

ISSN 2616-9983

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ**

НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ. СЕРІЯ: ПРАВО

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (18)

Чернігів 2023

УДК 34(051)(477)

Н34

DOI 10.32755/sjlaw.2023.01

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 1 від 24 лютого 2023 р.).

*Видання «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» внесено до **Переліку наукових фахових видань України**, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 15.04.2021 № 420, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».*

Н34 **Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право** : науковий журнал / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернівці : Академія ДПТС, 2023. № 1 (18). 144 с.

У цьому номері журналу «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» вміщено статті, присвячені проблемам міжнародного права; актуальним питанням адміністративного права; проблемам кримінального права та процесу, кримінології, кримінально-виконавчого права тощо.

Видання буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 34(051)(477)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: *Ніцимна С. О.*, д-р юрид. наук, проф.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Царюк С. В., канд. юрид. наук, доц.;

Пузирьов М. С., д-р юрид. наук, старш. дослід.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Зливко С. В., д-р юрид. наук; доц.;

Карелін В. В., д-р юрид. наук; доц.;

Коломісць Н. В., д-р юрид. наук, проф.;

Коропатнік І. М., д-р юрид. наук, проф.;

Олефір Л. І., канд. юрид. наук, доц.;

Партенадзе О. А., д-р права, проф. (м. Батумі, Республіка Грузія);

Скаков А. Б., д-р юрид. наук, проф. (м. Нур-Султан, Республіка Казахстан);

Солнцева Х. В., канд. юрид. наук, доц.;

Тагієв С. Р., д-р юрид. наук, доц., заслужений юрист України;

Чумак В. В., д-р юрид. наук, проф.;

Шевчук О. М., д-р юрид. наук, проф.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: *Денисенко К. В.*, канд. наук з держ. управл., доц.

ISSN 2616-9983

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
ACADEMY OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE**

**SCIENTIFIC HERALD
OF SIVERSHCHYNA.
SERIES: LAW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 1 (18)

Chernihiv 2023

UDC 34(051)(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2023.01

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol № 1 on February 24, 2023).

*According to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 15.04.2021 № 420 scientific journal “Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law” is included to the **List of scientific professional publications of Ukraine of “B” category.***

Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law : Scientific Journal / Academy of the State Penitentiary Service. Chernihiv : Academy of the SPS, 2023. № 1 (18). 144 p.

This issue of the journal “Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law” contains the articles, dedicated to the problems of International Law; current issues of Administrative Law; the problems of Criminal Law and Process, Criminology, Criminal and Executive Law, etc.

The issue will be useful for scientists, postgraduates, masters and the students of higher educational institutions

UDC 34(051)(477)

EDITOR-IN-CHIEF: *Nishchymna S. O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Tsariuk S. V., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Puzynov M. S., Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher.

EDITORIAL BOARD:

Zlyvko S. V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Karelin V. V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Kolomiïets N. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Koropatnik I. M., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Olefir L. I., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Partenadze O. A., Doctor of Sciences (Law), Professor (Batumi, Republic of Georgia);

Skakov A. B., Doctor of Sciences (Law), Professor (Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan);

Soltseva Kh. V., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Tahiiiev S. R., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor, Honored Lawyer of Ukraine;

Chumak V. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Shevchuk O. M., Doctor of Sciences (Law), Professor.

RESPONSIBLE SECRETARY OF EDITORIAL BOARD: *Denysenko K. V.*, PhD in Public Administration, Associate Professor.

ЗМІСТ

<i>Боднар І. В., Снітко М. Є.</i> Окремі питання класифікації засуджених до покарання у виді позбавлення волі на певний строк.....	7
<i>Виноград О. В., Матвійчук В. П., Ковальська П. Г.</i> Окремі аспекти вдосконалення правового регулювання кінологічного забезпечення Державної кримінально-виконавчої служби України	20
<i>Діденко О. В.</i> Порівняльний аналіз механізмів протидії корупції в Україні та країнах Європи	33
<i>Коваленко В. В.</i> Вплив принципів доброго врядування на зменшення корупційо-генних факторів у діяльності органів публічної адміністрації.....	42
<i>Малінковська О. В., Тимошук О. І., Бруневич В. М.</i> Зарубіжний досвід функціонування пенітенціарних систем: перспективи вдосконалення законодавства України.....	57
<i>Помогайбо О. В.</i> Правові та психолого-педагогічні складові безпечної діяльності персоналу органів і установ виконання покарань.....	72
<i>Пузиревський М. В.</i> Наукові погляди М. П. Чубинського (1871–1943) на керівні засади науки кримінального права та мотиву кримінального правопорушення	87
<i>Скляр Ю. І.</i> Особливості юридичного складу незаконного переміщення товарів комерційного призначення через митний кордон за законодавством України	100
<i>Ткаченко О. Г., Косов О. М., Віговський В. Л.</i> Шляхи вдосконалення запобігання незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.....	112
<i>Rebkalo M. M., Oliiynyk V. S.</i> The concept of "Duty to protect": international legal analysis and problems of implementation	125
<i>Zvenyhorodskyyi O. M., Terebylo N. V.</i> Pimping or the involvement of a person in prostitution: the issue of the scope of the criminal offense.....	134

CONTENT

Bodnar I., Snitko M. Certain issues of the classification of convicts sentenced to imprisonment for a certain term	7
Vynohrad O., Matviichuk V., Kovalska P. Certain aspects of improving the legal regulation of cynology support of the State Criminal and Executive Service of Ukraine.....	20
Didenko O. Comparative analysis of anti-corruption mechanisms in Ukraine and European countries.....	33
Kovalenko V. The influence of the good governance principles on the reduction of corruption factors in the activities of public administration bodies.....	42
Malinkovska O., Tymoshchuk O., Brunevych V. Foreign experience of the functioning of penitentiary systems: prospects for improving national legislation of Ukraine.....	57
Pomohaibo O. Legal and psychological-pedagogical components of the safe activities of the personnel of penal bodies and institutions	72
Puzryrevskiyi M. Scientific views of M. P. Chubynskiyi (1871–1943) on the guidelines of the science of criminal law and the motive of a criminal offense	87
Skliar Yu. Peculiarities of the legal structure of the illegal commercial goods movement across the customs border according to the legislation of Ukraine.....	100
Tkachenko O., Kosov O., Vihovskyi V. Ways to improve the prevention of illegal handling of weapons, ammunition or explosives.....	112
Rebkalo M., Oliinyk V. The concept of "Duty to protect": international legal analysis and problems of implementation	125
Zvenyhorodskiyi O., Terebylo N. Pimping or the involvement of a person in prostitution: the issue of the scope of the criminal offense.....	134

УДК 343.8

DOI 10.32755/sjlaw.2023.01.007

Боднар І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4016-9276;

Снітко М. Є.,

ад'юнкт кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та криминології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-5018-1220

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК

У статті розглянуто особливості класифікації засуджених як один з елементів засобів виправлення та ресоціалізації. Наведено критерії науковців розгляду класифікації засуджених у місцях позбавлення волі та розглянуто особистість злочинця і засудженого для реалізації цілей покарання із застосуванням соціально-педагогічних і психологічних навичок вибору відповідної методики поводження із засудженими.

Ключові слова: засуджений, правовий статус, покарання, класифікації, установа виконання покарань, кримінальне правопорушення, виправлення та ресоціалізація.

Постановка проблеми. Вимоги євроінтеграційних процесів в Україні створюють належні умови для адаптації до сучасних європейських стандартів та принципів виконання кримінальних покарань. Одним із важливих напрямків цієї діяльності є оптимізації Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) та забезпечення діяльності пенітенціарних установ з виконання кримінальних покарань з урахуванням соціальних, економічних та історичних змін у державі. Сьогодні застаріла система установ виконання покарань не в змозі виконувати завдання, які перед нею ставить держава. Це передбачає необхідність зміни самої системи установ виконання покарань та умов тримання засуджених, що своєю чергою передбачає і новітній підхід до класифікації засуджених їх первинному та вторинному розподілу.

Аналіз наукових публікацій. Проблемні аспекти реформування кримінально-виконавчих правовідносин і впровадження міжнародних стандартів затвердження правового статусу особи, що відбуває покарання, розглядали такі науковці, як: К. А. Автухов, О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, І. В. Боднар, А. О. Галай, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, С. В. Зливко, І. В. Іваньков, О. І. Іваньков, О. Г. Колб, І. М. Копотун, О. І. Кіслов, О. В. Лисодед, В. Г. Павлов, Р. М. Підвисоцький, М. С. Пузирьов, А. Г. Перегудов, А. В. Савченко, А. Х. Степанюк, С. Р. Тагієв, О. Г. Ткаченко, М. І. Хавронюк, С. В. Царюк, О. О. Шкута, Л. П. Шумна, О. С. Яворська, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та ін. Однак певні питання захисту та реалізації прав ув'язнених осіб досі лишаються не вирішеними.

Метою статті є аналіз критеріїв класифікації засуджених та їх значення для визначення їм виду установи відбування покарання.

Виклад основного матеріалу. Кримінально-виконавче законодавство не розглядає класифікацію засуджених як один з основних елементів, що впливає на застосування до них основних засобів виправлення та ресоціалізації. Тим часом досягнення мети становлення засуджених на шлях виправлення суттєво ускладнюється без урахування в період здійснення карально-виправного процесу під час відбування покарання рівня соціальної та моральної занедбаності більш-менш однорідних їх груп, без урахування їхнього взаємного впливу один на одного. Саме за правильної класифікації засуджених краще реалізується принцип індивідуалізації відповідальності, на відміну від інших заходів впливу на них.

Відомо, що розвиток будь-якої людини, а засудженої особливо, багато в чому зумовлено її спілкуванням з іншими представниками соціуму. Тому, враховуючи ту обставину, що вчинення злочину найчастіше зумовлене конкретною життєвою ситуацією та соціумом, в якому перебуває винний, необхідно у процесі виконання покарання підібрати йому таке коло спілкування, яке буде сприяти його становленню на шлях виправлення, а не, навпаки, викликало б у нього прагнення вчинити пенітенціарний або постпенітенціарний рецидив.

У процесі виконання покарання, особливо такого покарання як позбавлення волі, формується особистість злочинця в юридичному значенні цього поняття. Особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, можна розглядати як «особу злочинця» з моменту набрання обвинувальним вироком суду законної сили і до зняття з нього судимості. Однак у науковій та публіцистичній літературі найчастіше під особистістю злочинця розуміють осіб, що ще тільки підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, задовго до суду, який може або виправдати підсудного, або звільнити винного від кримінальної відповідальності, застосувати заохочувальні норми і тим самим захистити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, від статусу особи злочинця.

У кримінальному законодавстві про особу злочинця йдеться лише у зв'язку з призначенням покарання та його виконанням.

Таким чином, тільки після винесення обвинувального вироку суду може йтися про особу злочинця в юридичному значенні цього поняття, пов'язаного зі зміною його правового статусу.

Особистість злочинця і засуджений – не зовсім тотожні поняття. Засуджена особа є доти, доки щодо неї виконується той чи інший захід кримінально-правового характеру. Злочинцем особа вважається до зняття або погашення судимості.

Особистість злочинця – поняття соціально-психологічне, типологічне. Воно характеризується сукупністю інтегрованих особистісних ознак людини, яка вчинила злочин, соціально значущих негативних якостей, сформованих у його взаємодії під час спілкування з іншими людьми. Як відомо, в поведінці будь-якої людини, і злочинець не є винятком, визначальне значення мають не біологічні якості, а соціально зумовлені навички, погляди, ціннісні орієнтації, світогляд. Ми приєднуємось до погляду науковців, які вважають, що не має осіб, фатально приречених стати злочинцями за своєю біологічною природою. Хоч слід зазначити, що не мало і прихильників антропологічного підходу в особі злочинця, запропонованого Чезаре Ломброзо [1, с. 68].

Ми також погоджуємося, що соціально-психологічна структура особистості, яку частіше називають антисуспільним спря-

муванням, обумовлена впливом не лише зовнішніх причин, а й певною своєрідністю самого індивіда.

Саме тому засуджених необхідно розподіляти по відповідним установам і розділити їх таким чином, щоб максимально врахувати психологічну сумісність осіб, які мають спільне проживання, роботу та проведення часу, тобто розбити на більш-менш однорідні групи, з урахуванням того середовища, в якому вони будуть утримуватись під час відбування покарання.

Бехтерев Ю. Ю. звернув увагу на те, що вивчення особистості має передувати пенітенціарному впливу на неї та проникати у всі ланки виправних установ, забезпечуючи вирішення завдань: а) правильної класифікації засуджених у межах однієї виправної установи; б) встановлення відповідного режиму кожної категорії засуджених; в) розумної організації трудових процесів; г) доцільної постановки шкільної та позашкільної роботи; д) правильного обліку результатів пенітенціарного впливу; е) підвищення педагогічної кваліфікації працівників пенітенціарної установи [2, с. 46].

Проблема всебічного вивчення особистості винного до спрямування його до конкретної установи виконання покарань актуальна й у наші дні.

Саме покарання у виді позбавлення волі на певний строк, використовуючи класифікацію засуджених, розкриває свою подвійну сутність. Вона полягає, з одного боку, що у безпосередньому здійсненні класифікації засуджених відображається державний примус, з іншого, що саме процес формування більш-менш однорідних груп засуджених максимально покликаний сприяти їх становленню на шлях виправлення та ресоціалізації.

Це передбачає знання і застосування практично соціальних, педагогічних, психологічних та інших критеріїв класифікації з метою вибору відповідної методики поведінки із засудженими, що буде позитивно сприяти практичній реалізації цілей покарання.

Класифікацію засуджених можна визначити як засноване на законі, вимогах психології та педагогіки, а також практики, що склалася, поділ осіб, позбавлених волі згідно з вироком суду, на більш-менш однорідні групи за ознаками рівня соціаль-

ної (у зв'язку з тим, що правові норми є частиною соціальних) та моральної занедбаності їх особистості, а також рівня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого ними злочину з метою їхнього роздільного тримання як у різних установах виконання покарань, так і всередині них в окремих локальних та структурних дільницях.

Правильна науково обґрунтована класифікація засуджених здатна сприяти досягненню цілей та завдань кримінально-виконавчої системи: виправленню та ресоціалізації засуджених, запобіганню вчинення нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, регулюванню порядку та умов виконання і відбування покарань, визначенню правового статусу осіб, які утримуються в місцях несвободи.

Спеціальними цілями класифікації осіб, до яких застосоване покарання у виді позбавлення волі на певний строк, є: запобігання можливому негативному впливу різних груп засуджених одна на одну, а також запобігання негативному впливу засуджених з чітко вираженою кримінальною антисоціальною позицією на інших засуджених; зменшення впливу кримінальної субкультури на особистість засудженого; забезпечення безпечних умов перебування в установах виконання покарань; побудова раціональної, сучасної системи установ виконання покарань; організація охорони та нагляду засуджених з урахуванням вимог теорії фізичної та динамічної безпеки; визначення методів та прийомів здійснення соціально-виховного впливу на засуджених з урахування вимог теорії динамічної безпеки; організація виробничого процесу в установах виконання покарань в поєднанні із залученням засуджених до загальноосвітнього та професійно-технічного навчання [3, с. 95].

Цьому питанню приділяється значна увага і міжнародним документам у галузі захисту прав людини. Так, Європейські в'язничні правила в редакції 2021 року передбачають, що ув'язнені за можливості розміщуються у в'язницях, розташованих поблизу їхніх будинків або місць соціальної реабілітації. Під час розподілу також мають брати до уваги вимоги щодо продовження кримінальних розслідувань, безпеки та захисту, а до того ж необхідність забезпечення відповідних режимів

для всіх в'язнів. За можливості з ув'язненими слід консультиватися щодо їхнього початкового розподілу та будь-якого подальшого переведення з однієї в'язниці до іншої.

Ув'язнені зазвичай розміщуються протягом ночі в індивідуальних камерах, за винятком тих випадків, коли для них переважно спальне місце в одній кімнаті.

Під час ухвалення рішення про поміщення ув'язнених у певні в'язниці або у певні частини в'язниці належним чином враховується необхідність утримання під вартою: підслідні окремо від засуджених; ув'язнені чоловіки окремо від жінок; молоді дорослі ув'язнені окремо від літніх в'язнів [4].

Для здійснення зазначених цілей необхідно ретельно вивчати дані про особу винного з моменту притягнення його до кримінальної відповідальності та в період виконання покарання, особливо на етапі розподілу його по установах виконання покарань.

Засуджені в установах виконання покарань змушені перебувати у суспільстві собі подібних чи осіб ще більш занедбаних у соціальному та моральному розумінні, не врівноважених емоційно, і саме це так чи інакше негативно впливає на них. Щоб не допустити або, точніше, звести до мінімуму падіння соціальної особистості засудженого в умовах ізоляції, необхідно помістити його в умови, що оптимально враховують його інтереси та психологічні особливості особистості.

Формальний, поверховий, підхід до класифікації засуджених, спільне проживання психологічно несумісних осіб лише посилює наявні у винного відхилення емоційного та соціального планів, ускладнює його перебування в установі виконання покарань, протиставляючи його як іншим засудженим, так і адміністрації установи. А це зрештою призводить до зниження ефективності виправлення і ресоціалізації, зростання пенітенціарного та постпенітенціарного рецидиву та інших негативних наслідків.

Засуджені в умовах установ виконання покарань, крім засуджених, які утримуються у виправних колоніях максимального рівня безпеки із триманням в умовах приміщень камерного типу, проживають спільно, що передбачає рівну можливість у спілкуванні в колективі засуджених один з одним. Саме тому

необхідно, щоб формування колективу засуджених відбувалося з урахуванням правових, соціальних та фізіологічних критеріїв, що базуються на досягненнях сучасної медицини, психології, педагогіки, соціології, правових та інших наук, а також враховують практику роздільного тримання засуджених у різних країнах.

Для того, щоб унеможливити вплив одних засуджених на інших, зменшити вплив ієрархії засуджених на їх поведінку, а також з метою ефективного застосування прийомів поведення із засудженими, доцільно формувати порівняно невеликі їх групи за виробничо-побутовим принципом, рівня соціальної небезпеки, з урахуванням психологічної сумісності різних осіб. Звичайно, в ідеалі з кожною групою засуджених має за спеціально створеною для них програмою працювати один співробітник (психолог, педагог, соціальний працівник).

З метою визначення критеріїв, за якими здійснюється класифікація засуджених, І. В. Боднар та С. В. Царюк висунули власний варіант. Вказані вчені у своїх працях, провівши дослідження сучасних підходів до класифікації засуджених, запропонували таку класифікацію:

1. Соціально-демографічні ознаки: стать, вік, освіта, наявність професії, соціальних зв'язків, матеріальне становище.

2. Соціально-рольові ознаки, які характеризують становище особи в ієрархії засуджених, формальних та малих неформальних групах.

3. Кримінально-виконавчі ознаки, які варто розглядати у двох формах: які передують злочинній поведінці і поведінка особи в момент вчинення злочину. До них слід віднести, поперше, ставлення засудженого до: встановленого законом порядку виконання і відбування покарання, суспільно корисної праці, соціально-виховної роботи, загальноосвітнього та професійно-технічного навчання; по-друге: мотиви злочину, характер та спрямованість посягань, одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності, рядова чи організуюча роль при груповому злочинному посяганні, стаття Кримінального кодексу України.

4. Морально-психологічні ознаки. До них слід віднести: світогляд, ціннісні орієнтації, інтелектуальні ознаки, емоційні особливості, вольові ознаки, психічні аномалії, рівень потреб [5, с. 44–45].

Проте варто зазначити, що в їх працях не вказувались інші критерії класифікації засуджених (їх класифікація створена з метою дослідження осіб, які вже відбувають покарання в установах), які необхідні враховувати під час визначення засудженому виду установи виконання покарань, а саме:

– за станом здоров'я: окремо від здорових засуджених у лікувальних установах виконання покарань повинні, як правило, утримуватися засуджені, хворі на алкоголізм, наркоманію, а також страждають на психічні розлади, що не виключають осудності, окремо від інших засуджених повинні утримуватися у виправних установах особи, хворі на токсикоманію, хворі на відкриту форму туберкульозу та інші інфекційні захворювання;

– за формою провини: особи, засуджені за злочини, вчинені з необережності, утримуються окремо від осіб, які вчинили навмисні злочини;

– за кількістю засудження до позбавлення волі: окремо утримуються особи, вперше засуджені до позбавлення волі, та особи, які раніше вже відбували позбавлення волі;

– за ступенем тяжкості вчиненого злочину: окремо відбувають покарання особи, які вчинили нетяжкі злочини, тяжкі та особливо тяжкі злочини;

– за видом покарання: окремо утримуються особи, яким призначено довічне позбавлення волі, від осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк;

– за громадянством: засуджені іноземні громадяни та особи без громадянства утримуються, як правило, окремо від громадян нашої держави;

– за характером роботи до засудження: з метою надання безпеки засуджених колишніх працівників судів і правоохоронних органів Кримінально-виконавчий кодекс України передбачає для них роздільне тримання від інших засуджених, проте в такі виправні колонії можуть бути направлені й інші засуджені;

– за місцем відбування позбавлення волі: засуджений до позбавлення волі відбуває весь строк покарання в одній виправній чи виховній колонії, як правило, в межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його місця проживання

до засудження або місця постійного проживання родичів засудженого [6].

Якщо розглядати пенітенціарну систему Японії, то її характерною рисою є розвинена диференціація позбавлення волі, заснована на класифікації засуджених. Усі засуджені до позбавлення волі надходять спочатку до центрів класифікації, залежно від результатів якої вони можуть бути спрямовані в пенітенціарні установи для: 1) осіб з незначними злочинними нахилами; 2) осіб з більш розвиненими злочинними нахилами; 3) іноземних громадян; 4) осіб, термін покарання яких перевищує вісім років; 5) осіб, молодших двадцяти років; 6) психічно неповноцінних осіб; 7) осіб з різними захворюваннями і фізичними вадами та ін. Провідним засобом виправлення в тюрмах вважається фізична праця ув'язнених. Праця організовується на основі положень трудового законодавства (8-годинний робочий день при 44-год. робочому тижні) [7, с. 178].

Іншим корисним досвідом є практичні навички Великої Британії, що регламентуються складною сукупністю нормативно-правових актів. До чинних законів слід віднести Закон про тюрми 1952 р., Закон про кримінальне право 1967 р., Закон про кримінальне право 1977 р., Закон про кримінально-карні замаху 1981 р., Закон про поліцію і докази по кримінальних справах 1984 р., Закон про кримінальну юстицію 1988 р., Закон про кримінальну юстицію 1991 р., Закон про кримінальну юстицію 1993 р.

На прикладі центральних пенітенціарних установ, що поділяються за рівнями безпеки (А, В, С, О), в яких утримуються засуджені залежно від певних класифікаційних критеріїв.

До категорії А належать ув'язнені, втеча яких була б дуже небезпечною для суспільства. Вони повинні перебувати в умовах найвищого рівня безпеки, за яких втеча неможлива. Потенціальними ув'язненими категорії А є особи, які вчинили: тяжкий злочин, зокрема сексуальний, злочин проти дітей; пограбування із застосуванням насильства; злочин з використанням вогнепальної зброї; збройне пограбування (професійні злочинці); тяжкий злочин, пов'язаний з наркотиками, здійснений одним з членів кримінальної групи; тероризм або злочин,

пов'язаний з офіційною таємницею; будь-який злочин, за який винесений вирок відбування покарання строком понад 10 років.

До категорії В належать ув'язнені, що тримаються в таких умовах, за яких втеча надзвичайно ускладнена. До категорії В належать ув'язнені, попередній або останній строк вироку яких перевищує 10 років, або ті, які скоїли будь-які два види з таких злочинів: останній злочин – вбивство, насильство, сексуальний злочин, підпал, ввезення і розповсюдження наркотиків; попередній – сексуальний злочин; втеча з тюрми закритого типу або від поліції; попередній або останній злочин зі строком вироку понад 7 років. Якщо вчинений один з перерахованих злочинів, ув'язненого розподіляють у категорію С.

До цієї категорії належать також ув'язнені, які в силу схильності до здійснення втечі не можуть триматися в умовах відкритого режиму. Належність до категорії С також передбачає вчинення одного з таких злочинів: попередній злочин був пов'язаний з підпалом або розповсюдженням наркотиків; втеча або порушення регламентацій під час взяття на поруки або протягом відпустки додому за останні 5 років. Або двох з таких злочинів: останній – нетяжкий злочин, пов'язаний із застосуванням насильства; будь-який з попередніх – насильницький злочин, що призвів до тюремного ув'язнення строком понад 12 місяців; останній вирок до позбавлення волі на строк, що перевищує 12 місяців [8].

Ще можна багато наводити прикладів, проте із викладеного вище зрозуміло, що і в інших країнах приділяється значна увага класифікації засуджених і це доволі важливий процес для виправлення та ресоціалізації засудженого, який утримується в установах виконання покарань.

Висновки. Сучасна система визначення виду установи виконання покарань в Україні (так звана первинна класифікація) побудована на певних класифікаційних групах, які здебільшого спираються на тяжкість вчиненого кримінального правопорушення та на попередні судимості. Вторинна класифікація містить уже більш особистісні критерії. Ця система класифікації нам дісталась ще з радянського союзу і кардинально не змінювалась. Вона була покликана мінімізувати негативний вплив

одних засуджених на інших в умовах відбування покарань у приміщеннях барачного типу. Ця система застаріла. Зі зміною умов тримання засуджених вона повинна зазнати кардинальних змін з урахуванням сучасного пенітенціарного досвіду та вимог документів у сфері захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Іванченко Е., Журавель Н. Сучасні концепції злочинності: ген злочинця. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 19. С. 66–72.
2. Бехтерев Ю. Ю., Утевский Б. С., Кесслер М. А. Виправно-трудове право в запитаннях та відповідях / за ред. начальника Головного управління місцями ув'язнення Є. Г. Ширвиндта. Москва : Видавництво Народного комісаріату внутрішніх справ РСФСР, 1930. 188 с.
3. Боднар І. В. Забезпечення безпеки в установах виконання покарань. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2021. № 1 (12). С. 92–102.
4. Європейські пенітенціарні правила: Рекомендація Rec(2006) 2-gev Комітету міністрів державам-учасникам по Європейським тюремним правилам від 11 січня 2006 р. Дата оновлення 1 липня 2020. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809ee581 (дата звернення: 20.03.2023).
5. Боднар І. В., Шеремета О. П., Леоненко О. О. Застосування позбавлення волі: теорія і практика. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2022. № 1 (11). С. 42–52.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 28.
7. Назимко Є. С. Особливості застосування засобів кримінально-правового впливу до неповнолітніх за законодавством Японії (матеріальний та процесуальний аспекти). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1 (4). С. 172–184.
8. Особливості виконання покарань у країнах з розвинутою економікою. Меґо-Інфо – Юридичний портал № 1. URL: <http://mego.info/матеріал/2-особливості-виконання-покарань-у-країнах-з-розвинутою-економікою> (дата звернення: 30.01.2023).

Bodnar I.,

Ph.D. in Law, Associate Professor, Head of the Department of Tactical and Special Training, Academy of the State Penitentiary Service,

Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-4016-9276;

Snitko M.,

Postgraduate of the Department of Criminal,

Criminal-Executive Law and Criminology,

Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5018-1220

CERTAIN ISSUES OF THE CLASSIFICATION OF CONVICTS SENTENCED TO IMPRISONMENT FOR A CERTAIN TERM

Classification of convicts as one of the main elements affecting the application of the main means of convicts' correction and resocialization is considered in the article.

Criminal's identity, their personality, social and psychological structure are examined in the article. The criteria of penitentiary influence that ensure the solution of the goals and tasks of the Criminal and Executive System, are also given. The authors note that the classification of convicts can be defined as based on the law, the requirements of Psychology and Pedagogics, as well as the practice of dividing persons deprived of liberty according to a court verdict into more or less homogeneous groups based on the level of social and moral neglect of their personality, as well as the level of social danger and motives of the crime committed by them for the purpose of their separate detention both in various penal institutions and within them in separate local and structural precincts. Special objectives of the classification of persons sentenced to imprisonment for a certain period of time are given, such as: preventing possible negative influence of different groups of convicts on each other, as well as preventing negative influence of convicts with a clearly expressed criminal antisocial position on other convicts; reducing the influence of the criminal subculture on convict's personality; ensuring safe conditions of stay in penal institutions; construction of a rational, modern system of penal institutions; organization of convicts' protection and supervision taking into account the requirements of the theory of physical and dynamic security; etc. The authors considered the European Prison Rules that specify the requirements for the separate detention of different categories of convicts, taking into account their safety and protection, as well as the corresponding regime.

Key words: convict, legal status, punishment, classifications, penal institution, criminal offense, correction and resocialization.

References

1. Ivanchenko, E., Zhuravel, N. (2022), "Modern concepts of crime: criminal's gene ", *Expert: Paradigms of Legal Sciences and Public Administration*, No. 19, pp. 66–72.
2. Bekhterev, Yu. Yu., Utevskiy, B. S. and Kessler, M. A. (1930), *Correctional and Labor Law in Questions and Answers*, Publishing House of the People's Commissariat of Internal Affairs of the RSFSR, ed. E. G. Shyrvyndt, Head of the Main Directorate of Places of Imprisonment, Moscow.
3. Bodnar, I. (2021), Ensuring security in penal institutions. *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law*, No.1, pp. 92–102.
4. European Prison Rules (2006): Recommendation of the Committee of Ministers to the Participating States on the European Prison Rules Updated on 1 July 2020, available at: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809ee581 (accessed: 30 January 2023).
5. Bodnar, I., Sheremeta, O. and Leonenko, O. (2022), Application of deprivation of liberty: theory and practice, *Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow*, No. 1, pp. 42–52.
6. Ukraine (2003), Criminal Executive Code of Ukraine: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
7. Nazymko, Ye. (2015), Peculiarities of the use of means of criminal-legal influence on minors under the Japanese Criminal Code (material and procedural aspects), *Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine*, No. 1, pp. 172–184.
8. Peculiarities of execution of punishments in countries with developed economies (2019), Mego-Info - Legal portal No. 1, available at: <http://mego.info/матеріал/2-особливості-виконання-покарань-у-країнах-з-розвиненою-економікою> (accessed 30 January 2023).

УДК 340.132:343.982-043.61:343.82(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2023.01.020

Виноград О. В.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри кінології,
Територіально відокремлене відділення
«Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби»,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0002-1520-9881;

Матвійчук В. П.,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри кінології,
Територіально відокремлене відділення
«Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби»,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0002-5890-8383;

Ковальська П. Г.,

старший викладач центру спеціальної підготовки,
Територіально відокремлене відділення
«Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби»
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0003-0578-2630

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КІНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті висвітлено результати аналізу нормативно-правової бази з питань протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин та запропоновано внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів щодо законодавчого врегулювання питання використання службових собак і спеціальних собак з пошуку наркотичних засобів та психотропних речовин у ДКВС України. Розкрито особливості комплектування та підготовки кінологічних команд.

Ключові слова: *правове регулювання, запобігання, кінологічне забезпечення, дресирування спеціальних собак, установи виконання покарань, засуджені, наркотичні речовини.*

Постановка проблеми. До основних цілей Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року віднесено, в тому числі, забезпечення належного рівня безпеки та правопорядку в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах [1].

З метою виконання поставлених цілей керівництвом Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) визначені завдання кінологічної служби, серед яких окремої уваги заслуговує залучення молодших інспекторів-кінологів зі службовими собаками до активної участі в оперативно-розшукових заходах із запобігання та розкриття злочинів, розшуку та затримання злочинців, виявлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманливих засобів, огляду місць вірогідної схованки злочинців і вірогідного знаходження захованих речей і предметів, що призначалися для вчинення злочину, заборонені для вживання та використання засудженими, а також забезпечення постійної готовності їх для виконання службових завдань [2].

Незаконне переміщення наркотичних засобів та психотропних речовин до установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України здійснюється, як правило: через персонал ДКВС України; в посылках та передачах; в транспортних засобах, що *в'їжджають; перекиданням на територію тощо*. Із досвіду роботи інших правоохоронних відомств можна констатувати, що практика використання собак для виявлення наркотичних речовин є доволі успішною. Саме тому застосування службових собак з метою боротьби із проникненням заборонених предметів, виробів та речовин до установ виконання покарань є актуальним напрямом роботи кінологічної служби ДКВС України.

Отже, з метою покращення якості оглядової роботи персоналом установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України, а також підвищення ефективності у протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин існує необхідність правового врегулювання використання службових собак з пошуку наркотичних засобів та психотропних речовин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що окремі аспекти підготовки та використання кінологічного персоналу та дресирування службових собак відомства розглядалися в наукових працях О. В. Винограда, А. М. Доменюка, Ю. М. Євстафієвої, В. С. Селюкова. Проблеми протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин

висвітлено у працях О. М. Борисковської, Є. О. Гладкової, М. І. Максименко, В. Х. Ярмака. Зазначену проблематику вивчали та досліджували такі представники Академії Державної пенітенціарної служби, як І. В. Боднар, С. В. Зливко, М. С. Пузирьов, С. В. Царюк, О. П. Шеремета та ін.

Проте поза увагою науковців залишаються питання правового врегулювання аспектів, пов'язаних з протидією незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин за допомогою підготовлених спеціальних собак ДКВС України.

Метою статті є розгляд окремих напрямів удосконалення правового регулювання кінологічного забезпечення Державної кримінально-виконавчої служби України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Законі України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» зазначено, що протидію незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів здійснюють Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Генеральна прокуратура України, Державний митний комітет України, Державна прикордонна служба України, центральний орган виконавчої влади у сфері охорони здоров'я України та інші органи виконавчої влади в межах наданих їм законом повноважень [3].

З погляду В. Селюкова, який у своїй науковій роботі провів аналіз законодавчого підґрунтя кінологічного забезпечення виконання завдань за призначенням та зауважив, що з урахуванням специфіки правоохоронної сфери діяльності кінологічних підрозділів її нормативне врегулювання завжди буде найефективнішим способом налагодження більшості складних колізійних питань [4, с. 364].

Також В. Селюков наголошує, що стаття 19 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» визначає невичерпний перелік підстав застосування. Ця норма є бланкетною і відсилає до інших нормативних актів, що можуть розширити перелік таких підстав та порядку. На нашу думку, в нормативному документі, що визначає статус органу

або служби, варто більш повно визначати порядок та підстави застосування службових собак [4, с. 183].

Отже, ДКВС України, як органу виконавчої влади, слід законодавчо врегулювати аспекти, пов'язані із протидією незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин за допомогою службових собак відомства.

Автори пропонують на законодавчому рівні визначити завдання, до яких повинні бути підготовлені службові собаки відомства.

На нашу думку, використання службових собак ДКВС України має забезпечувати реалізацію таких завдань:

- посилення охорони установ виконання покарань, слідчих ізоляторів ДКВС України;

- розшук та затримання злочинців, які вчинили втечу з-під варти, виявлення осіб, які сховалися на об'єктах, що охороняються, або у вантажах;

- огляд автомобільного, залізничного транспорту, об'єктів установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України;

- участь у припиненні масових заворушень;

- участь у антитерористичних заходах;

- забезпечення переміщення засуджених;

- огляд осіб та їх особистих речей з метою пошуку та виявлення наркотичних засобів, психотропних речовин, вибухових речовин, стрілецької зброї і боєприпасів тощо.

В установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України за кожним молодшим інспектором-кінологом закріплюється один службовий собака, у разі службової необхідності за ним можуть бути закріплені і декілька собак. З метою набуття необхідних знань, умінь та навичок молодших інспекторів-кінологів та їх собак, що мають певну спеціалізацію, направляють на підготовку до Територіально відокремленого відділення «Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби» (далі – заклад освіти), оскільки використання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України не підготовлених службових собак та за не призначенням забороняється.

Необхідними умовами комплектування кінологічних команд зі спеціальним собакою з пошуку наркотичних засобів та психотропних речовин, на думку авторського колективу, є:

– бажання працювати зі службовими собаками за спеціалізацією;

– служба в органах та установах ДКВС України не менше 3 років;

– наявність професійної підготовки з розшуковим собакою;

– підготовка зі службової кінології у відомчих закладах освіти Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України (Державна прикордонна служба, Національна Гвардія, Національна поліція, Державна служба з надзвичайних ситуацій) та інших правоохоронних органів та відомств.

Критеріями відбору службових собак до кінологічної команди є: природжене прагнення до гри з апортувальним предметом, у нашому випадку і його поведінкова реакція під час пошуку і виявленні повинна бути фіксована шляхом обгавкування, завмирання (сідання, укладання, стояння) собаки, схильність до роботи чуттям, відсутність реакції на зовнішні подразники, лояльність до людей, соціалізована поведінка. Головним методом підготовки службових собак до спеціальної служби є проведення послідовного дресирування.

У процесі дресирування службової собаки молодший інспектор-кінолог виступає як суб'єкт, а службовий собака як об'єкт цього процесу. Однак дресирування – це не просто вплив суб'єкта на об'єкт, це певна взаємодія, результатом якого і є задана поведінка. Таким чином, можна зазначити, що дресирування – це цілеспрямований та послідовний вплив людини (дресирувальника, науково-педагогічного складу кафедри кінології, фігурантів) на собаку з метою вироблення необхідного умовного рефлексу. Сутність дресирування полягає у виробленні в собаки умовних рефлексів (навиків), необхідних для керування його поведінкою при застосуванні в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України. В основі дресирування лежить рефлексорна теорія, учення про вищу нервову діяльність та еволюційне розуміння єдності організму й зовнішнього середовища.

Підготовка службових собак здійснюється за визначеною системою, що називається методикою дресирування. Вона містить сукупність методів і прийомів, що застосовуються в підготовці собак тієї або іншої породи [5, с. 81].

Вироблені і закріплені під час дресирування дії забезпечують слухняність (дисципліну) собаки і готують його до виконання службових завдань. У процесі дресирування дресирувальник впливає на поведінку собаки і змінює її в бажаному напрямі. Тобто головною метою дресирування, як форми підготовки службового собаки, є вироблення навичок та здібностей, необхідних для подальшого здійснення професійної діяльності молодшим інспектором-кінологом із використанням службового собаки.

Варто зазначити, що дресирування спеціальних собак здійснюється за розробленою методикою із загального курсу дресирування (навичок слухняності) та спеціального курсу дресирування (привчання собак до огляду транспортних засобів, вантажу, багажу, валіз, посилок, бандеролей, осіб; місцевості й приміщень, диференціювання (вибирання) шуканої речовини)) та розраховано на запам'ятовування собакою інформації про окремі запахи наркотичного засобу та психотропної речовини – запаху, який він надалі буде шукати.

Дресирування службових собак з пошуку наркотичних засобів та психотропних речовин є цілком законним, але потребує наступного законодавчого врегулювання.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання наркотичних засобів і психотропних речовин під час дресирування службових собак для розшуку таких засобів і речовин» визначено механізм передачі, перевезення, застосування, зберігання, відпуску, ведення обліку та знищення вилучених з незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, що є речовими доказами, які вироком, ухвалою чи ухвалою суду або постановою слідчого або прокурора про закриття кримінального провадження вирішено передати органам, установам, закладам Держприкордонслужби, СБУ та Держмитслужби, навчальним закладам МВС, органам і підрозділам Національної поліції, що забезпе-

чують дресирування службових собак для розшуку таких речовин і повинні мати ліцензію на провадження відповідного виду діяльності, передбаченої Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [6].

На нашу думку, необхідно доповнити цю Постанову Кабінету Міністрів України та включити до визначеного переліку відомств органи і установи ДКВС України.

Дресирування собак на оригінальні наркотичні засоби та психотропні речовини, які собака повинен шукати, буде більш ефективним, ніж використання імітаторів запахів наркотиків.

Однак аналіз використання кінологічних команд Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Державної митної служби України, де під час дресирування собак використовують імітатори запахів наркотиків, засвідчив, що це суттєво не впливає на результативність виявлення наркотичних засобів та психотропних речовин.

На сьогодні Інститут органічної хімії Національної академії наук України розробив набір із семи імітаторів запаху наркотичних засобів: кокаїну, героїну, марихуани, метамфетаміну, опію-сирцю та макової соломи, а також метадону, що не мають нічого спільного з наркотиками, крім запаху, та не потребують спеціальних дозволів для їхнього виробництва чи використання, крім того, не шкідливі для людей і собак.

Зазначені імітатори запахів наркотичних запахів були використані під час дресирування спеціальних собак ДКВС України у закладі освіти. Результативність використання спеціальних собак в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України знайшла своє відображення на їх електронних сторінках.

На думку авторів, спеціально підготовлений собака з пошуку наркотичних засобів та психотропних речовин за результатами дресирування повинен відповідати таким вимогам:

- чітко й безвідмовно виконувати вправи з навиків слухняності;
- спокійно реагувати на постріли, освітлення місцевості та інші звукові й світлові подразники;
- активно, зацікавлено та самостійно, впродовж 5 хвилин, оглядати із зовнішнього боку та зсередини дві легкові автомашини, ван-

тажну автомашину або автобус, виявляти й позначати місця приховування в них наркотичних засобів та психотропних речовин;

– активно, зацікавлено та самостійно, впродовж 3 хвилин, оглядати вантаж (10 великогабаритних ящиків тощо) або 20 одиниць багажу (ящики, тюки, валізи, дипломати, сумки, рюкзаки тощо), виявляти й позначати багаж, у якому приховано наркотичні засоби та психотропні речовини;

– активно, зацікавлено та самостійно, впродовж 5 хвилин, оглядати (4–5 приміщень будівлі, споруди, місцевість загальною площею близько 100 кв. м, виявляти й позначати приховування наркотичних засобів та психотропних речовин;

– активно, зацікавлено та самостійно, упродовж 3 хвилин, оглядати (собака – в наморднику) групу людей у кількості 7–8 осіб, що перебувають у певному місці або рухаються попри собаку, виявляти і позначати людину, яка має приховувані (на тілі, в одязі, під одягом) наркотичні засоби та психотропні речовини;

– активно, зацікавлено та самостійно диференціювати запахи на установці для диференціювання і серед інших місткостей з різними запаховими речовинами, знаходити ємність з наркотичним засобом та/або психотропною речовиною.

Враховуючи особливості функціонування установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України, авторами запропоновано порядок використання спеціальних собак з пошуку наркотичних засобів та психотропних речовин, а саме:

– під час здійснення оперативно-розшукових заходів з метою запобігання та розкриття злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин;

– під час обшуку жилих, підсобних і виробничих приміщень, території установи виконання покарань та слідчого ізолятора ДКВС України;

– під час огляду посилок, бандеролей, що надійшли до установи виконання покарань та слідчого ізолятора ДКВС України, сумок, валіз, кошків та інших речей осіб, які підозрюються в незаконному переміщенні наркотичних засобів та психотропних речовин;

– під час здійснення огляду засуджених (ув'язнених) та їх особистих речей;

– на контрольно-пропускному пункті установи виконання покарань та слідчого ізолятора ДКВС України.

З метою ефективного та результативного використання молодших інспекторів-кінологів зі спеціальними собаками начальники відділів охорони установ виконання покарань, начальники відділів режиму і охорони слідчих ізоляторів повинні проводити аналіз та оцінку ризиків незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, зокрема:

– вивчення (ретельний аналіз) наявних статистичних даних (порівняння кількісно-якісних показників діяльності – випадків та обставин затримання, виявлених наркотичних засобів та психотропних речовин, категорій затриманих осіб, транспортних засобів, посилок та передач, в яких були виявлені наркотичні засоби та психотропні речовини, періодичності переміщення залежно від пори року, часу доби тощо);

– встановлення причин та передумов для існування каналу переміщення наркотичних засобів та психотропних речовин до установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України;

– перевірка ефективності заходів з протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин;

– опрацювання основних організаційних та практичних заходів з комплексної протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України.

Авторами удосконалено алгоритм дій молодшого інспектора-кінолога зі спеціальним собакою під час проведення оглядової роботи. Під час різної поведінкової реакції собаки (активної – гавкання біля джерела запаху, царапання та/або кусання предмета/місця витoku запаху шуканої речовини; пасивної – замирання, посадка, укладання собаки біля витoku джерела запаху), молодший інспектор кінолог повинен:

– з'ясувати, на який предмет (об'єкт) зреагував собака шляхом повторного пуску собаки на огляд;

– доповісти посадовій особі, що керує визначеним завданням;

– вжити заходів щодо збереження предмета (об'єкта), на який зреагував собака, та не допустити витoku інформації;

– провести огляд усіх предметів (об'єктів);

- скласти акт про застосування спеціального собаки;
- дочекатись прибуття слідчо-оперативної групи Національної поліції і проведення всіх заходів щодо встановлення факту можливого знаходження речовини, схожої за своїми ознаками на наркотичний засіб чи психотропну речовину, сприяти подальшій роботі зазначеної групи.

Про випадки результативного використання кінологічних команд в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України, Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції пропонується розробити бланк (формуляр) виявлення наркотичних засобів та психотропних речовин в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України за допомогою спеціальних собак, у якому зазначатимуться місця приховування, тайники, види наркотичних засобів та психотропних речовин.

Висновки. У статті на основі аналізу нормативно-правової бази з питань протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин запропоновані зміни та доповнення до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» в частині використання сил та засобів, зокрема, запропоновано перелік завдань, для виконання яких повинні бути підготовлені службові собаки відомства.

Розкрито особливості комплектування кінологічних команд зі спеціальним собакою та зазначені вимоги до кінолога та службового собаки. Запропоновано критерії оцінювання робочих якостей спеціальних собак після завершення курсу дресирування та вдосконалено алгоритм дій молодшого інспектора-кінолога зі спеціальним собакою у разі результативного їх використання.

Отже, враховуючи вищезазначене, можемо підсумувати, що внесення змін та доповнень до нормативно-правових актів з питань кінологічного забезпечення протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України сприятиме ефективному використанню наявних сил та засобів та дозволить якісно виконувати завдання, визначені кінологічній службі керівництвом ДКВС України.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.01.2023).

2. Про затвердження Інструкції з організації кінологічної служби в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 24 січ. 2004 р. № 18.

3. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15.02.1995 р. № 62/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.01.2023).

4. Селюков В. С. Адміністративно-правові засади управління кінологічного забезпечення правоохоронної діяльності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2020. 450 с.

5. Виноград О. В. Теоретичні основи дресирування службових собак : навч. посіб. Давидківці, 2022. 257 с.

6. Порядок використання наркотичних засобів і психотропних речовин під час дресирування службових собак для розшуку таких засобів і речовин : постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 р. № 831. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/233810750> (дата звернення: 11.01.2023).

Vynohrad O.,

Phd in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Cynology,
Territorially Separate Branch
"Khmelnyskyi Branch of the Academy
of the State Penitentiary Service",
Khmelnyskyi, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1520-9881;

Matviichuk V.,

Phd in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Cynology,
Territorially Separate Branch "Khmelnyskyi Branch of the
Academy of the State Penitentiary Service",
Khmelnyskyi, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5890-8383;

Kovalska P.,

Senior lecturer of the Center of Special Training,
Territorially Separate Branch "Khmelnyskyi Branch of the
Academy of the State Penitentiary Service",
Khmelnyskyi, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0578-2630

CERTAIN ASPECTS OF IMPROVING THE LEGAL REGULATION OF CYNODOLOGY SUPPORT OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

The article reveals the results of the analysis of the regulatory framework on counteraction to illicit trafficking of narcotic drugs and psychotropic substances and proposes to amend the regulations on legislative regulation of the use of service dogs and, in particular, special dogs in the search of narcotic drugs and psychotropic substances in the State Criminal and Executive Service of Ukraine.

In particular, according to the authors, the use of service dogs of the State Criminal and Executive Service of Ukraine should ensure the following tasks: strengthening the protection of the institutions of execution of punishments, detention centers of the SCES of Ukraine; search and detention of criminals who have fled from custody or in cargoes; overview of road, railway transport, objects of execution of punishments and detention centers of the SCES of Ukraine; review of persons and their personal belongings for the purpose of finding and detecting narcotic drugs, psychotropic substances, explosives, small arms and ammunition, etc.

The peculiarities of completing cynology team with a special dog and specified requirements for a cynologist and a service dog. The algorithm of actions of the junior inspector-cynologist with a special dog in the case of its effective use is improved, namely the cynologist is obliged to: find out what item (object) the dog reacted to, by re-starting the dog for inspection; to report to the official; take

measures to preserve the subject (object) to which the dog reacted and prevent the leakage of information; conduct an inspection of all objects (objects); draw up an act on the use of a special dog; wait for the arrival of the National Police Investigation Group and to carry out all measures to establish the fact of a possible finding of a substance similar in terms of a narcotic drug or psychotropic substance, to facilitate in the future work of the defined group.

Key words: *legal regulation, prevention, cynology support, training of special dogs, institutions of execution of punishments, convicted, narcotic substances.*

References

1. Ukraine (2022), *On the approval of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 and the approval of the operational plan for its implementation in 2022–2024* : Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 16, 2022, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (accessed 11 January 2023).
2. Ukraine (2004), *On the approval of the Instructions for the Organization of Canine Service in Penitentiary Institutions and Pretrial Detention Centers* : Order of the State Department of Penitentiary Services of Ukraine dated January 24, 2004.
3. Ukraine (1995), *On measures to counter the illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors and their abuse* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 11 January 2023).
4. Selyukov, V. S. (2020), *Administrative and legal principles of management canine support of law enforcement activities in Ukraine*, Doctor of Sciences (Law) Thesis, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv.
5. Vynohrad, O. V. (2022), *Theoretical basis of training service dogs*, Training manual, Davydkivtsi.
6. Ukraine (2009), *The procedure for the use of narcotic drugs and psychotropic substances during the training of service dogs to search for such drugs and substances* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv, available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/233810750> (accessed 11 January 2023).

УДК 349.9

DOI 10.32755/sjlaw.2023.01.033

Діденко О. В.,

викладач кафедри правової та спеціальної підготовки,
Територіально відокремлене відділення
«Кам'янська філія Академії
Державної пенітенціарної служби», м. Кам'янське, Україна
ORCID: 0000-0003-2826-8749

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПИ

У статті проведено порівняльний аналіз здійснення антикорупційної діяльності таких країн, як Польща, Німеччина, Велика Британія, Нідерланди та Україна. З'ясовано, що позитивний досвід європейських країн в антикорупційній боротьбі є підтвердженням того, що під час вирішення відповідної проблеми необхідно використовувати комплексний підхід та принципову адміністративно-правову позицію. Встановлено, що європейські країни ухвалили спеціальні закони щодо протидії та боротьби корупції.

Ключові слова: *корупція, антикорупційна діяльність, стратегія, протидія корупції, європейські країни, Україна, Європа, міжнародний досвід.*

Постановка проблеми. Корупція та заходи її запобігання завжди були найбільш гостро і серйозно обговорюваними питаннями. Протягом багатьох десятиліть усі країни борються з хабарництвом, створюючи різні закони, правила та акти, які можуть допомогти протистояти корупції в різних сферах. Корупція – це явище, яке присутнє в будь-якій сфері: фінансовій чи промисловій, виконавчій чи пенітенціарній службі, будівельній чи аграрній тощо.

Корупція (згідно із Законом України «Про запобігання корупції») – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону [1], або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Крім того, на період дії воєнного стану та за певних умов, згідно із вищезазначеним законом, скасовуються антикорупційні обмеження для державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування щодо заборони займатися іншою оплачуваною чи підприємницькою діяльністю [2].

Проблема розроблення методів запобігання корупції належить до найбільш гострих і складних завдань, що стоять сьогодні перед українською державою, особливо спираючись на той факт, що в країні відбувається війна. Україна на сьогодні дуже плідно співпрацює з країнами Європи та займається антикорупційною діяльністю, тому досвід західних країн у протидії корупційних правопорушень може бути корисним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що над проблемами росту корупції та її протидії працювали такі дослідники, як Н. В. Бондаренко, А. І. Рибак, І. М. Чемерис, З. С. Гладун. Безпосередньо порівнянню й аналізу законодавчої бази та методам мінімізації корупції Франції присвячено роботи М. Ю. Симоненкової; Німеччини – І. А. Ботнаренко, Великої Британії – Я. М. Квітки, Іспанії – І. В. Кушнарьова, а також багатьох інших сучасних провідних теоретиків і практиків. Незважаючи на достатньо активне вивчення цієї проблеми, залишається безліч питань, пов'язаних із розробкою ефективної системи запобігання корупції.

Мета статті полягає в проведенні порівняльного дослідження механізмів протидії корупції в Україні та інших західних країнах світу, зокрема Європи. Завдання – виокремити загальні інтеграційні та диференційні риси механізмів запобігання корупції, а також можливості імплементації антикорупційних засобів інших країн в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні Україна постійно стикається з корупційними справами, особливо на урядовому та законодавчому рівнях. Створюються різноманітні антикорупційні організації та антикорупційні програми. Українська антикорупційна політика спрямована на зниження рівня хабарництва всередині влади і поетапне його викорінення. Однак система й досі не набула бездоганності, оскільки феномен «корупція» не викорінено, а більше того, набуває нових виявів.

Адміністративно-правовий механізм боротьби з корупцією містить у собі встановлення норм права, які забороняють вчинення корупційних діянь, а також запровадження заходів адміністративно-правової відповідальності у випадку їх скоєння, визначення переліку правоохоронних органів, що ведуть боротьбу із корупцією та їх повноважень [3, с. 241]. Заходи з протидії корупції можна умовно поділити на два типи: заходи з надзвичайно посиленої боротьби проти виявів корупції і превентивні засоби проти потенційної корупції [4, с. 74]. В Україні зроблено чимало позитивних кроків щодо антикорупційної стратегії, зокрема створено численні органи, спрямовані на запобігання корупції: Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), Національне антикорупційне бюро (НАБУ), Національна рада з питань антикорупційної політики, Спеціалізована антикорупційна прокуратура тощо. У липні 2022 року в Україні набув чинності Закон про Антикорупційну стратегію України до 2025 року.

Доцільність для України європейського досвіду запобігання та впровадження механізмів протидії корупції зумовлена активними процесами реформування і подальшої регламентації антикорупційного законодавства та практики в державах Європи й високою їх ефективністю [5, с. 176]. Світовий досвід показує, що з розвитком великих організацій та корпорацій корумпованість розвивається та прямопропорційно збільшується [6, с. 124–127].

Деякі країни Європи, зокрема Німеччина, Швейцарія та Австрія підвищили показник антикорупційного аспекту після введення принципу чотирьох очей. Цей принцип показав свою ефективність у запобіганні корупції від урядової галузі до управлінської або медичної. Цей принцип був започаткований у Німеччині як підхід до боротьби з корупцією та означає ухвалення серйозних і важливих рішень, узгодження документів і підписання законів не одноосібно, а в присутності кількох представників як свідків для запобігання хабарництву. Надзвичайно справедливо, якщо підписання дуже важливої запропонованої поправки чи законопроекту відбувається за взаємною згодою кількох уповноважених осіб, а не окремо. Принцип чотирьох очей містить:

– подвійний контроль ухвалення рішень;

- взаємний контроль тих, хто підписує документи та ухвалює важливі рішення;
- взаємоперевірка;
- незалежний результат;
- справедливість та неупередженість;
- унеможливлення незаконного привласнення;
- уникнення посадових злочинів.

Зазначимо також, що у Швеції цей принцип працює за схемою парного ухвалення рішення та підписання документів, адже підкупити одну особу легше, ніж дві.

Оскільки у вищезазначених країнах існує певний позитивний досвід використання цього принципу, в Україні імплементація цього досвіду була б надзвичайно корисною та суттєво скоротила б корупційні випадки серед організацій, тому що в країні на сьогодні працює досвід одноосібного підписання важливих правових та нормативних документів.

Розглядаючи досвід Польщі, були встановлено, що цією державою сформовано потужний орган – Центральне антикорупційне бюро. Ця організація бореться проти хабарництва у всіх його можливих виявах. Польща є членом дієвих міжнародних організацій, зокрема Конвенція ООН проти корупції, Цивільно-правова конвенція Ради Європи про корупцію, Кримінальна конвенція Ради Європи про корупцію, Група держав проти корупції (GRECO) і Європейське управління по боротьбі з шахрайством (OLAF). Досвід Польщі демонструє, що членство в таких організаціях, які несуть міжнародний характер, має свої ефективні наслідки. Говорячи про Україну, ця країна має перспективне майбутнє та очікує на вступ у такі міжнародні організації, які дозволятимуть чинити протидію корупції на міжнародному рівні, адже Україна нині стоїть на порозі євроінтеграції, яка потягне за собою розширення антикорупційних органів до органів європейського та міжнародного масштабу.

Фахівці зазначають, що чітка й ефективна система запобігання та боротьби з хабарництвом, яка спирається на ефективну нормативно-правову базу й підтримку суспільства, діє у Фінляндії. Цікаво, що фінська система боротьби з корупцією не зараховує корупційні діяння до злочинів, а переважно кваліфі-

кує як адміністративні правопорушення, за здійснення яких можна понести кримінальну відповідальність тільки у разі їхньої особливої тяжкості [7, с. 221].

Яскравим прикладом антикорупційної боротьби є Німеччина. Деякі вважають, що механізми боротьби з корупцією в цій країні є кардинальними та доволі суворими, але вони є надзвичайно ефективними. Протидія хабарництву базується на державній політиці в напрямі знищення матеріальної, в першу чергу, фінансової бази злочинних угруповань. Цього досягають двома засобами: конфіскацією майна та створенням належного правового забезпечення для унеможливлення «відмивання грошей». Крім того, у Федеративній Республіці Німеччини розроблена та імплементована така практика, коли політики або високопосадовці ідуть у відставку щойно навколо них трапляється корупційний скандал. Подібну практику можна перейняти й Україні, що забезпечило б зниження корупції серед впливових осіб.

Також у Німеччині одним з дієвих механізмів стала надана громадянам можливість подавати до компетентних органів заяви щодо виявлених ними корупційних правопорушень. Щоб розширити форми інформування про корупцію поліцейні відділи ввели в дію спеціальні адреси електронних скриньок [8, с. 719]. В Україні також імплементована певна практика та існують електронні скриньки для інформування про корупцію, але, на жаль, громадяни мають низький кредит довіри до них і багато корупційних правопорушень замовчується. Новостворений Закон про Антикорупційну стратегію в Україні до 2025 року передбачає розроблення спеціального ІТ-інструменту, щоб громадськість могла слідкувати за виконанням цієї стратегії. НАЗК передбачає, що після його створення відбудеться більше прозорості діяльності та відкриття даних [9].

Іншим прикладом боротьби проти корупції є країна Нідерланди, де існує певна процедура гласності корупційних справ та скандалів, після чого йде відкрите обговорення наслідків та механізмів їх усунення і методів уникнення в подальшому. Тобто правопорушення, пов'язані із хабарництвом, є публічно обговорюваними та не приховуються від народу. На високому

рівні ведеться адміністративний контроль антикорупційних діянь державними службовцями [10, с. 22].

Як вище було зазначено, у країнах Європи існує так звана превентивна стратегія, тобто стратегія профілактики та запобігання корупції як адміністративного правопорушення в органах державної виконавчої влади. Велика Британія також має подібний підхід. Превентивні програми містять постійне вивчення потенційних кандидатів на посаду на системному рівні та створення системи захисту інформації і обмеження доступу до неї відповідно до завдань, які треба буде виконувати на обійманій посаді. Також цікавим є досвід постійного контролю за підозрюваною в хабарництві особою з метою викриття або відновлення довіри до неї.

Висновки. На сьогодні Україна дуже плідно працює над покращенням антикорупційних механізмів, вносить нові закони, статті, створює антикорупційні групи. Однак у системі існують певні прогалини та аспекти, що потребують уваги. Варто зазначити, що і в більш розвинених країнах західної Європи антикорупційна діяльність не є довершеною, тому подекуди дозволяє виникати виявам, на кшталт хабарництва. У країнах Європи законодавства працюють над тим, щоб у особи, яка має справу із корупцією, не було шансів залишитися без покарання або взагалі уникнути викриття та бути притягнутою до покарання за скоєне. Дослідивши особливості протидії корупції в деяких європейських країнах, можемо дійти певного висновку, що Україні необхідно імплементувати певний західний досвід, а саме створити урядові структури, які будуть займатися перевіркою та запобіганням корупційних правопорушень на міжнародному рівні, перевірка адміністративних матеріалів при інших вповноважених особах, які матимуть незалежну думку та оцінку, внесення більш серйозних засобів адміністративно-правової відповідальності, створення додаткових структур та підрозділів, які будуть націлені на виявлення корупційних осіб, вступ до міжнародних антикорупційних організацій, організація соціального контролю та посилення гласності корупційним правопорушенням, введення поняття прозорості серед населення тощо. Це дослідження веде до більш глибокого по-

дальшого розгляду не лише на адміністративно-правовому рівні, а і на рівні кримінальної відповідальності, що може бути розглянутим у майбутніх наукових та науково-практичних роботах.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 10.01.2023).
2. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану. URL: <https://kyiv.tax.gov.ua/diialnist/zapobigannya-proyavam-koruptsii-informatsiyni-materiali/614387.html> (дата звернення: 10.01.2023).
3. Чередниченко О. Ю. Організаційно-економічний аспект використання досвіду створення та діяльності антикорупційних структур країн ЄС в роботі щодо запобігання та протидії корупції в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. Вип. 58. С. 239–247.
4. Грига М. А. Система антикорупційних органів Польщі. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9–10 груд. 2020 р.). Київ : НАВС, 2020. С. 72–74.
5. Ситник Л. С. Можливості використання європейського досвіду протидії корупції в Україні. *Економіка і організація управління*. 2016. № 2 (22). С. 174–180.
6. Підбережник Н. Антикорупційна політика в країнах Західної Європи: досвід для України. *Ефективність державного управління : зб. наук. пр.* 2013. Вип. 37. С. 123–132.
7. Швидкий Я. Ю. Зарубіжний досвід протидії корупції та можливості його імплементації в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. Вип. 1 (7). С. 219–227.
8. Рибак А. І. Державна політика боротьби з корупцією у Польщі: нормативно-інституційний аспект. *Гілея: науковий вісник*. 2011. № 50. С. 717–725.
9. Антикорупційна енциклопедія. URL: <https://prosvita.nazk.gov.ua/encyclopedia/antykoruptsiyna-systema-v-ukrayini> (дата звернення: 10.01.2023).
10. Дем'янчук Ю. В. Порівняльний аналіз протидії корупції в країнах Європейського Союзу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2017. № 2. Т. 28 (67). С. 21–25.

Didenko O.,Lecturer of the Department of Legal and Special Training,
Territorially Separate Branch"Kamianske Branch of the Academy of the State Penitentiary Service",
Kamianske, Ukraine

ORCID: 0000-0003-2826-8749

COMPARATIVE ANALYSIS OF ANTI-CORRUPTION MECHANISMS IN UKRAINE AND EUROPEAN COUNTRIES

This article is devoted to the study of the experience of other countries of the world, in particular European countries, in anti-corruption methods and the possibility of their application in Ukraine. The concept of corruption is international, there is not a single country that does not face this phenomenon and does not try to counteract it. The article provides a comparative analysis of anti-corruption activities in countries such as Poland, Germany, Great Britain, the Netherlands, and Ukraine. It is found that the positive experience of European countries in the activity against corruption is a confirmation that when solving the relevant problem, it is necessary to use a comprehensive approach and a principled administrative and legal position. It is established that European countries have developed and adopted special anti-corruption laws, as well as created certain effective organizations, some of which work not only at the local government level, but at the international level. In Ukraine, as well as in other countries, special laws have been created that are aimed at anti-corruption. It is stated that European countries have developed and approved special laws aiming at anti-corruption activity, as well as created particularly effective organizations which work not only at the local level, but also at the international one. The country is actively creating an anti-corruption strategy to prevent corruption activity. It is analyzed that Ukraine needs to speed up the process of euro integration which will help to come closer to entering the international anti-corruption bodies. International anti-corruption experience will allow Ukraine to achieve transparency in corruption and pave the way to its decrease. It is emphasized that hard work on preventive measures against corruption is effective in European countries that is extremely necessary for implementation in Ukraine to prevent corrupt offenses. Fruitful work on anti-corruption measures will lead to a decrease in corrupt practices in any field.

Key words: corruption, anti-corruption activity, strategy, Ukraine, European countries, international experience.

References

1. Ukraine (2014), *On prevention of corruption*: Law of Ukraine dated 14.10.2014 № 1700-VII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (accessed 10 January 2023).
2. Ukraine (2014), *On amendments to the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption"* regarding the specifics of the application of

legislation in the field of corruption prevention in martial law, available at: <https://kyiv.tax.gov.ua/diialnist/zapobigannya-proyavam-koruptsii-informatsiyni-materiali/614387.html> (accessed 10 January 2023).

3. Cherednichenko, O.Yu. (2017), "The organizational and economic aspect of using the experience of the creation and activity of anti-corruption structures of the EU countries in the work on preventing and countering corruption in Ukraine", *Herald of the economy of transport and industry*, Issue 58, pp. 239–247.

4. Hrykha, M. A. (2020), *The system of anti-corruption bodies in Poland. Implementation of state anti-corruption policy in the international dimension: materials of the V International scientific and practical conference* (Kyiv, 9–10 December, 2020), National Academy of Internal Affairs, Kyiv, pp. 72–74.

5. Sytnyk, L. S. (2016), "Possibilities of using European experience in combating corruption in Ukraine", *Economics and management organization*, № 2 (22), pp. 174–180.

6. Pidberezhenyuk, N. (2013), "Anti-corruption policy in the countries of Western Europe: experience for Ukraine", *Efficiency of public administration: collection of scientific works*, Issue 37, pp. 123–132.

7. Shvyskyi, Ia. Yu. (2020), "Foreign experience in combating corruption and the possibility of its implementation in Ukraine", *Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, Issue 1 (7), pp. 219–227.

8. Rybak, A. I. (2011), "State anti-corruption policy in Poland: regulatory and institutional aspect", *Gilea: Scientific Bulletin*, № 50, pp. 717–725.

9. Anti-corruption encyclopedia, available at: <https://prosvita.nazk.gov.ua/encyclopedia/antykoruptsiyna-systema-v-ukrayini> (accessed 10 January 2023).

10. Demianchuk, Yu.V. (2017), "Comparative analysis of anti-corruption in the countries of the European Union", *Academic notes of the V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Legal Sciences*, № 2, Vol. 28 (67), pp. 21–25.

УДК 342.9

DOI 10.32755/sjlaw.2023.01.042

Коваленко В. В.,аспірант кафедри адміністративного, цивільного
та господарського права і процесу,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0002-9545-1036

ВПЛИВ ПРИНЦИПІВ ДОБРОГО ВРЯДУВАННЯ НА ЗМЕНШЕННЯ КОРУПЦІОГЕННИХ ФАКТОРІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню однієї з найбільш актуальних проблем сучасної правової науки, а саме – впливу принципів доброго врядування на зменшення корупціогенних факторів у діяльності публічної адміністрації. Резюмовано, що комплексне дотримання всіх принципів доброго врядування у практичній діяльності органів публічної адміністрації сприятиме зменшенню виникнення корупціогенних факторів зокрема та запобіганню корупції загалом.

Ключові слова: корупціогенні фактори, принципи доброго врядування, нормативний акт, публічна адміністрація.

Постановка проблеми. Найбільшу небезпеку для українського суспільства становить корупція в органах державної влади та місцевого самоврядування. Її значне поширення й системний характер призвели до того, що корпоративні та приватні інтереси часто переважають над публічними і державними інтересами. Вона негативно впливає на всі сторони економічного, політичного, правового та духовного життя держави, загострює і без того складні проблеми, притаманні сучасному етапу євроінтеграції країни.

Утвердження демократичних принципів верховенства права, рівності всіх перед законом нині є одним із пріоритетних завдань нашої держави. Підставою виявилась низка подій, які відбулися в Україні та спонукали державу обрати шлях провідних країн світу з розвинутою демократією, зокрема європейських. Однак, незважаючи на всі зусилля, існує ряд проблем, які заважають процесам повноцінного та якісного розвитку держави.

Прояви корупції в діяльності органів публічної адміністрації мають край негативною наслідки, що завдає значної шкоди

демократичному устрою нашої країни та створює для неї негативний імідж на міжнародній арені. У зв'язку з цим вважаємо, що особливу увагу варто приділити запобіганню корупції, зокрема виявленню корупціогенних факторів та впливу принципів доброго врядування на зменшення вищезгаданих факторів.

Стан дослідження теми. Слід зазначити, що пошуку основних корупціогенних факторів присвятили чимало праць як українські, так і зарубіжні вчені, а саме: В. Авер'янов, О. Бандурка, В. Бевзенко, Ю. Битяк, Ш. Вієсінха, А. Галай, І. Голосніченко, Н. Глинська, В. Гришук, Р. Гречанюк, В. Колпаков, Р. Калюжний, Т. Коломощь, Л. Лобойко, С. Петков, Ю. Римаренко, М. Романюк, В. Суценко, М. Тищенко, О. Шило та ін.

Водночас недостатньо досліджена на сьогодні роль принципів доброго врядування у зменшенні корупціогенних факторів у діяльності органів публічної адміністрації.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати вплив принципів доброго врядування на зменшення корупціогенних факторів у діяльності органів публічної адміністрації та розробити пропозиції до нормативних, правових актів щодо дотримання зазначених принципів.

Виклад основного матеріалу. На підставі аналізу нормативно-правових актів та науково-юридичної літератури можемо констатувати, що єдиного переліку корупціогенних факторів як у нормативних актах нашої країни, так і в підходах дослідників немає.

Щоб з'ясувати роль принципів доброго врядування для зменшення корупціогенних факторів у діяльності органів публічної адміністрації, насамперед розглянемо, якими є корупціогенні фактори в діяльності цих органів. При цьому слід зазначити, що спільними і в актах антикорупційних органів, і в дослідників названо такі корупціогенні фактори, як: дискреція; правова невизначеність; конфлікт інтересів; можливість отримання пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди; використання правових конструкцій оціночного характеру.

Розглянемо детальніше зміст цих корупціогенних факторів. Перший корупціогенний фактор – дискреція. Під поняттям «дискреція» зазвичай розуміють дискреційні повноваження, що отримали свою формалізацію в межах приписів Рекоменда-

ції Комітету Міністрів Ради Європи № R (80) 2 стосовно здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень від 11.03.1980 р. [1]. Згідно з цим документом дискреційними (мовою оригіналу англ. «discretionary power») є повноваження, які орган державної влади в процесі прийняття рішення може реалізовувати з певною мірою свободи розсуду, тобто ситуація, за якої суб'єкт владних повноважень може обирати з кількох допустимих рішень саме те, що, на його думку, є найбільш оптимальним за відповідних обставин.

У межах національного законодавства «дискреційні повноваження», відповідно до п. 1.6 Методології НАЗК [2], є сукупністю прав та обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом, проектом нормативно-правового акта [3, с. 157–158].

Отже, дискреція – це можливість приймати рішення в діяльності органів публічної адміністрації з певною мірою свободи розсуду.

Стосовно правової невизначеності зауважимо таке. Загалом у конституційному праві України засада правової визначеності (англ. – legal certainty) належить до неписаних складових принципу верховенства права, яка, згідно з правовими позиціями Конституційного Суду України, слугує забезпеченню непорушності конституційних прав людини [4, с. 45].

Згідно з ухваленим Венеційською комісією «Контрольним списком питань для оцінки стану дотримання верховенства права» правова визначеність передбачає:

- 1) доступність законодавства;
- 2) його передбачуваність;
- 3) доступність рішень судів;
- 4) стабільність і послідовність закону та його застосування на практиці;
- 5) відсутність зворотної сили закону;

- б) охорону правомірних очікувань;
- 7) дотримання принципів *nullum crimen sine lege i nulla poena sine lege*;
- 8) додержання засади *res judicata* [5, p.15–17; 4, с. 45].

Невизначеність права як певний рівень нормативних правових узагальнень знаходить безпосередній прояв у різноманітних нормах права. Використання невизначеності при формулюванні правових приписів інколи використовується свідомо для створення передумов, щоб діапазон реального впливу юридичної норми на суспільні відносини найбільш повно й послідовно охоплював динамічно-функціональні аспекти їх розвитку [6, с. 23–24].

Невизначеність права, його окремих понять та категорій надає можливість суб'єктам правовідносин певну свободу у використанні правової норми за допомогою можливості наповнення відповідних термінів власним змістом залежно від фактичної ситуації. Правова невизначеність в її негативному значенні може мати місце в таких найважливіших компонентах правової системи, як законодавство, система права і правозастосовна практика [6, с. 23–24].

Таким чином, правова невизначеність – це відсутність чіткості у правових конструкціях, що створює ризики неоднозначного їх застосування на практиці.

Поняття «конфлікт інтересів» визначено у Законі України «Про запобігання корупції» [7] та виокремлено потенційний і реальний. Потенційний конфлікт інтересів – це наявність в особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

Реальний конфлікт інтересів – це суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

Як вважає Р. Дутка, можна виявити чітку залежність між вказаними поняттями: потенційний конфлікт інтересів визначає наявність приватного інтересу, що може вплинути на об'єктивність прийняття рішень, тоді як реальний конфлікт інтересу визначає сам факт впливу в тій чи іншій формі приватного інтересу на об'єктивність прийняття рішень. Автор стверджує, що потенційний конфлікт інтересу передує реальному конфлікту інтересу та переростає у нього внаслідок відповідного юридичного факту, на основі якого і встановлюється реальний вплив приватного інтересу на об'єктивність чи неупередженість прийняття особою рішень або на вчинення чи невчинення дій під час виконання службових повноважень [8, с. 136].

Таким чином, конфлікт інтересів – це наявність приватного інтересу, що проявляється у ймовірності впливу на об'єктивність під час прийняття рішення або у безпосередньому впливі на прийняття рішення.

Поняття «неправомірна вигода» також міститься в основному антикорупційному законі нашої держави. Неправомірною вигодою відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» [7] є грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

На думку М. Комарницької, у нашому суспільстві одним з найбільш соціально значущих та загрозливих виявів корупції є прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди [9, с. 39].

Як наголошує О. Шостко, для держави і суспільства найнебезпечнішою є ситуація, коли корупційні діяння вчиняють саме керівники державних чи правоохоронних органів або органів місцевого самоврядування, які незаконно й неправомірно використовують свій державний статус для отримання переваг. На думку науковця, такі особи відрізняються від інших злочинців обсягом та величиною владних компетентностей «для самозбагачення та отримання інших вигод» [10, с. 179–182].

Отже, неправомірна вигода – це отримання будь-яких вигод, що не передбачені чинним законодавством.

Під час проведення дослідження нами було проаналізовано низку нормативно-правових та нормативних актів (проекти і чинні акти) щодо наявності в них корупціогенних факторів. Окремі з них, зокрема ті, де були ідентифіковані корупціогенні фактори, розглянемо та спробуємо визначити роль принципів доброго врядування для їхнього зменшення.

Статтю 15 Закону України «Про вищу освіту» присвячено повноваженням засновника чи засновників закладу вищої освіти. Зокрема, у ч. 2 цієї статті перелічені такі повноваження:

«2. Засновник (засновники) закладу вищої освіти або уповноважений ним (ними) орган:

- 1) затверджує статут закладу вищої освіти;
- 2) укладає в місячний строк контракт з керівником закладу вищої освіти;
- 3) достроково розриває контракт із керівником закладу вищої освіти;
- 4) здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю закладу вищої освіти;
- 5) здійснює контроль за дотриманням статуту закладу вищої освіти;
- 6) здійснює інші повноваження, передбачені законом і статутом закладу вищої освіти» [11].

На нашу думку, у цьому положенні є такий корупціогенний фактор, як правова невизначеність, оскільки серед перелічених повноважень міститься пункт про здійснення інших повноважень, передбачених законом і статутом закладу вищої освіти. Слід звернути увагу, що це і є норма закону, в якій ці повноваження мали б бути чітко зазначені.

Водночас у ч. 3 ст. 15 вказаного вище закону йдеться:

«3. Засновник (засновники) або уповноважений ним (ними) орган може (можуть) делегувати окремі свої повноваження керівникові або іншому органу управління закладу вищої освіти» [11].

У цій нормі, на нашу думку, серед корупціогенних факторів – дискреція, юридична невизначеність, конфлікт інтересів. Зокрема, умови, за яких засновник або уповноважений ним орган

може делегувати окремі свої повноваження, не визначено. Які саме з повноважень можуть бути делеговані – не визначено, що сприяє дискреційному прийняттю рішення стосовно різних керівників. Більше того, якщо уповноважений орган делегує свої контрольні повноваження керівнику закладу вищої освіти, то виходить, що керівник здійснюватиме контроль сам за собою, що обумовлює виникнення конфлікту інтересів та сприяє уникненню будь-якої відповідальності.

Таким чином, у наведеному прикладі такі принципи доброго врядування, як правова визначеність, прозорість, делегування, підзвітність, відповідальність нівелюються.

З метою належного дотримання вказаних принципів доброго врядування вважаємо за доцільне:

1) виключити п. 6 ч. 2 ст. 15 Закону України «Про вищу освіту»;

2) ч. 3 ст. 15 Закону України «Про вищу освіту» викласти в такій редакції:

«3. Керівник закладу вищої освіти є підзвітним засновнику (засновникам) або уповноваженому органу. Така звітність подається за примірною формою звіту, затвердженою Кабінетом Міністрів України.

Засновник (засновники) або уповноважений ним (ними) орган не може (не можуть) делегувати свої контрольні повноваження керівникові або іншому органу управління закладу вищої освіти».

Постановою Кабінету Міністрів України від 2 серпня 1995 р. № 597 «Про Типову форму контракту з керівником підприємства, що є у державній власності» [12] затверджено Типову форму контракту з керівником підприємства, що є у державній власності (далі – Типова форма контракту).

У розділі II Типової форми контракту визначено права та обов'язки сторін, зокрема зобов'язання керівника. Проте згідно з результатами аналізу цього розділу жодних положень, якими були б установлені антикорупційні обов'язки таких керівників, що передбачені Законом України «Про запобігання корупції», немає. На нашу думку, відсутність чітких основних обов'язків, які покладаються на керівника (зокрема, антикоруп-

ційних), створює правову невизначеність в означеній сфері та може сприяти вчиненню корупційних правопорушень.

У статтях 61, 62 Закону України «Про запобігання корупції» [7] з-поміж іншого йдеться, що керівники юридичної особи забезпечують регулярну оцінку корупційних ризиків у її діяльності і здійснюють відповідні антикорупційні заходи, забезпечують регулярну оцінку корупційних ризиків у її діяльності і здійснюють відповідні антикорупційні заходи; в обов'язковому порядку затверджують антикорупційні програми, що є комплексом правил, стандартів і процедур щодо виявлення, протидії та запобігання корупції у діяльності юридичної особи.

У масштабі країни відсутність такої норми у Типовій формі контракту унеможливить належну реалізацію таких принципів доброго врядування, як прозорість та відкритість, оскільки може слугувати підставою для залишення поза увагою корупційних ризиків, зокрема щодо отримання відповідними службовими особами неправомірної вигоди.

У зв'язку із зазначеним вище пропонуємо доповнити розділ II Типової форми контракту п. 6⁴ у такій редакції:

«Керівник зобов'язується забезпечити затвердження антикорупційної програми, регулярну оцінку корупційних ризиків та здійснення низки антикорупційних заходів».

Постановою Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2022 р. № 406 «Про внесення змін до пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2016 р. № 304» внесено зміни до умов оплати праці посадових осіб, керівників та керівних працівників окремих державних органів, на яких не поширюється дія Закону України «Про державну службу», у частині виплат керівним працівникам. Зокрема, зміну викладено в такій редакції:

«До окремого рішення Кабінету Міністрів України, але не раніше 1 січня 2024 р., Прем'єр-міністру України, Першому віце-прем'єр-міністру України, віце-прем'єр-міністру України, міністрам, їх першим заступникам, заступникам, Голові та членам Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку і головам обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій надбавка за інтенсивність

праці, передбачена абзацом третім цього пункту, не виплачується. Зазначені обмеження не поширюються на посадових осіб, які за умовами оплати праці прирівнюються до членів Кабінету Міністрів України відповідно до закону» [13].

Внесенням змін у такій редакції, на нашу думку, встановлюють нерівні умови, зокрема встановлюють обмеження визначеним категоріям посадовців щодо виплати надбавки за інтенсивність праці, що можна визначити як корупціогенний фактор – несправедливе надання привілеїв чи встановлення обмежень.

Варто зазначити, що в такій ситуації знівельовано такий принцип доброго врядування, як справедливість. Зокрема, для належного забезпечення функціонування принципів доброго врядування та з метою усунення цього корупціогенного фактора вважаємо за доцільне виключити 2 речення п. 2 запропонованих змін до постанови Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2022 р. № 406 «Про внесення змін до пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2016 р. № 304».

У пункті 1 постанови Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 р. № 221 «Деякі питання оплати праці працівників державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, що фінансуються або дотуються з бюджету, в умовах воєнного стану» визначено:

«1. Надати право керівникам державних органів, підприємств, установ та організацій, що фінансуються або дотуються з бюджету, до припинення чи скасування воєнного стану в Україні в межах фонду заробітної плати, передбаченого у кошторисі, самостійно визначати розмір оплати часу простою працівників, але не нижче від двох третин тарифної ставки встановленого працівникові тарифного розряду (посадового окладу)» [14].

На нашу думку, зазначена норма в частині надання права вказаним вище керівникам самостійно визначати розмір оплати часу простою працівників є дискреційною та порушує такі принципи доброго врядування, як справедливість, прозорість, орієнтованість на консенсус.

Пропонуємо п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 р. № 221 «Деякі питання оплати праці працівників державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, що фінансуються або дотуються з бюджету, в умовах воєнного стану» викласти в такій редакції:

«1. Керівникам державних органів, підприємств, установ та організацій, що фінансуються або дотуються з бюджету, до припинення чи скасування воєнного стану в Україні в межах фонду заробітної плати, передбаченого у кошторисі, визначати розмір оплати часу простою працівників, як дві третини тарифної ставки встановленого працівникові тарифного розряду (посадового окладу)».

У Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на фінансову підтримку громадських об'єднань осіб з інвалідністю, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 166 [15], у пп. 2 п. 5 конкретизовано витрати на організаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності громадського об'єднання, на які спрямовуються бюджетні кошти, зокрема це придбання канцелярських товарів, оплата послуги зв'язку та обслуговування оргтехніки тощо. Проте в абз. 11 пп. 2 п. 5 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на фінансову підтримку громадських об'єднань осіб з інвалідністю, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 166, зазначено:

«інші витрати на організаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності громадського об'єднання, які підтверджені відповідними документами» [15].

Ця норма містить юридичну невизначеність щодо «інших витрат» та сприяє дискреційному рішенню відповідальної особи, які витрати можна віднести до таких, що своєю чергою порушує принципи доброго врядування – прозорість та правову визначеність.

Те саме стосується і витрат на організаційний розвиток громадського об'єднання, зокрема в абз. 8 пп. 3 п. 5 визначено:

«інші витрати на організаційний розвиток громадського об'єднання, які підтверджені відповідними документами» [15].

Пропонуємо абз. 11 пп. 2 п. 5 та абз. 8 пп. 3 п. 5 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на фінансову підтримку громадських об'єднань осіб з інвалідністю, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 166, виключити.

Висновки. Загалом у проаналізованих нами актах виявлено: дискрецію; правову невизначеність; несправедливе надання привілеїв чи встановлення обмежень; конфлікт інтересів; можливість отримання пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди.

Беручи до уваги викладене, вважаємо, що для спрощення виявлення корупційних факторів у діяльності органів публічної адміністрації необхідно ті корупційні фактори, що найчастіше трапляються, закріпити в антикорупційному законі України.

Зокрема, пропонуємо ч. 1 ст. 55 Закону України «Про запобігання корупції» доповнити абзацом другим і третім та викласти їх у такій редакції:

«До основних корупційних факторів належать: дискреція; права невизначеність; надання привілеїв чи встановлення обмежень; конфлікт інтересів; можливість отримання пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди.

Зазначені корупційні фактори не є виключними та можуть бути деталізовані й доповнені у відповідних порядках і методологіях антикорупційних органів».

Отже, принципи доброго врядування для зменшення корупційних факторів у діяльності органів публічної адміністрації, безумовно, мають вагомое значення. Виключно комплексне дотримання всіх принципів доброго врядування у практичній діяльності органів публічної адміністрації сприятиме зменшенню виникнення корупційних факторів зокрема та запобігання корупції загалом.

Список використаних джерел

1. Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (80) 2 Of the Committee Of Ministers Concerning The Exercise Of Discretionary Powers By Administrative Authorities. URL: <https://rm.coe.int/16804f22ae> (дата звернення: 05.01.2023).

2. Методологія проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції : затв. наказом Національного агентства з питань запобігання корупції від 20.10.2020 р. № 470/20. URL: <https://nazk.gov.ua/wpcontent/uploads/2020/10/MetodologD196D18F.pdf> (дата звернення: 05.01.2023).

3. Ханова Н. О. Зміст поняття «дискреція» в податковому праві. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 7. Ч. 1. С. 154–160.

4. Рабінович С. П. Правова невизначеність в актах конституційного судочинства: pro et contra. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 1. С. 44–49.

5. Rule of law checklist: Adopted by the Venice Commission at its 106-th Plenary Session (Venice, 11–12.03.2016). CDL-AD (2016) 007. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e) (дата звернення: 07.01.2023).

6. Сидоренко В. В. Невизначеність як негативна властивість права. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 2. С. 23–28.

7. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 07.01.2023).

8. Дутка Р. Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів як адміністративно-правовий інститут. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 135–140.

9. Комарницька М. О. Відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України : дис. ... доктора філософії за спец. 081 «Право». Львів : ЛьвДУВС, 2021. 203 с.

10. Шостко О. Ю. Стан і тенденції виявлення кримінальних корупційних правопорушень в Україні. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 141. С. 175–185.

11. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 11.01.2023).

12. Про Типову форму контракту з керівником підприємства, що є у державній власності : постанова Кабінету Міністрів України від 02.08.1995 р. № 597. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.01.2023).

13. Про внесення змін до пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 20.04.2016 р. № 304 : постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.2022 р. № 406. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/406-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.01.2023).

14. Деякі питання оплати праці працівників державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, що фінансуються або дотуються з бюджету, в умовах воєнного стану : постановою Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 р. № 221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.01.2023).

15. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті на фінансову підтримку громадських об'єднань осіб з інвалідністю : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 р. № 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.01.2023).

Kovalenko V.,

Post graduate of the Department of Administrative,
Civil and Economic Law and Process,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9545-1036

THE INFLUENCE OF THE GOOD GOVERNANCE PRINCIPLES ON THE REDUCTION OF CORRUPTION FACTORS IN THE ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION BODIES

The article, on the basis of the analysis of normative legal acts and scientific and legal literature, clarifies the role of the principles of good governance in reducing corruption-inducing factors in the activities of public administration bodies.

The most common corruptionogenic factors, such as: discretion; legal uncertainty; conflict of interests; the possibility of receiving an offer, promise or receiving an improper benefit; use of legal constructions of an evaluative nature. The content of these corruption-inducing factors is considered in detail.

A number of legal and normative acts were analyzed, including both draft and current acts regarding the presence of corruption-inducing factors in them. Some of them were considered, in particular, those where corruptionogenic factors were identified and the role of good governance principles for their reduction was determined. It was found that in some legal and normative acts, such principles of good governance as legal certainty, transparency, delegation, accountability, responsibility, justice, consensus orientation are leveled or violated. In order to properly comply with the specified principles of good governance, proposals were submitted to improve the provisions of a number of regulatory acts.

It is argued and emphasized that in order to simplify the identification of corruption-inducing factors in the activities of public administration bodies, it is necessary to enshrine the most frequently encountered corruption-inducing factors in the anti-corruption law of Ukraine.

The comprehensive observance of all principles of good governance in the practical activities of public administration bodies will contribute to the reduction of corruption-inducing factors in particular and the prevention of corruption in general.

Key words: *corruption-inducing factors, principles of good governance, regulatory act, public administration.*

References

1. Council of Europe Committee of Ministers Recommendation, *The Committee Of Ministers Concerning The Exercise Of Discretionary Powers By Administrative Authorities*, № R (80) 2, available at: <https://rm.coe.int/16804f22ae> (accessed 05 January 2023).

2. National Agency for the Prevention of Corruption (2020), *Methodology of anti-corruption examination by the National Agency for the Prevention of Corruption*, available at: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/MetodologD196D18F.pdf> (accessed 05 January 2023).

3. Khanova, N. O. (2018), "The content of the concept of "discretion" in tax law", *Legal bulletin*, Issue 7, Part 1, pp. 154–160.

4. Rabinovych, S. (2017), "Legal uncertainty in acts of constitutional proceedings: pro et contra", *Ukrainian Journal of Constitutional Law*, № 1, pp. 45–49.

5. Rule of law checklist (2016), Adopted by the Venice Commission at its 106-th Plenary Session (Venice, 11–12.03.2016), CDL-AD 007, available at: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e) (accessed 07 January 2023).

6. Sydorenko, V. V. (2017), "Uncertainty as a negative property of law", *Scientific bulletin of public and private law*, Issue 2, pp. 23–28.

7. Ukraine (2014), *On prevention of corruption: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

8. Dutka, R. (2020), "Prevention and settlement of conflict of interests as an administrative and legal institution", *Entrepreneurship, economy and law*, № 3, pp. 135–140.

9. Komarnytska, M. O. (2021), *Liability for accepting an offer, promise or receiving an illegal benefit under the criminal law of Ukraine: Doctor of Philosophy Thesis*, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv.

10. Shostko, O. Yu. (2018), "State and trends of detection of criminal corruption offenses in Ukraine", *Problems of legality*, Issue 141, pp. 175–185.

11. Ukraine (2014), *On higher education*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

12. Ukraine (1995), *On the standard form of the contract with the head of the state-owned enterprise*: Resolution, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

13. Ukraine (2016), *On Amendments to Clause 2 of Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 20, 2016 No. 304*: Resolution, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

14. Ukraine (2022), *Some issues of remuneration of employees of state bodies, local self-government bodies, enterprises, institutions and organizations financed or subsidized from the budget, in conditions of martial law*: Resolution, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

15. Ukraine (2020), *The procedure for using funds provided in the state budget for financial support of public associations of persons with disabilities*: Resolution, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

УДК 343.8

DOI 10.32755/sjlaw.2023.01.057

Малінковська О. В.,

старший викладач центру спеціальної підготовки,
Територіально відокремлене відділення
«Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби»,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0002-1054-0997;

Тимошук О. І.,

викладач центру спеціальної підготовки,
Територіально відокремлене відділення
«Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби»,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0001-9353-6805;

Бруневич В. М.,

начальник центру спеціальної підготовки,
Територіально відокремлене відділення
«Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби»,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0003-2005-5685

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ СИСТЕМ: ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

У статті здійснено аналіз передових практик функціонування пенітенціарних систем у зарубіжних країнах. Увагу було зосереджено на таких аспектах: доцільність застосування позбавлення волі як основного виду покарання, типи установ виконання покарань, функціонування державних і приватних установ позбавлення волі та доцільність запровадження подібної практики в Україні, професійна підготовка кадрового складу установ позбавлення волі.

Ключові слова: пенітенціарна система, кримінально-виконавче законодавство, виконання покарань, засуджені, пробація, установи виконання покарань, національне законодавство, імплементація.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування і становлення національного законодавства важливого значення набувають питання впровадження позитивних практик зарубіжних країн задля вдосконалення правового регулювання суспільних відносин. Не є винятком і вдосконалення вітчизняної пенітенціарної системи. Зазначене набуває актуальності в аспекті

кті наближення до міжнародних стандартів, загальних інтеграційних процесів, гуманізації виконання покарань. Становлення зарубіжного досвіду функціонування пенітенціарних систем пов'язане з історичними особливостями розвитку конкретної держави, рівнем економічного розвитку, рівнем злочинності тощо. Вивчення й детальний аналіз сприятиме розумінню проблем, наявних у сфері виконання покарань на сучасному етапі, визначенню можливих шляхів їх розв'язання та майбутніх перспектив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних питань становлення й розвитку пенітенціарних систем у зарубіжних країнах присвячено багато праць таких науковців, як А. О. Галай, О. В. Гальцова, І. М. Микитась, М. С. Пузирьов, О. Ш. Чомахашвілі, Д. В. Ягунов тощо. Попри значну кількість наукових доробок, до цього часу залишаються актуальними питання вдосконалення національного законодавства, яке регулює пенітенціарну систему, з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн. Також, зважаючи на те, що існує необхідність запровадження комплексних довгострокових змін, визначення напрямів розвитку національної системи виконання кримінальних покарань, дослідження окресленої теми не втрачає своєї актуальності.

Мета статті полягає в узагальненні особливостей функціонування пенітенціарних систем в окремих зарубіжних країнах та напрацюванні можливих напрямів удосконалення національного законодавства у сфері виконання покарань.

Вклад основного матеріалу. На сьогодні практика застосування позбавлення волі як виду кримінального покарання є досить дискусійною. Це пов'язано з тим, що не завжди позбавлення волі є дієвим видом покарання, наявна рецидивна злочинність після звільнення, а також скоєння злочинів у самих пенітенціарних установах. Зокрема, середній показник злочинності у пенітенціарних установах за період 2009–2014 років становив 3,85 злочину на 1 тис. ув'язнених. Водночас середній показник злочинності в пенітенціарних установах за період 2015–2019 років – 7,6 злочину на 1 тис. ув'язнених [1]. Стрімке збільшення кількості злочинів у пенітенціарній системі актуалізує дослідження причин, якими обумовлена зазначена статис-

тика, й напрацювання способів запобігання такому негативному явищу.

Вищенаведене дає підстави вважати, що позбавлення волі як вид покарання не є достатньо дієвим заходом, оскільки існує ймовірність повторного вчинення злочинів. У зв'язку з цим досвід застосування кримінальних покарань, пов'язаних з позбавленням волі, у тих зарубіжних країнах, де рецидив злочинів після звільнення має досить низьку частку від усієї злочинності, надзвичайно корисний. Цілком погоджуємося з М. С. Пузирьовим, який, досліджуючи досвід зарубіжних країн, дійшов висновку, що запровадження до законодавства України інституту скорочення строку покарання сприятиме більш послідовній реалізації принципів гуманізму, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціональному застосуванню примусових заходів і стимулюванню правослухняної поведінки, поєднанню покарання з виправним впливом, закріплених ст. 5 КВК України [2, с. 275].

У зв'язку з відмовою більшості країн світу від страти найсуворішим видом покарання визнається позбавлення волі. Тому спостерігається тенденція обмеженого його застосування, що визначається неможливістю застосування альтернативних заходів реагування на злочинну поведінку. Проте наявні й зворотні тенденції. У Великій Британії рівень ув'язнених до довічного позбавлення волі значно вищий, ніж в інших європейських країнах. Переповненість пенітенціарних установ є проблемою більшості країн світу.

Рада Європи визначає переповненість в'язниць як невідповідність між можливостями установи виконання покарань і кількістю засуджених, що мають бути розміщені. Це комплексна проблема, що відображається й на якості виконання покарань. У федеральних законах США й законах багатьох окремих штатів немає такого поняття, як «максимальний термін позбавлення волі». Покарання за сукупність злочинів просто складаються. Окрім того, у деяких штатах США діє принцип «трьох злочинів»: за три злочини призначають довічне позбавлення волі. Зважаючи на це, позбавлення волі у США не застосовують

для виправлення засуджених, як в Україні, а використовують лише як конкретний вид покарання.

Сполучені Штати Америки зробили значний внесок у розвиток світової пенітенціарної ідеї та системи. До пенітенціарної системи США належать тюрми, поділ яких обумовлений державним устроєм: федеральні, тюрми штатів і муніципальні. Діяльність федеральних тюрем регламентується нормами спеціального законодавства, зокрема нормами розділу «Тюрма й ув'язнені», главою XVII «Кодифікованого кримінального і кримінально-процесуального законодавства».

Федеральні тюрми й тюрми штатів поділяються на чотири категорії: тюрми надзвичайної безпеки, тюрми максимальної безпеки, тюрми середньої безпеки, тюрми мінімальної безпеки. У місцевих тюрмах утримують осіб, щодо яких призначено запобіжний захід у виді тримання під вартою, а також засуджених, яким суд призначив незначні строки позбавлення волі. Спеціалізовані пенітенціарні установи, які створюють для неповнолітніх, мають назву реформаторії або виховні школи.

Для кримінально-виконавчої системи Великої Британії характерна наявність замінних заходів позбавлення волі на стислі строки. Позбавлення волі на короткий строк (до 12 місяців) не реабілітує ув'язнених і має бути останньою інстанцією, оскільки нині у Великій Британії занадто багато ув'язнених.

Позбавлення волі на короткий строк за найменш тяжкий злочин замінюють альтернативним покаранням. На думку міністра юстиції Великої Британії, засуджені, які провели в місцях позбавлення волі менше року, демонструють рівень рецидиву приблизно 66 %, що набагато вище, ніж ті, чий вирок не були пов'язані з позбавленням волі [3]. До складу пенітенціарної системи Великої Британії належать місцеві (в них відбуваються покарання засуджені тієї місцевості, де проживали до арешту, та засуджені на незначний строк) і центральні тюрми.

Система пенітенціарних установ Федеративної Республіки Німеччини охоплює: відкриті установи; закриті установи, де засуджених тримають під озброєною охороною; установи, призначені для використання заходів виправлення і безпеки: соціально-терапевтичні, установи для тримання рецидивістів

після відбування ними строку покарання, психіатричні лікувальні, установи для засуджених жінок; для неповнолітніх правопорушників; установи попереднього ув'язнення.

Якщо засуджений відбув 18 місяців покарання, йому надають право на відпустку, а якщо це довічно засуджена особа, право на відпустку надається по закінченні 10 років відбутого строку.

Для забезпечення відповідного режиму тримання передбачена система заходів дисциплінарного впливу на засуджених, заходів заохочення, спеціальних заходів безпеки. Організують також професійне і загальноосвітнє навчання, медичне обслуговування. У тюрмах Федеративної Республіки Німеччини належним чином функціонує система соціальної реабілітації засуджених, багато уваги приділяють процесу соціальної адаптації звільнених від відбування покарання [4, с. 34].

Пузирьов М. С., здійснивши аналіз окремих аспектів зарубіжного досвіду, обґрунтовує впровадження до вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства інституту скорочення строку покарання, що, на його думку, сприятиме більш послідовній реалізації принципів гуманізму, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціональному застосуванню примусових заходів і стимулюванню правослухняної поведінки, поєднанню покарання з виправним впливом, закріплених ст. 5 КВК України [5, с. 159].

Існує й інший аспект позбавлення волі як виду покарання. У деяких країнах Азії та Сходу позбавлення волі є основним видом покарання, а утримання в пенітенціарних установах настільки жорстке, що порушує моральні норми, людську гідність. Але, як свідчить практика, таке приниження особистості й нестерпне утримання в місцях позбавлення волі зумовлює низький відсоток рецидивної злочинності порівняно з іншими країнами.

Наприклад, у В'єтнамі встановлено спеціальні види в'язниць з розмежуванням за строками покарання у виді позбавлення волі. Для рецидивістів або злочинців, які вчинили тяжкі злочини, існує особлива в'язниця – «Кі Хо», розташована в друтому за величиною місті країни Хош. Ув'язнені сплять на ционо-

вках, розстелених на цементній підлозі, у камерах немає вікон, каналізації, водопроводу. Світло не вимикається ніколи. Заборонені побачення з родичами, телефонні дзвінки, листування, відсутня медична допомога. Харчування одноразове, переважно містить рис і залишки зіпсованої риби, що часто спричиняє отруєння і летальний результат. Тому в'єтнамці намагаються не продовжувати злочинну діяльність після відбуття покарання, оскільки вийти з «Кі Хо» мало кому вдається [6].

У Китаї покарання у виді позбавлення волі має назву «строкове позбавлення волі», триває від 6 місяців до 15 років, а порядок утримання в пенітенціарних установах не набагато кращий, ніж у В'єтнамі.

Важливим аспектом аналізу пенітенціарних систем зарубіжних країн є їх фінансування. За джерелами фінансування розрізняють державні в'язниці (більшість країн Західної Європи) та приватні в'язниці (поширені у Швейцарії, США, Японії). Поява приватних в'язниць обумовлена тим, що влада окремих держав намагається розв'язувати проблему витрат, що зростають, на утримання ув'язнених за допомогою приватизації державних в'язниць. В Україні також неодноразово анонсували створення приватних тюрем і СІЗО, зокрема 2021 року за заявою міністра юстиції України Дениса Малюська планували приватизувати щонайменше чотири в'язниці. Попри це Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках від 16 грудня 2022 року не містить про це згадки [7]. Це не є новацією, адже подібна практика вже існує в багатьох країнах світу. Зокрема, останніми роками у світі активно поширюється практика приватних тюрем. Прихильники приватизації запевняють, що це дуже вигідно для бюджету, оскільки приватні компанії отримують максимальні прибутки, маючи мінімальні витрати. Опоненти подібних тверджень заявляють про часті корупційні скандали в таких закладах.

Зокрема США розпочали приватизацію тюрем у 1980-х роках. Приватні в'язниці одержують від держави визначені суми на кожного ув'язненого незалежно від витрат на його утримання. Тому одним із завдань приватних в'язниць є створення та-

кого механізму й режиму охорони, аби мінімально використати послуги охоронців. Нині у США 2,1 млн в'язнів, близько 128 тисяч з них (6 %) перебувають у приватних в'язницях. Держава платить за це компаніям 23 тисячі доларів на рік за одного в'язня. При цьому в американських приватних в'язницях існують суттєві недоліки: приватні компанії нерідко заощаджують державні гроші, виділені на ув'язнених, а також не приймають хворих або нездатних до важкої праці людей [8].

Перша приватна в'язниця у Великій Британії була відкрита 28 років тому. У 2013 році ця тюрма знову повернулася під контроль державних органів. Нині в королівстві налічується 16 приватних в'язниць, які розташовані переважно в Англії, частина – в Уельсі та Шотландії, де за різними даними утримують до 15 тисяч осіб. Тюрми контролюються Sodexo Justice services (4 в'язниці), Serco (6 в'язниць) і G4S – найбільша компанія, яка працює у сфері безпеки. У ній задіяно 600 тисяч працівників.

В Австралії, як і у Великій Британії, приватні фірми відкрили тюрми 28 років тому. The GEO Group керує шістьма в'язницями, Serco – двома й центрами, де утримують нелегальних мігрантів. G4S – сімома тюрмами й володіє правами на перевезення в'язнів. Останнім часом через великий потік нелегальних мігрантів, терористичну загрозу з боку мусульманських радикалів кількість засуджених неухильно зростає, через що уряд проводить політику зі збільшення впливу приватних компаній на утримання тюрем [9].

Міжнародний досвід демонструє, що приватні в'язниці можуть не лише змінити стан справ у пенітенціарній системі, а й виокремитися в сектор економіки.

Ключовий принцип створення приватних в'язниць полягає в тому, що держава передає заклад в управління приватній особі, аби та могла використовувати людський ресурс, робочу силу для власного заробітку. Натомість зобов'язується забезпечити побутові умови й заробітну плату для в'язнів на рівні належних стандартів. Щодо цього питання є кілька підходів. Окремі держави лише підписують договір, передають підприємству керування закладом, але охорона залишається державною. Підприємець отримує тільки побутову складову: організовує

харчування, медичне забезпечення, розважальні заходи тощо. Є інший підхід, коли кошти, передбачені бюджетом на утримання в'язниці, повністю передають інвестору. Він організовує все: охорону, харчування. Додатково завдяки працевлаштуванню утриманих заробляє певні кошти.

Проте варто наголосити і на негативних моментах таких в'язниць. Психологія держави та підприємця – різна. Перша не має на меті великий заробіток, а для підприємця це основна мета. Через це у США досі тривають дискусії. У приватних в'язницях зафіксована значна кількість порушень прав людини. Підприємець часто змушує людей, які відбувають покарання, перепрацьовувати, аби отримати більші доходи. Через це й виникають зловживання.

Попри те, що практика приватних в'язниць неоднозначна, усе-таки в перспективі вона може якісно змінити пенітенціарну систему України, але це питання потребує належного нормативно-правового регулювання, визначення рівня участі держави, закріплення належного контролю за функціонуванням як з боку державних органів, так і інститутів громадянського суспільства.

Можливою вбачаємо приватизацію місць позбавлення волі, де утримують неповнолітніх, інвалідів або жінок з дітьми, яких в Україні небагато. Ними можуть опікуватися благодійні організації чи гуманітарні фонди, допомагати таким закладам впроваджувати програми з перевиховання. Хоча навіть тут наявні ризики належного визначення таких організацій, розподіл коштів тощо. Окрім умов утримання, у місцях позбавлення волі важливим є питання належної кваліфікації персоналу, оскільки непоодинокі випадки, коли саме персонал установ виконання покарань вдавався до таких протиправних діянь, як безпідставне побиття засуджених, катування, знущання над ними, цькування і навіть заподіяння каліцтв, вимагання неправомірної вигоди, розповсюдження наркотичних речовин або алкоголю тощо.

Будь-яка держава прагне здійснювати широке коло правових заходів стосовно діяльності персоналу установ виконання покарань у сфері реалізації державної політики щодо виконання покарань з метою приведення їх до міжнародних стандартів поведіння із засудженими. Оскільки персонал установ вико-

нання покарань постійно контактує із засудженою особою через виконання своїх службових обов'язків, важливим є максимальне спрямування всіх зусиль на те, аби в засудженому бачити насамперед людину, тим самим позитивно впливаючи на особу.

Достойна поведінка не потребує додаткового державного фінансування на отримання освіти, підвищення кваліфікації тощо, оскільки залежить насамперед від моральних якостей персоналу. Лише в такому випадку вплив на засуджену особу буде позитивним і за наявності інших сприятливих чинників загалом може сприяти успішному виправленню та ресоціалізації. Посприяти цьому можна завдяки професіоналізму й сумлінному виконанню службових обов'язків, високій культурі та гуманності, вмінню співпереживати за майбутню долю осіб, які відбувають покарання [10, с. 281]. Таке ставлення персоналу позитивно впливатиме на засуджену особу й допоможе їй сформувати почуття вини й каяття за вчинений злочин, підвищити власну самооцінку, безперешкодно стати повноправним членом суспільства після відбуття покарання, запобігти в майбутньому вчиненню нових злочинів.

Отже, належна підготовка кваліфікованих кадрів – важлива складова функціонування пенітенціарної системи кожної держави. Підготовка працівників пенітенціарних служб у будь-якій зарубіжній країні має свої особливості. До прикладу, у Великій Британії не потрібно закінчувати спеціальних закладів вищої освіти для підготовки співробітників пенітенціарних закладів. Майбутні тюремні службовці навчаються у звичайних університетах, але функціонують різні курси підвищення кваліфікації. Окрім того, встановлено вікові обмеження. Зокрема, службу у в'язниці можна почати до досягнення 49 років. Просування кар'єрними сходинками відбувається завдяки курсам, які забезпечують підвищення кваліфікації. Важливою є належна фізична підготовка [11, с. 5].

У Норвегії дещо інший підхід до підготовки кадрового складу пенітенціарних установ. Для цього існує спеціальний профільний навчальний заклад – Академія кримінально-виконавчої служби Норвегії. Навчання, що триває два роки, відбувається за такою схемою: шість місяців теорії – потім два

півріччя поєднання теорії з практикою, знову шість місяців теорії. У програмі навчання містяться юридичні дисципліни, обов'язковими є тренінги, професійна етика, реабілітаційна робота. Практичних навиків набувають під час проходження практики у спеціально визначених 10 установах. Після завершення навчання отримують кваліфікацію «молодший спеціаліст» [11, с. 6].

На роботу до пенітенціарних закладів Швейцарії приймають людей з будь-якою освітою, навіть зі шкільною, але необхідно мати професійний досвід не менше ніж три роки. Також обов'язковою є професійна перепідготовка у спеціальному навчальному центрі м. Фрібурга впродовж 15 тижнів, яка протягом двох років поєднується з проходженням практики за місцем роботи. Підвищення кваліфікації здійснюється не лише для рядових працівників, а й окремо для керівників підрозділів установ.

Висновки. Отже, під час дослідження передових практик функціонування пенітенціарних систем у зарубіжних країнах увагу було зосереджено на таких аспектах, як: доцільність застосування позбавлення волі як основного виду покарання, типи установ виконання покарання, функціонування державних і приватних установ позбавлення волі та доцільність запровадження подібної практики в Україні, професійна підготовка кадрового складу установ позбавлення волі. Зокрема констатовано, що позбавлення волі як вид покарання не є дієвим заходом, оскільки існує ймовірність повторного вчинення злочинів. Через неодноразові заяви про створення в Україні приватних в'язниць дослідження досвіду країн (США, Велика Британія, Австралія), які одними з перших запровадили приватизацію, є вкрай актуальним. Практика приватних в'язниць неоднозначна, але в перспективі може якісно змінити пенітенціарну систему України. Зазначене питання потребує належного нормативно-правового регулювання, визначення рівня участі держави, закріплення необхідного контролю за їх функціонуванням як з боку державних органів, так і інститутів громадянського суспільства. Можливою вбачаємо приватизацію місць позбавлення волі, де утримують неповнолітніх, інвалідів або жінок з дітьми, яких в Україні небагато. Ними можуть опікуватися благодійні

організації чи гуманітарні фонди, допомагати таким закладам впроваджувати програми з перевиховання. Важливим є питання професійної підготовки кадрового складу установ позбавлення волі. У зазначеному аспекті заслуговують на подальший аналіз та імплементацію підготовка до гуманізації освіти персоналу й технологія поєднання теорії та практики із впровадженням прогресивного досвіду пенітенціарної діяльності.

Як зазначає М. С. Пузирьов, між вітчизняними установами виконання покарань та пенітенціарними установами (тюрмами) зарубіжних країн існують суттєві відмінності, які стосуються не лише питань тримання засуджених до позбавлення волі, а й багатьох інших проблем, у тому числі їх навчання, залучення до праці, стимулювання правослужняної поведінки через застосування окремих елементів прогресивної системи, підготовки до звільнення тощо [12, с. 123].

Зрозумілою є неможливість запозичення повною мірою зарубіжного досвіду застосування позбавлення волі та відбування покарання, але виокремлені питання необхідно взяти до уваги під час імплементації прогресивних практик у національне законодавство.

Список використаних джерел

1. Ягунов Д. Українська пенітенціарна політика (1991–2020): узагальнення модуляцій та оцінка основних показників. *European political and law discourse*. Vol. 7. Issue 5. 2020. URL: <https://www.yagunov.in.ua/?p=2894> (дата звернення: 14.01.2023).

2. Пузирьов М. С. Виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених неповнолітніх у зарубіжних країнах. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 271–275. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/48.pdf> (дата звернення: 27.01.2023).

3. В Великобританії лишення свободи замінят альтернативними видами покарання. URL: <https://yaizakon.com.ua/v-velikobritanii-lisshenie-svobody-zamenyat-alternativnymi-vidami-nakazaniya/> (дата звернення: 30.01.2023).

4. Чомахашвілі О. Ш., Микитась І. М. Зарубіжний досвід діяльності системи виконання покарань. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 3 (222). С. 133–138.

5. Пузирьов М. С. Стимулювання правослужняної поведінки засуджених як принцип виконання покарань у Федеративній Республіці

Німеччина. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. № 5 (21). С. 155–159. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/155_159_Stimulyuvannya%20pravosluhnyanoYi%20povedInki%20zasudzhenih%20yak%20printsip%20vikonannya%20pokaran%20u%20FederativnIy%20RespublItsi%20NImechchina.pdf (дата звернення: 27.01.2023).

6. Як виглядають місця позбавлення волі в різних країнах. URL: <https://masterok.livejournal.com/4630896.html> (дата звернення: 24.01.2023).

7. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022%D1%80?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%BD#Text> (дата звернення: 18.01.2023).

8. Приватні в'язниці: як вони працюють за кордоном. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/12/10/infografika/suspilstvo/prywatni-vyaznytzi-yak-vony-pracyuyut-kordonom> (дата звернення: 25.01.2023).

9. Приватні тюрми за кордоном: як це працює. URL: <https://sud.ua/ru/news/abroad/160122-privatni-tyurmi-za-kordonom-yak-tse-pratsuyue> (дата звернення: 25.01.2023).

10. Гальцова О. В. Щодо впливу персоналу установ виконання покарань на засуджених до позбавлення волі. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 280–284.

11. Огляд іноземної практики підготовки персоналу пенітенціарної системи: науковий аналіз / А. О. Галай та ін. Київ : КНТ, 2015. 48 с.

12. Пузирьов М. С. Позитивний зарубіжний досвід виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк як концептуальна основа реформування кримінально-виконавчої системи України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2017. Вип. 79. С. 117–123. URL: <http://www.apdp.in.ua/v79/18.pdf> (дата звернення: 28.01.2023).

Malinkovska O.,

Senior lecturer of the Center of Special Training,
Territorially Separate Branch "Khmelnyskyi Branch
of the Academy of the State Penitentiary Service",
Khmelnyskyi, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1054-0997;

Tymoshchuk O.,

Lecturer of the Center of Special Training,
Territorially Separate Branch "Khmelnyskyi Branch
of the Academy of the State Penitentiary Service",
Khmelnyskyi, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9353-6805;

Brunevych V.,

Head of the Center of Special Training,
Territorially Separate Branch "Khmelnyskyi Branch
of the Academy of the State Penitentiary Service",
Khmelnyskyi, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2005-5685

FOREIGN EXPERIENCE OF THE FUNCTIONING OF PENITENTIARY SYSTEMS: PROSPECTS FOR IMPROVING NATIONAL LEGISLATION

The article analyzes advanced practices of the functioning of penitentiary systems in foreign countries. Attention was focused on such aspects as: the expediency of using deprivation of liberty as the main form of punishment, the types of institutions for the execution of punishment, the functioning of state and private institutions of deprivation of liberty and the expediency of introducing a similar practice in Ukraine, professional training of personnel of institutions of deprivation of liberty. In particular, it was established that such type of punishment as deprivation of liberty is not an effective measure, as there is a probability of repeated crimes. This led to the analysis of the experience of applying criminal punishments associated with deprivation of liberty in those foreign countries where recidivism after release has a fairly low share of all crime. Due to repeated statements about the creation of private prisons in Ukraine, special attention was paid to this issue. Countries where the practice of private prisons has already been tested (USA, Great Britain, Australia) were taken as an example, and issues that should be paid special attention to when introducing this institution in our country were summarized. Taking into account the fact that the personnel of the penal institutions are constantly in contact with the convicted person due to the performance of their official duties, the issue of his professional training is highlighted as important. In this aspect, the preparation for the humanization of personnel education and the technology of combining theory and practice with the introduction of progressive experience of penitentiary activity deserve further

analysis and implementation. It is clear that it is impossible to fully borrow foreign experience in the application of deprivation of liberty and serving a sentence, but the isolated issues must be taken into account when implementing progressive practices into national legislation.

Key words: *penitentiary system; criminal law; execution of punishments; convicts; probation; institutions of execution of punishments; national legislation; implementation.*

References

1. Iahunov, D. (2020), "Ukrainian penitentiary policy (1991–2020): generalization of modulations and assessment of main indicators", *European political and law discourse*, Vol. 7, Issue 5, available at: <https://www.yagunov.in.ua/?p=2894> (accessed 14 January 2023).

2. Puzyrov, M. S. (2021), "Execution of punishment in the form of deprivation of liberty for convicted minors in foreign countries", *Analytical and comparative jurisprudence*, Vol. 4, pp. 271–275, available at: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/48.pdf> (accessed 27 January 2023).

3. In Great Britain, imprisonment will be replaced by alternative forms of punishment. (2018), available at: <https://yaizakon.com.ua/v-velikobritanii-lishenie-svobody-zamenyat-alternativnymi-vidami-nakazaniya/> (accessed 30 January 2023).

4. Chomakhashvili, O. Sh. and Mykytas, I. M. (2011), "Foreign experience of the system of execution of punishments", *Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine*, Vol. 3 (222), pp. 133–138.

5. Puzyrov, M. S. (2016), "Stimulation of obedient behavior of convicts as a principle of execution of punishments in the Federal Republic of Germany", *The national legal journal: theory and practice*, Vol. 5 (21), pp. 155–159, available at: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/155_159_Stimulyuvannya%20pravosluhnyanoYi%20po vedInki%20zasudzhenih%20yak%20printsip%20vikonannya%20pokar an%20u%20FederativnIy%20RespublItI%20NImechchina.pdf (accessed 27 January 2023).

6. What do prisons look like in different countries (2018), available at: <https://masterok.livejournal.com/4630896.html> (accessed 24 January 2023).

7. Ukraine (2022), *On the approval of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 and the approval of the operational plan for its implementation in 2022–2024*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

8. Private prisons: how they work abroad (2019), available at: <https://www.slovoidilo.ua/2019/12/10/infografika/suspilstvo/pryvatni-vyaznyczy-yak-vony-pracyuyut-kordonom> (accessed 25 January 2023).

9. Private prisons abroad: how it works (2020), available at: <https://sud.ua/ru/news/abroad/160122-privatni-tyurmi-za-kordonom-yak-tse-pratsyuye> (accessed 25 January 2023).

10. Haltsova, O. V. (2018), "Regarding the influence of the staff of the penal institutions on the prisoners sentenced to imprisonment", *Journal of the Kyiv University of Law*, Vol. 2, pp. 280–284.

11. Halai, A. O. (2015), *Review of foreign practice of training personnel of the penitentiary system: scientific analysis*, KNT, Kyiv.

12. Puzyrov, M. S. (2017), "Positive foreign experience of serving a sentence in the form of imprisonment for a certain period as a conceptual basis for reforming the criminal-executive system of Ukraine", *Actual problems of the state and law*, Issue 79, pp. 117–123, available at: <http://www.apdp.in.ua/v79/18.pdf> (accessed 28 January 2023).

УДК 343.81:351.86:378(477)
DOI 10.32755/sjlaw.2023.01.072

Помогайбо О. В.,
викладач кафедри правової та спеціальної підготовки,
Територіально відокремлене відділення
«Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»,
м. Кам'янське, Україна
ORCID: 0000-0002-9861-3432

ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ СКЛАДОВІ БЕЗПЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ І УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У науковій статті досліджено базові особливості правової регламентації безпечної діяльності персоналу органів і установ виконання покарань. Висвітлено значення психологічної підтримки й забезпечення емоційної стабільності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. Виокремлено педагогічну складову безпечної діяльності, що вказує на необхідність удосконалення педагогічної майстерності персоналу.

Ключові слова: органи і установи виконання покарань, персонал органів і установ виконання покарань, правова складова безпечної діяльності, психологічно-педагогічна складова безпечної діяльності.

Постановка проблеми. Діяльність персоналу органів і установ виконання покарань має відповідати критеріям безпечності, тому в рамках теоретичних досліджень висвітлення окремих складових безпечної діяльності набуло неабиякої популярності. Незважаючи на приділення достатньої уваги правотворчій активності щодо впорядкування діяльності органів та установ виконання покарань, ще залишаються проблемні питання, які необхідно вирішувати шляхом визначення пріоритетних стратегічних напрямків і вдосконалення чинного законодавства. Персонал органів та установ виконання покарань в рамках своєї діяльності взаємодіє зі специфічною категорією осіб, тому важливо надавати ефективну психологічну підтримку й розвивати необхідні педагогічні навички в роботі з особами, які відбувають покарання. Нині слід констатувати, що органи й установи виконання покарань в організаційному плані досягли певного рівня правового і психологічно-педагогічного забезпечення безпечної діяльності персоналу. При цьому залишається актуальним питання вдосконалення цих складових

та звернення до нових методик і міжнародних стандартів у сфері виконання покарань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі питання досліджуваної проблеми розглядалися в багатьох працях вітчизняних учених, зокрема І. Богатирьова, О. Джузи, О. Колба, Р. Кубрака, О. Осауленка, Р. Підвисоцького, А. Степанюка та ін. Водночас, не применшуючи значення цих та багатьох інших досліджень, зазначимо, що дискусійним у науці кримінально-виконавчого права є безпека в органах і установах виконання покарань під час виконання та відбування покарань.

Метою статті є дослідження правових та психологічно-педагогічних складових безпечної діяльності персоналу органів і установ виконання покарань, а також аналіз їх особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Органи й установи виконання покарань відповідно до чинного національного законодавства є суб'єктами реалізації кримінально-виконавчої політики, яку цілком обґрунтовано можна вважати елементом політики у сфері боротьби зі злочинністю, спираючись на деякі теоретичні дослідження в цій царині та нормативно-правову базу. Слід підкреслити, що органи й установи виконання покарань, реалізуючи відповідний напрям кримінально-правової політики, діють від імені держави. У главі 3 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) висвітлено види органів і установ виконання покарань. Зокрема, відповідно до ст. 11 «Органами виконання покарань є: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, його територіальні органи управління, уповноважені органи з питань пробації». Зазначена норма установами виконання покарань вважає «...арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи ..., слідчі ізолятори» тощо [1]. В аналізованому розділі КВК України детально не розкрито систему органів виконання покарань, однак звернено увагу на уповноважений орган з питань пробації, серед повноважень якого в рамках теми наукової статті можуть бути інформативними такі пункти ч. 1 ст. 13 КВК України:

- реалізація пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- проведення соціально-виховної роботи із засудженими, до яких застосовано пробацію;
- здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення;
- здійснення інших визначених законодавством заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень» [1].

Зауважимо, що провідні позиції в реалізації кримінально-виконавчої політики належать Міністерству юстиції України. Серед напрямів діяльності Міністерства юстиції визначено забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, а також здійснення контролю за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, реалізацію законних прав та інтересів засуджених осіб, узятих під варту [2].

Міністерство юстиції України виконує також координаційні функції, адже до кола його повноважень належить визначення основних напрямів діяльності міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації. Крім цього, увага приділяється уповноваженим органам з питань пробації, установам виконання покарань, слідчим ізоляторам, тобто всім органам і установам, спрямованим на виконання кримінальних покарань тощо. Слід зауважити, що сукупність органів та установ виконання покарань охоплює воєнізовані формування, навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, підприємства установ виконання покарань, інші підприємства, установи й організації, утворені для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби [3]. У нормативно-правових актах, якими регламентується діяльність органів та установ виконання покарань, передбачено їх розгалужену систему, зважаючи на функціональне призначення таких суб'єктів. З огляду на чисельність персоналу органів та установ виконання покарання слід зауважити, що актуальними залиша-

ються питання правових та психолого-педагогічних складових його безпечної діяльності. Поряд з цим на Міністерство покладаються завдання з організації контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, що є поширеною практикою у системі призначення покарань [4]. Огляд нормативно-правових актів, у яких висвітлено систему органів і установ виконання покарань, на нашу думку, покликаний сформулювати розуміння, які саме суб'єкти охоплюються поняттям «органи і установи виконання покарань». Це надасть можливість більш глибоко й детально проаналізувати правові та психолого-педагогічні елементи безпечної діяльності персоналу органів і установ виконання покарань.

Нормативно-правова база, яка регламентує порядок відбування покарань, є двосторонньою, адже, з одного боку, звертається увага на забезпечення прав і свобод засуджених осіб, а з іншого – працівників органів та установ виконання покарань. Для того, щоб більш детально розкрити правові елементи, слід навести відповідні норми Конституції України. Сталий розвиток суспільства забезпечується дотриманням прав і свобод людини, визнанням їх цінності, своєчасністю реагування на порушення прав і свобод тощо. Відповідно до ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [5]. Разом з тим права і свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави, тобто держава повинна виконувати взяті на себе зобов'язання у сфері забезпечення прав і свобод людини. При цьому ч. 2 ст. 64 Конституції України встановлює імперативну заборону на порушення окремих прав і свобод. Ця норма є визначальною в діяльності органів та установ виконання покарань, адже вимоги щодо безпечної діяльності поширюються на працівників, які зобов'язані забезпечити дотримання прав і свобод ув'язнених [5].

Серед пріоритетних складових забезпечення безпеки персоналу установ виконання покарань є охорона здоров'я, зважаючи на високі ризики наявності істотних проблем зі здоров'ям осіб, що відбувають покарання в установах виконання покарань. Зважаємо, що персонал виконує свої службові обов'язки у скла-

дних умовах, тому це спричиняє необхідність гарантування й розроблення ефективних механізмів захисту працівників установ виконання покарань у практичній площині.

У рамках цієї статті для більш глибокого дослідження безпекової складової доцільно буде розкрити термін «безпека», що створить умови для розуміння діяльності держави в напрямку забезпечення правового та психолого-педагогічних елементів безпекової діяльності. У будь-якому випадку безпекову складову діяльності персоналу слід розглядати як комплекс заходів, які здійснюються для максимального збереження здоров'я та життя людини, забезпечення інших прав і свобод людини та громадянина.

У тлумачних словниках та юридичних енциклопедіях надають досить диференційовані значення терміна «безпека». Нами проаналізовано чимало визначень, однак наводимо найбільш концептуально обґрунтовані тлумачення цього поняття. Академічний тлумачний словник визначає поняття «безпека» як «стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує» [6]. У юридичній енциклопедії, укладеній Ю. С. Шемшученком, безпеку розглядають як «стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз» [7]. Зважаючи на це, слід сформулювати уніфіковане розуміння досліджуваного поняття, тобто стан, за якого людині, працівникові нічого не загрожує. Аналогічною є позиція законодавства під час формування правової складової безпечної діяльності органів та установ виконання покарань.

Безпека є базовою потребою людини і складним явищем, чим зумовлено те, що чимала кількість фахівців кримінально-виконавчого права приділяє значну увагу її дослідженню. Однак законодавцем фактор безпеки в діяльності персоналу органів та установ виконання покарань не визнається ключовим, адже поняття «безпека персоналу установ виконання покарань» не закріплено в чинному кримінально-виконавчому законодавстві. Сутність цього терміна полягає в тому, що безпеку слід розглядати як своєрідну гарантію та необхідну умову ефективної діяльності персоналу органів та установ виконання покарань шляхом забезпечення збереження життєво важливих

інтересів працівників. Підкреслимо, що безпека органів та установ виконання покарань – це гарантована міжнародним правом і національним законодавством захищеність від завдання шкоди, запобігання небезпеці та загрозам їхньому життю чи здоров'ю [8].

Чинне законодавство не містить визначення поняття «безпека персоналу органів та установ виконання покарань», але в Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» закладено гарантії безпеки персоналу кримінально-виконавчої служби. О. Гальцова визначає безпеку персоналу установ виконання покарань як «гарантований національним законодавством та нормами міжнародного права захист життя, здоров'я, честі та гідності особи від протиправних посягань, інших дій, що мають на меті заподіяння фізичних чи моральних страждань, а також запобігання небезпекам і загрозам, у тому числі загрозі поширення епідемій, інфекційних захворювань та туберкульозу тощо» [9, с. 369–370]. Безпека має бути гарантована для того, щоб запобіжники безпеки життєво важливим інтересам персоналу були максимально ефективними, адже з цим пов'язана якість реалізації персоналом органів та установ виконання покарань своїх повноважень. Щодо зазначеного вище комплексного характеру, то він означає не тільки наявність безпосереднього захисту від протиправних посягань з боку засуджених (ув'язнених), а й захисту від дії негативних чинників, тобто технічних, медичних факторів, ризику поширення яких у місцях позбавлення волі є досить високими. Законодавець і переважна більшість науковців визнають дотримання безпеки персоналу органів та установ виконання покарань одним із пріоритетів, який поєднує комплекс заходів і спрямований на максимальне збереження життя та здоров'я персоналу під час виконання своїх функцій.

Досліджуючи правову складову безпечної діяльності органів та установ виконання покарань, ми встановили, що з метою забезпечення такої діяльності здійснюється правотворча діяльність, сформована правилами, актами, наказами, які регламентують роботу персоналу. Ця діяльність є зовнішньо- та внутрішньо регламентованою, адже може координуватися Державною

виконавчою службою або Міністерством юстиції України як ключовими координаційними органами у сфері виконання покарань [10, с. 154].

Персонал органів та установ виконання покарань у своїй діяльності взаємодіє зі специфічною категорією осіб, що вимагає володіння переліком необхідних знань та вмій, зокрема психологічних, педагогічних, нормативно-правових [11, с. 171–172]. Працівники органів та установ виконання покарань керуються міжнародними й національними нормативно-правовими актами, які регламентують особливості поведження із засудженими (ув'язненими) особами. Зокрема, серед міжнародних документів слід назвати міжнародно-правові акти в галузі виконання покарань та поведження з ув'язненими загального характеру: Загальну декларацію прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Декларацію про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких і нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання (1975 р.), Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання (1984 р.). До основних міжнародно-правових документів ООН у сфері поведження із засудженими належать такі: Мінімальні стандартні правила поведження з ув'язненими (1955 р.), Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979 р.), Принципи медичної етики, що визначають роль працівників охорони здоров'я, особливо лікарів, у захисті ув'язнених чи затриманих осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання (1982 р.), Заходи, що гарантують захист прав тих, хто засуджений до страти (1984 р.), Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, які стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила, 1985 р.), Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі (1988 р.), Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй стосовно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила, 1990 р.), Мінімальні стандарт-

ні правила Організації Об'єднаних Націй стосовно захисту неповнолітніх, позбавлених волі (1990 р.), Основні принципи поводження з в'язнями (1990 р.) [12].

Зважаючи на широкий перелік нормативно-правової бази з організації взаємодії між засудженими (ув'язненими) та забезпечення їхніх прав і свобод під час відбування покарання, існує необхідність у розумінні персоналом органів та установ виконання покарань змісту і правильного застосування норм, викладених у вищезазначених документах. Борисов В. та Фріс П. зазначають, що «у цьому достатньо широкому комплексі провідне місце належить кримінально-правовій політиці, оскільки саме вона визначає межі злочинного, чим формулює і межі політики у сфері боротьби зі злочинністю в цілому» [13, с. 2]. Усе це зумовлено орієнтуванням національного законодавства на імплементацію міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини. На нашу думку, необхідно наголосити на важливості вивчення працівниками органів та установ виконання покарань наведених вище нормативно-правових актів, що сприятиме покращенню ситуації в частині недопущення порушення прав і свобод осіб, які відбувають покарання.

Також правовий елемент у правотворчій діяльності органів та установ виконання покарань простежується в організації безпечної діяльності персоналу. Наприклад, можна згадати період поширення пандемії COVID-19 і встановлення карантину, що стосувалося і органів та установ виконання покарань. Після оголошення пандемії в Україні з метою запобігання поширенню коронавірусу COVID-19 в органах і установах виконання покарань ухвалили такі нормативні акти: наказ Міністерства юстиції «Про запобігання поширенню на території установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, закладів охорони здоров'я ДКВС України коронавірусу COVID-19»; наказ Державної установи «Центр охорони здоров'я», Департаменту з питань виконання кримінальних покарань «Про затвердження Плану протиепідемічних заходів щодо запобігання занесенню і поширенню в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України гострої респіраторної хвороби, спричиненої новим

коронавірусом, на 2020 рік» від 12 березня 2020 р. № 57-ОД/08/ОД-20 тощо.

Гальцова О. В. зазначає, що «у цілому положення Основного Закону держави щодо гарантування безпеки здоров'я також знайшли своє втілення не тільки в ньому, а й у нормах Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) та кримінально-виконавчого законодавства» [9, с. 369]. Із цього випливає, що позиція органів і установ виконання покарань є досить міцною в необхідності організації безпечної діяльності їхнього персоналу.

Аналогічно важливим для організації безпечної діяльності персоналу органів та установ виконання покарань є психологічно-педагогічне забезпечення, що полягає у психологічній підготовці персоналу, а також тренуванні педагогічних навичок для роботи із засудженими (ув'язненими). Слід почати з того, що психологічна безпека має стати одним із пріоритетних напрямів роботи з персоналом органів та установ виконання покарань. Від психологічної стабільності та емоційної врівноваженості залежить якість відбування покарання засудженими (ув'язненими), а також якість реалізації повноважень персоналом органів та установ виконання покарань [14, с. 14–15].

Ми переконані, що необхідно посилити проведення систематичної психологічної роботи з працівниками органів та установ виконання покарань. Нами досліджено досвід зарубіжних країн у забезпеченні складової психологічної безпеки персоналу органів та установ виконання покарань. Зокрема, Сполучені Штати Америки в цьому питанні звертаються до різних методик психологічної роботи. Усе це спрямовується на досягнення емоційної врівноваженості [15, с. 205–206].

У процесі психолого-педагогічної роботи з персоналом органів та установ виконання покарань використовують різні методи, серед яких найбільш поширеними є:

– анкетний метод, що полягає у проведенні письмового опитування працівників з метою вивчення їхніх думок та оцінювання тих чи інших сторін дійсності, мотивів і поведінки. Цей метод передбачає відповіді опитуваних на перелік запитань, щоб зібрати необхідний обсяг інформації. При цьому за-

питання в анкетах не завжди є індивідуально орієнтованими, тому не дозволяють об'єктивно оцінити ситуацію та повною мірою забезпечити психологічну безпеку складову персоналу органів та установ виконання покарань;

– біографічний метод, спрямований на вивчення особистості завдяки аналізу професійного шляху й автобіографії, який здійснюється через синтетичний опис людини (попередньо у статусі особистості, а також суб'єкта діяльності, виконання певних повноважень, передбачених конкретним нормативно-правовим актом);

– співбесіда, яку розглядають як спосіб одержання необхідних даних через вербальну комунікацію, завдяки чому можна спрогнозувати поведінку особистості в певних ситуаціях і виявити ознаки психологічної нестабільності з метою вчасного запобігання деструкції особистості працівників органів та установ виконання покарань. Слід зауважити, що співбесіда вважається нами найбільш ефективним способом забезпечення психологічного елементу безпечної діяльності персоналу органів та установ виконання покарань;

– спостереження, що також має досить високий рівень ефективності, оскільки полягає у здійсненні моніторингу особистісних характеристик людини, її стосунків з оточенням, особливостями спілкування, впливу та розв'язання певних питань тощо. Спостереження розглядається як навмисне, систематичне й цілеспрямоване сприйняття психічних явищ з метою визначення їх специфічних змін з урахуванням практичної діяльності та виконання певних функцій, передбачених чинним законодавством;

– проведення випробувань з метою визначення рівня стресостійкості особи та її поведінки в екстремальних ситуаціях. Для працівників органів та установ виконання покарань ця методика набула актуальності з огляду на те, що засуджені (ув'язнені) належать до специфічного контингенту, який може створювати екстремальні чи конфліктні ситуації. У такому випадку існує необхідність у тренуванні високого рівня стресостійкості;

– тестування, за допомогою якого визначають певні психологічні якості людини. Головна відмінність між тестуванням

і анкетуванням – діагностика наявності певних знань, умінь і навичок. Тестування базується на аналізі результатів кількісної або якісної оцінки певних показників [16].

Педагогічний елемент безпечної діяльності персоналу органів та установ виконання покарань полягає у підвищенні їх педагогічної майстерності шляхом проведення систематичних занять із працівниками. Як уже зазначалося нами раніше, засуджені (ув'язнені) належать до специфічного контингенту, що вимагає конструктиву у спілкуванні з цією групою людей. Прослідковується певна взаємозалежність між забезпеченням безпекової складової та розвитком педагогічних навичок персоналу органів і установ виконання покарань. Керівництву та координаційним органам важливо розробляти нормативно-правову базу діяльності органів та установ виконання покарань, яка регламентуватиме систематичний розвиток відповідних навичок персоналу тощо [17, с. 3–12].

Висновки. Безпечна діяльність персоналу органів і установ виконання покарання нині є актуальним питанням. Процедури виконання покарань орієнтовані на якісну правову політику щодо цього питання. Органи й установи виконання покарань відповідно до чинного національного законодавства є суб'єктами реалізації кримінально-виконавчої політики. Досліджуючи правову складову організації безпечної діяльності органів та установ виконання покарань, нами встановлено, що з метою забезпечення такої діяльності здійснюється правотворча діяльність, зокрема формування правил, актів, наказів, які регламентують роботу персоналу. Ця діяльність є зовнішньо- та внутрішньо регламентованою, адже може координуватися Міністерством юстиції України як ключовим координаційним органом у сфері виконання покарань. Аналогічно важливим для організації безпечної діяльності персоналу органів та установ виконання покарань є забезпечення психолого-педагогічної складової, яка полягає у психологічній підготовці персоналу, а також тренуванні педагогічних навичок для роботи із засудженими (ув'язненими). Психологічна безпека має стати одним із пріоритетних напрямів роботи з персоналом органів та установ виконання покарань.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України в редакції від 19.08.2022 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 31.01.2023).

2. Державна кримінально-виконавча служба України. Основні завдання та функції. Міністерство юстиції : офіційний вебсайт. URL: <https://minjust.gov.ua/dkvs/about/functional> (дата звернення: 31.01.2023).

3. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : постанова Кабінету Міністрів України від 02 липня 2014 року № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#> (дата звернення: 31.01.2023).

4. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України в редакції від 01.04.2022 р. № 2713-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 31.01.2023).

5. Конституція України : Закон України в редакції від 01.01.2020 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 31.01.2023).

6. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/bezpeka> (дата звернення: 31.01.2023).

7. Юридична енциклопедія / редкол.: Шемшученко Ю. С. (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 1998. URL: <https://leksika.com.ua/12530426/legal/bezpeka> (дата звернення: 31.01.2023).

8. Колотуха К. А., Михайліна Т. В. Проблемні аспекти ефективності покарань в контексті діяльності органів їх виконання. *Вісник СНТ*. 2018. Вип. 10. Т. 1. С. 49–54. URL: [file:///C:/Users/Tip/Downloads/5459-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-10962-1-10-20180523%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Tip/Downloads/5459-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-10962-1-10-20180523%20(1).pdf) (дата звернення: 31.01.2023).

9. Гальцова О. В. Безпека засуджених та персоналу установ виконання покарань під час пандемії. *Часопис Київського університету права*. 2020/2. С. 369–374. URL: [file:///C:/Users/Tip/Downloads/443-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-846-1-10-20210320%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Tip/Downloads/443-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-846-1-10-20210320%20(1).pdf) (дата звернення: 31.01.2023).

10. Федоров М. П. Проблеми формування та реалізації кримінально-правової політики в сучасній Україні. *Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки*. 2015. № 1. С. 152–172.

11. Саленков І. В. Режим виконання і відбування кримінального покарання у виді позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 215 с.

12. Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (дата звернення: 31.01.2023).

13. Борисов В. І., Фріс П. Л. Ефективність кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 1–18.

14. Вацюк Д. С. Основні засоби забезпечення особистої безпеки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України // *Забезпечення безпеки в установах виконання покарань України: виклики сьогодення та перспективи майбутнього : матеріали круглого столу* (м. Київ, 24 листопада 2016 р.). Київ, 2016. С. 13–16.

15. Кубрак Р. М., Лень В. В. Засуджені з психічними відхиленнями до позбавлення волі на певний строк: стан, тенденції, перспективи: монографія. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2019. 410 с.

16. Методи вивчення та психодіагностики персоналу. StudFiles. URL: <https://studfile.net/preview/7673520/> (дата звернення: 31.01.2023).

17. Горбач І. Структура комунікативної компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2018. № 3. С. 3–12.

Ромошабо О.,

Lecturer of the Department of Legal
and Special Training, Territorially Separated Branch
"Kamianske Branch of the Academy of the State Penitentiary Service",
Kamianske, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9861-3432

LEGAL AND PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL COMPONENTS OF THE SAFE ACTIVITIES OF THE PERSONNEL OF PENAL BODIES AND INSTITUTIONS

The scientific article highlights the legal and psychological-pedagogical components of the safe activity of the personnel of penal bodies and institutions. The main features of the legal regulation of the safe activity of the personnel of penal bodies and institutions have been studied. The author revealed the concept of "protection" and its meaning within the framework of the activities of the employees of penal bodies and institutions. The importance of psychological support and maintenance of emotional stability of employees of penal bodies and institutions in view of their interaction with a certain category of persons is highlighted. Within the framework of the scientific article, the pedagogical

element of safe activity is also highlighted. It indicates the need to improve the pedagogical skill of the personnel of penal bodies and institutions.

The safe activity of the personnel of penal bodies and institutions is a priority direction of their work, therefore, within the framework of theoretical studies, the coverage of certain elements of safe activity has gained wide popularity. Despite paying sufficient attention to law-making activity regarding streamlining the activities of penal bodies and institutions, there are still problematic issues that need to be resolved by defining priority strategic directions and improving the current legislation. The personnel of penal bodies and institutions interact with a certain category of persons in the framework of their activities, therefore it is important to provide effective psychological support and develop the necessary pedagogical skills. At the moment, it is necessary to state that in terms of organization, penal bodies and institutions have reached a certain level of legal and psychological-pedagogical provision of safe activities of their personnel. At the same time, the issue of improving these components and turning to new methods and international standards in the field of execution of punishments remains relevant.

Key words: *penal bodies and institutions, personnel of penal bodies and institutions, legal component of safe activity, psychological-pedagogical component of safe activity.*

References

1. Ukraine (1992), Criminal Executive Code of Ukraine : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv (accessed 31 January 2023).
2. State Criminal and Executive Service of Ukraine. Main tasks and functions. Ministry of Justice, available at: <https://minjust.gov.ua/dkvs/about/functional> (accessed 31 January 2023).
3. Ukraine (2014), On the Approval of the Regulation on the Ministry of Justice of Ukraine : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, No. 228, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text> (accessed 31 January 2023).
4. Ukraine (2014), On the State Criminal and Executive Service of Ukraine: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv (accessed 31 January 2023).
5. Ukraine (1996), Constitution of Ukraine: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv (accessed 31 January 2023).
6. Dictionary of the Ukrainian language (1970–1980), Academic explanatory dictionary, available at: <http://sum.in.ua/s/bezpeka> (accessed 31 January 2023).
7. Shemshushenko, Yu. S. (1997), Legal encyclopedia: security, available at: <https://leksika.com.ua/12530426/legal/bezpeka> (accessed 31 January 2023).

8. Kolotukha, K. A. and Mykhailina, T. V. *Problematic aspects of the effectiveness of punishments in the context of the activities of their enforcement bodies*, pp. 49–54, available at: <file:///C:/Users/1/Downloads/5459D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-10962-1-10-20180523.pdf> (accessed 31 January 2023).

9. Haltsova, O. V. (2020), Safety of Prisoners and Correctional Institutions During a Pandemic, *Journal of the Kyiv University of Law*, pp. 369–374.

10. Fedorov, M. P. (2015), Problems of Formation and Implementation of Criminal Law Policy in Modern Ukraine, *Scientific Bulletin of the Lviv Commercial Academy*, No. 1, pp. 152–172.

11. Salenkov, I. V. (2011), The mode of execution and serving of criminal punishment in the form of deprivation of liberty.

12. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (1955), available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (accessed 31 January 2023).

13. Borysov, V. I. and Fris, P. L. (2014), *The Effectiveness of Criminal Law Policy*, Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine, No. 1 (2), pp. 1–18.

14. Vatsiuk, D. S. (2026), *The main means of ensuring the personal safety of the personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine*. "Ensuring security in the penal institutions of Ukraine: modern challenges and prospects" : materials of the round table, Kyiv, pp. 13–16.

15. Kubrak, R. M. and Len, V. V. (2018), Criminal and executive characteristics of convicts with mental disorders before imprisonment for a certain period, Dnipro.

16. Methods of studying and psychodiagnostics of personnel. StudFiles: available at: <https://studfile.net/preview/7673520/> (accessed 31 January 2023).

17. Horbach, I. (2018), *The structure of communicative competence of the personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine*, Theory and Practice of Managing Social Systems, No. 3, pp. 3–12.

УДК 343.2(091)

DOI 10.32755/sjlaw.2023.01.087

Пузиревський М. В.,

старший викладач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-8835-3238

НАУКОВІ ПОГЛЯДИ М. П. ЧУБИНСЬКОГО (1871–1943) НА КЕРІВНІ ЗАСАДИ НАУКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА МОТИВУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВOPУШЕННЯ

Досліджено погляди М. П. Чубинського на засади науки кримінального права та мотив кримінального правопорушення. З'ясовано, що вивчення історії вітчизняної кримінально-правової науки, зокрема вчень, ідей та поглядів М. П. Чубинського, слугує базою задля вдосконалення юридичного мислення, кримінального права та кримінального законодавства, практики його застосування в майбутньому.

Ключові слова: наукові погляди, М. П. Чубинський, кримінальне право, наука кримінального права, кримінальне правопорушення, мотив кримінального правопорушення.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення у процесі підготовки співробітників вітчизняних правоохоронних та правозастосовних органів важливого значення набуває отримання повного обсягу знань щодо генези кримінально-правових поглядів у нашій державі на всіх етапах її розвитку. У теперішній період розбудови української державності, коли особливої актуальності набувають питання української національної ідеї, національної історії, доцільним постає звернення до доробку тих українських науковців, праці яких заклали фундамент вітчизняної науки кримінального права.

Треба зауважити, що під час розбудови української правової держави особливого значення набувають саме питання наступності правових положень як у науці, так і в безпосередній законотворчій практиці. Вітчизняна практика правотворення і правозастосування останніх років довела, що національне законодавство не здатне самостійно забезпечувати реалізацію прав та обов'язків громадян і протидіяти кримінальним правопорушенням повною мірою.

За таких умов вивчення генези (історії виникнення і становлення) вітчизняної кримінально-правової науки, зокрема вчень, ідей та поглядів її основоположників, яким, безумовно, є М. П. Чубинський (1871–1943), може слугувати тією фактичною базою задля вдосконалення юридичного мислення, кримінального права та кримінального законодавства, практики його застосування в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чубинський М. П. (1871–1943) визнаний науковою спільнотою в Україні та за її межами як основоположник соціологічного напрямку в науці кримінального права. Проте, як свідчить проведений аналіз праць, що прямо чи опосередковано присвячені вченому, досі немає такого дослідження, яке всебічно презентувало б внесок науковця у розвиток вітчизняної науки кримінального права та кримінального законодавства.

Однак було б безпідставно констатувати, що громадська, державно-політична й науково-педагогічна діяльність М. П. Чубинського досі не були об'єктом наукового пізнання. Висвітленню окремих аспектів багатогранної діяльності вченого приділено увагу в нечисленних працях сучасних вітчизняних науковців, зокрема П. С. Берзіна [1–6], І. С. Гриценка [7], М. І. Колоса [8], В. А. Короткого [9], І. Б. Усенка [10] та ін.

Мета статті полягає у з'ясуванні наукових поглядів М. П. Чубинського (1871–1943) стосовно керівних засад розвитку науки кримінального права та мотивів злочинів (кримінальних правопорушень – у сучасному розумінні – *М. П.*), що визначили подальший розвиток вітчизняної кримінально-правової теорії та її практики.

Виклад основного матеріалу. Як показало детальне ознайомлення з працями дослідників творчої особистості М. П. Чубинського (1871–1943), і в творах, і в інших публікаціях вищезазвані науковці або розглядали окремі напрями наукових досліджень М. П. Чубинського, або давали оцінки його науковій творчості без глибокого наукового аналізу, або такі публікації мали суто інформаційний характер.

На цій підставі можна стверджувати, що комплексне дослідження наукових здобутків М. П. Чубинського на сьогодні відсутнє, а стан наукової розробки доктринальних наукових кримінально-правових учень та ідей цього видатного вченого, зокрема про науку кримінального права, кримінально-правову політику, мотив кримінального правопорушення та зворотню дію закону про кримінальну відповідальність, перебуває на недостатньому рівні.

У кримінально-правовій науці серед різноманітних фундаментальних поглядів М. П. Чубинського особливий інтерес викликають питання про засади науки кримінального права та мотив вчинення кримінального правопорушення.

Своє бачення щодо основних засад кримінально-правової науки М. П. Чубинський виклав у науковій брошурі «Загальна характеристика нових учень у кримінальному праві», яка була видана у 1898 р. [11]. У вищезазначеній праці вчений спробував переглянути усталені на той час уявлення про науку кримінального права. На його переконання, тривалий період кримінальне право розглядали як юридичну дисципліну, що вивчає тільки злочин і покарання, й лише нещодавно виникла потреба внести до науки кримінального права допоміжні дисципліни, що вивчають як органічний світ злочинців, так і ті соціальні умови, завдяки яким виникають злочини. На думку М. П. Чубинського, це призвело до того, що одні вчені почали говорити про кримінологію, а інші – про кримінальну соціологію [11, с. 1].

У своєму дослідженні науковець зводив новітні вчення в науці кримінального права до двох типів, зокрема до антропології і соціології.

Відмежовуючи антропологічний напрям від соціологічного, вчений зазначав, що кожен з них має свої певні особливості, тому, досліджуючи їх зміст, він вважав, що оцінка цих учень у літературі має певну невизначеність. Тим не менше, як наголошував М. П. Чубинський, обов'язок сформулювати власний погляд на новий напрямок у науці стоїть перед кожним вітчизняним і зарубіжним криміналістом [11, с. 3–4].

У 1902 р. було опубліковано фундаментальну працю М. П. Чубинського – «Наука кримінального права та її складові елементи» [12]. На її сторінках автор зосереджувався здебільшого на висвітленні питань реформування меж і завдань науки кримінального права, та чи не вперше в тогочасній вітчизняній і зарубіжній кримінально-правовій науці на монографічному рівні здійснив комплексний аналіз її поняття, предмета й змісту.

У своєму аналізі теорії науки кримінального права М. П. Чубинський акцентував на таких трьох важливих моментах:

– *по-перше*, зазначав, що наука взагалі й кримінального права зокрема не передбачає рівного, невтомного, спокійного та безболісного розвитку;

– *по-друге*, учений підкреслював, що наука є відображенням життя людства й не може не поділяти його долі, а спроби зовсім ізольовати науку від життя завжди призводили до її занепаду, хоч би якою доброю метою не надихалися автори цих спроб;

– *по-третє*, науковець звертав увагу на те, що в науці абсолютна істина є недосяжною, тому можливе лише наближення до неї; невпинними є пошуки істини, пов'язані зі спробами проникнути у сферу невідомого; новостворені теорії та гіпотези, які живлять науку, водночас не прищеплюються одразу, оскільки старі погляди постійно перебувають у протиборстві з новими. Така боротьба, що є джерелом нескінченного прогресу, з різною інтенсивністю в різні періоди відбувалася в науці кримінального права [12, с. 3, 4, 5].

На думку М. П. Чубинського, науку необхідно розуміти як систематичне й вироблене за допомогою певних методів дослідження будь-якої категорії явищ або істот (органічних чи неорганічних). Проте зазначених у дефініції ознак, на думку науковця, можливо, й недостатньо, оскільки наведена формула не дає відповіді на запитання про межі такого наукового пізнання й переслідуваної мети, а головне – вони не дозволяють відокремити науку від псевдонауки [12, с. 27].

Зі свого боку, під наукою кримінального права М. П. Чубинський вбачав юридичну дисципліну, що досліджує злочин і покарання як певні абстрактні поняття [12, с. 7].

Зокрема, кримінальне право, як зазначав науковець, не звертається до вивчення реальної сторони явищ злочинності, обмежуючи їх формальною юридичною стороною; воно вивчає лише злочинні діяння та покарання, й не бере до уваги ні злочинності в цілому, ані особливостей боротьби з нею. При всьому цьому на кримінальне право покладаються доволі складні завдання, вирішення яких слугуватиме на благо теперішнього та майбутнього. На думку М. П. Чубинського, мета науки кримінального права для теперішнього часу – надати керівництво до правильного розуміння та застосування кримінального закону [12, с. 33, 34].

Проте дослідник також розумів, що, обмежуючись лише однією юридичною стороною, не береться до уваги обставина, що злочин і покарання існують та виявляються у світі реальному, а доходячи в цьому плані до крайнощів, ми можемо дійти й до поступового виродження юриспруденції в схоластику («мертву», «суху» науку – М. П.) [12, с. 35].

Вимоги сьогодення, на думку М. П. Чубинського, кримінально-правова наука у своєму вузькому значенні ніколи не задовольнить і досягнення вказаних цілей не забезпечить. Саме через ігнорування юридичного підґрунтя нездійсненим залишиться важливе завдання правильного розуміння законів, а частково й юридично вивіреного їх застосування. Тобто наука кримінального права все-таки має розширювати змістові рамки, залучаючи до свого предмета матеріал не тільки суто юридичного характеру [12, с. 35].

У більш широкому значенні, на думку М. П. Чубинського, кримінально-правова наука має охоплювати: кримінальну догматику (сукупність кримінально-правових учень, ідей та поглядів), кримінальну етіологію (вчення про причини й умови виникнення кримінальних правопорушень) та кримінальну політику (кримінально-правову політику). Отже, кримінальне право – це наука, що систематично досліджує як юридичну сторону окремих проявів злочинності

з її похідними наслідками у виді покарання, так і безпосередньо генезу злочинності в цілому, висвітлюючи наявні кримінальне законодавство й способи боротьби зі злочинністю. Для успішнішої та доцільнішої організації боротьби зі злочинністю кримінально-правова наука надає необхідні аргументи для проведення соціальних реформ й вироблення кращого кримінального законодавства [12, с. 61–62].

Вищезазначені погляди М. П. Чубинського щодо окреслення змісту завдань науки кримінального права знайшли яскраве підтвердження в маловідомій праці вченого – «Підручник кримінального права. Том I. Загальна частина», що була опублікована в 1915 р. [13]. На сторінках цієї праці автор, з урахуванням досвіду своїх попередніх наукових досліджень, намагався здійснити глибший комплексний аналіз структури й системи науки кримінального права, її завдань, меж та історії. Зокрема, завданнями науки кримінального права вчений вважав вивчення сукупності норм, що охороняються кримінальним законом, або тих суспільних правил поведінки, які вказують на межу між дозволеним і забороненим діянням, різноманітних правових наслідків, що можуть застосовуватися владою і повинні наставати щодо правопорушників. Усе це, на думку М. П. Чубинського, віддзеркалює зміст кримінального права кожного народу в межах кожної історичної епохи [13, с. 7].

Свої доктринальні погляди щодо мотиву кримінального правопорушення М. П. Чубинський виклав у монографічному дослідженні «Мотив злочинної діяльності та його значення в кримінальному праві», опублікованому у 1900 р. [14]. Наприкінці XIX – на початку XX ст. вчення про теорію мотивів злочинів вважалося новітнім перспективним напрямом у кримінально-правовій науці й перебувало на стадії поступової розробки з відсутністю спеціалізованих дисертаційних досліджень заданої проблематики. Таким чином, саме ця фундаментальна робота стала першим вітчизняним систематичним опрацюванням проблемних питань визначення мотиву злочину в кримінальному праві.

Необхідно зазначити, що М. П. Чубинський у своїй роботі [14] на здобуття наукового ступеня магістра кримінального

права (доктор філософії в галузі права в сучасному розумінні – М. П.) провів комплексний аналіз наявної на той час вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, зокрема:

1) сформулював авторські визначення «мотивації» та «мотиву злочину»;

2) вніс новітні дані з різних галузей знань про людину на підтримку своєї теорії мотивів злочинів;

3) розглянув психологічне та моральне значення мотивів;

4) здійснив огляд мотивів на прикладі тогочасних законодавств різних країн Європи;

5) дослідив юридичне значення мотивів і навів аргументацію щодо можливості практичного застосування вчення про мотиви злочинів у тісному зв'язку з іншими питаннями кримінального права, зокрема вченнями про осудність, караність, необхідну оборону, крайню необхідність, виконання наказу, помилку, рецидив тощо;

6) дослідив вплив мотиву злочину на призначення судом виду та розміру кримінального покарання;

7) запропонував нову авторську класифікацію мотивів у кримінальному праві.

По-перше, М. П. Чубинський сформулював авторське визначення понять «мотивація» і «мотив».

На думку вченого, мотиви можуть існувати тільки там, де є людська свідомість, а отже, мотиви не можна розглядати як виключно інтелектуальний момент [14, с. 12]. Як зазначав М. П. Чубинський, мотивація є причинністю, що проходить крізь свідомість індивіда та призводить до відомого йому результату за сприяння всієї його психіки [14, с. 14].

Під мотивом науковець розумів внутрішню силу, яка, породжуючи вольовий процес, рухає індивідом у його свідомій діяльності та призводить, за сприяння всієї його психіки, до результатів, що виявляються зовні [14, с. 25]. З точки зору науки кримінального права, М. П. Чубинський розглядав поняття мотиву злочину як внутрішню силу, що породжує вольовий процес, рухає індивідом (злочинцем) у його свідомій діяльності й призводить, за сприяння всієї його психіки, до вчинення ним злочинного діяння [14, с. 37].

По-друге, М. П. Чубинський з'ясував вагоме психологічне й моральне значення мотивів.

Учений відзначав, що всі спроби доводити можливість існування воління психіки та свідомої діяльності поза мотивами неодмінно зазнають повної невдачі [14, с. 43]. Дослідник дійшов аргументованого висновку, що залежність волі від мотивів є реальною, тому кожне усвідомлене діяння людини перебуває у прямому зв'язку з мотивом, що його викликав [14, с. 49].

Науковець особливо акцентував увагу на тому, що необхідно суворо відрізнити, з одного боку, фактори злочинності, а з іншого – мотиви вчинення окремих злочинів. Фактор – це родова причина, група явищ, що розглядаються у своїй сукупності й водночас є зовнішніми, тоді як мотив – це індивідуальна та внутрішня причина окремо розглянутого діяння [14, с. 52].

На переконання М. П. Чубинського, для кримінального права необхідний живий, органічний зв'язок з мораллю. Такий зв'язок виявляється в тому, що кримінальне право враховує етичні погляди суспільства і надає оцінку вчиненого діяння не тільки із зовнішнього боку злочинця, а й з боку його внутрішніх моральних почуттів. Саме під час з'ясування останніх, на думку науковця, треба звертати увагу на вчення про мотивацію загалом і на мотив, що викликав конкретне злочинне діяння, зокрема [14, с. 87].

По-третьє, М. П. Чубинський довів практичне юридичне значення мотивів і навів аргументи щодо можливості застосування вчення про мотиви злочинів у тісному зв'язку з іншими питаннями кримінального права, зокрема з ученнями про осудність, караність, необхідну оборону, крайню необхідність, виконання наказу, помилку, рецидив тощо.

Дослідник наголошував на тому, що для вчення про осудність суттєвим є критерій достатньої визначеності мотиву [14, с. 259]. Цей критерій, на думку М. П. Чубинського, для осудності є додатковим, а не головним [14, с. 261].

Також науковець акцентував увагу на тому, що правомірні мотиви, безсумнівно, можливі, проте їхня правомірність

можлива лише за умови закріплення в законі. Законодавець має визнати діяння правомірним лише в тому випадку, коли:

1) мотив діяння не містить у собі нічого антисоціального та аморального;

2) правопорядок лише виграє, коли вчиняється таке умисне діяння;

3) особа іншим шляхом не могла запобігти збиткам для правопорядку або для блага окремих осіб, наприклад: а) необхідна оборона, де мотив самозбереження виявляється у формі захисту «винної» особи від незаконного нападу, тобто винна особа безпосередньо сприяє підтриманню правопорядку; б) крайня необхідність, де «винна» особа, рятуючи власне благо чи благо третьої особи, вимушено жертвує іншим чужим меншим благом [14, с. 265–266].

Значну увагу вчений приділяв помилці, але не фактичній чи юридичній, а безпосередньо помилці у процесі мотивації, наприклад: винна особа помилково вважала, що отримала дозвіл від потерпілої особи вчиняти певну дію [14, с. 298]. Водночас, на думку М. П. Чубинського, якщо обставини склалися таким чином, що винна особа здійснила помилку, незважаючи на сумнінність та уважність, мотив її діяльності має враховувати суд у тих фактах і обставинах, які надійшли безпосередньо від винної особи до відома судді, а не в тій межі чи в тому вигляді, що виявилися в реальності [14, с. 300].

По-четверте, М. П. Чубинський дослідив вплив мотиву злочину на призначення судом виду та розміру кримінального покарання й запропонував новітню авторську класифікацію мотивів у кримінальному праві.

На думку науковця, мотив має впливати на призначення судом виду й розміру покарання, оскільки ті винні особи, у діяннях яких наявні очевидні мотиви, що заслуговують окремої уваги з етико-соціальної точки зору, повинні підлягати покаранням іншого виду, аніж ті винні особи, що діяли зі зворотними позитивними мотивами [14, с. 320]. Чубинський М. П. відстоював позицію, що вид покарання має бути організований залежно від мотивів поведінки винних осіб, тобто призначення судом особливих кримінальних покарань

стосовно тих осіб, які мають відмінності від звичайних злочинців, а отже, не потребують виправлення [14, с. 324].

Окрім вищезазначеного, учений навів власну класифікацію мотивів, засновану на етико-соціальному значенні, а саме умовний поділ їх на: 1) моральні (соціальні) та 2) антиморальні (антисоціальні) мотиви [14, с. 46].

Висновки. Таким чином, проведені М. П. Чубинським дослідження меж, завдань і змісту науки кримінального права, мотивів кримінальних правопорушень та їхнього значення для кримінального права і кримінального законодавства, безумовно, заклали міцний фундамент для проведення подальших наукових розвідок довкола цієї проблематики, піднесли здобутки вченого на передовий рівень кримінально-правової науки, а наведені ним аргументовані вказівки, рекомендації, пропозиції та зауваження сприяли майбутньому збагаченню вітчизняної та зарубіжної доктрини кримінального права, забезпечили вдосконалення вітчизняного й зарубіжного кримінального законодавства. Окрім того, на основі проведеного комплексного дослідження керівних учень, ідей та поглядів М. П. Чубинського пропонується:

1. *Науку кримінального права* розглядати як галузь юридичної науки, комплексну структуровану побудовану систему вчень, ідей, концепцій, поглядів і теорій про проблемні питання розвитку поняттєвого апарату кримінального права, закону про кримінальну відповідальність, його основних кримінально-правових інститутів, категорій та норм, кримінально-правової політики держави, кримінально-правових аспектів запобігання злочинності, практики правозастосування кримінального законодавства України та перспектив його розвитку в майбутньому, генези національного вітчизняного й зарубіжного (в тому числі порівняльного) кримінального права і законодавства.

2. *Мотив кримінального правопорушення* розуміти як усвідомлену суб'єктом кримінального правопорушення внутрішню вольову спонуку до вчинення кримінально протиправної дії чи бездіяльності, передбаченої законом про кримінальну відповідальність.

Список використаних джерел

1. Берзін П. С. Київська школа кримінального права (1834–1960 pp.): історико-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2008. 436 с.

2. Берзін П. С. Київська школа кримінального права (1834–1960 роки): історико-правове дослідження : монографія. 2-ге видання, переробл. і доповн. Київ : ВД «Дакор», 2013. 1144 с.

3. Bersin P. Die Charkiver strafrechtliche Schule (1804–1919): eine allgemeine Betrachtung und Analyse der Lehr- und Forschungstätigkeit an der Zaristischen Charkiver Universität in der ersten Etappe der Entwicklung des Strafrechts (1804–1834). *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2015. № 4. S. 298–414.

4. Берзін П. С. Шукач правди (Михайло Павлович Чубинський). Юридична Україна. 2016. № 7–8. С. 87–106.

5. Берзин П. С. Харьковская школа уголовного права: общая характеристика развития в 1804–1919 годах и анализ деятельности преподавателей уголовного права в Императорском Харьковском университете на протяжении 1804–1834 годов (часть I). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 1 (6). С. 51–112.

6. Берзин П. С. Харьковская школа уголовного права (1804–1919 годы): историко-правовое исследование : в 3-х томах. Том 1: Общая характеристика. Научная школа уголовного права в деятельности преподавателей Императорского Харьковского университета (1804–1834 годы) : монография. Киев : Дакор, 2018. 684 с.

7. Гриценко І. С., Короткий В. А. Юридичний факультет Університету Святого Володимира (1834–1920). Київ : Либідь, 2009. 256 с.

8. Колос М. І. Українське кримінальне право: походження, розвиток і сучасність : монографія. Київ : Освіта України, 2019. 836 с.

9. Усенко І. Б. Чубинський Михайло Павлович. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 6. Київ : Українська енциклопедія, 2004. С. 418.

10. Усенко І. Б. Чубинський Михайло Павлович. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 1: Історія держави і права України / редкол.: В. Д. Гончаренко (голова) та ін. Харків : Право, 2016. С. 813–815.

11. Чубинській М. П. Общая характеристика новыхъ ученыхъ въ уголовномъ правѣ. Киевъ : Типографія Императорскаго Университета Св. Владимира, 1898. 24 с.

12. Чубинский М. П. Наука уголовного права и ея составные элементы. Санкт-Петербург : Сенатская Типография, 1902. 72 с.

13. Чубинский М. П. Учебникъ уголовного права. Т. I. Общая часть. Санкт-Петербург : Типография Шредера, 1915. 58 с.

14. Чубинский М. П. Мотивъ преступной дѣятельности и его значеніе въ уголовномъ правѣ. Ярославль : Типо-литография Э. Г. Фалькъ, 1900. С. I–XX, 1–350.

Puzyrevskiy M.,

Senior Lecturer of the Department of Criminal,
Criminal-Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8835-3238

SCIENTIFIC VIEWS OF M. P. CHUBYNSKYI (1871–1943) ON THE GUIDELINES OF THE SCIENCE OF CRIMINAL LAW AND THE MOTIVE OF A CRIMINAL OFFENSE

The scientific views of M. P. Chubynskyi regarding criminal law science and the motive of criminal offense were studied. It was determined that the research conducted by the scientist on the science of criminal law, the motives of criminal offenses and their significance for criminal law and criminal legislation definitely laid a solid foundation for conducting further scientific research on the given issue, brought the scientist to the advanced level of criminal law science, and the reasoned instructions given by him and proposals contributed to the future enrichment of the theory of criminal and legal science, ensured the improvement of domestic and foreign criminal legislation.

It was found out that the study of the history of domestic criminal law science, in particular, the views of its best representatives, which M. P. Chubynskyi definitely was, served as a basis for improving legal thinking, criminal law and criminal legislation, and the practice of its application in future. The author's position is given regarding the definition of the science of criminal law as a branch of legal science, a complex structured system of teachings, ideas, concepts, views and theories about the problematic issues of the development of the conceptual apparatus of criminal law, the law on criminal responsibility, its main criminal law institutions, categories and norms, criminal law policy of the state, criminal law aspects of crime prevention, practice of law enforcement of criminal legislation of Ukraine and prospects for its development in future, genesis of national domestic and foreign criminal law and legislation. In addition, the author's position was given regarding the definition of the motive of a criminal offense as an internal volitional urge by the subject of a criminal offense to commit a criminally illegal act or omission provided for by the law on criminal liability.

Key words: *scientific views, M. P. Chubynskyi, criminal law, science of criminal law, criminal offense, motive of criminal offense.*

References

1. Berzin, P. S. (2008), *Kyiv School of Criminal Law (1834–1960): Historical and Legal Research*, KNT, Kyiv.

2. Berzin, P. S. (2013), *Kyiv School of Criminal Law (1834–1960): Historical and Legal Research*, PH "Dakor", Kyiv.
3. Bersin, P. (2015), «Die Charkiver strafrechtliche Schule (1804–1919): eine allgemeine Betrachtung und Analyse der Lehr- und Forschungstätigkeit an der Zaristischen Charkiver Universität in der ersten Etappe der Entwicklung des Strafrechts (1804–1834)», *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*, № 4, pp. 298–414.
4. Berzin, P. S. (2016), "Truth Seeker (Mykhailo Pavlovych Chubynskyi)", *Legal Ukraine*, No. 7–8, pp. 87–106.
5. Berzyn, P. S. (2016), "Kharkiv School of Criminal Law: general characteristics of development in 1804–1919 and analysis of the activities of criminal law teachers at the Imperial Kharkiv University during 1804–1834 (Part I)", *Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine*, No. 1 (6), pp. 51–112.
6. Berzyn, P. S. (2018), *Kharkiv School of Criminal Law (1804–1919): historical and legal study* : in 3 volumes, Volume 1: General characteristics. Scientific school of criminal law in the activity of teachers of the Imperial Kharkiv University (1804–1834), PH "Dakor", Kyiv.
7. Hrytsenko, I. S., Korotkyi, V. A. (2009), *Faculty of Law of the University of St. Volodymyr (1834–1920)*, Lybid, Kyiv.
8. Kolos, M. I. (2019), *Ukrainian criminal law: origin, development and modernity*, PH "Osvita", Kyiv.
9. Usenko, I. B. (2004), "Mykhailo Pavlovych Chubynskyi", *Legal encyclopedia* : in 6 volumes, Volume 6, Ukrainian Encyclopedia, Kyiv.
10. Usenko, I. B. (2016), "Mykhailo Pavlovych Chubynskyi", *Great Ukrainian Legal Encyclopedia* : in 20 volumes, Volume 1: History of the State and Law of Ukraine, Law, Kharkiv, pp. 813–815.
11. Chubynskyi, M. P. (1898), *General characteristics of new studies in criminal law*, Typography of the Imperial University of St. Volodymyr, Kyiv.
12. Chubynskyi, M. P. (1902), *The science of criminal law and its constituent elements*, Senate Typography, St. Petersburg.
13. Chubynskyi, M. P. (1915), *Textbook of criminal law. Volume I. General part*, Schroeder Typography, St. Petersburg.
14. Chubynskyi, M. P. (1900), *Motive of criminal activity and its significance in criminal law*, Typo-lithography E. H. Falk, Yaroslavl.

УДК 342.9

DOI 10.32755/sjlaw.2023.01.100

Скляр Ю. І.,

аспірант кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки,
Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету, м. Суми, Україна
ORCID: 0009-0009-0177-6752

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОГО СКЛАДУ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ТОВАРІВ КОМЕРЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Стаття присвячена визначенню особливостей юридичного складу незаконного переміщення товарів комерційного призначення через митний кордон за законодавством України.

З'ясовано, що порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, за яке передбачена адміністративна відповідальність. Кожне з визначених Митним кодексом України порушень митних правил характеризується особливим юридичним складом, який містить об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону.

***Ключові слова:** порушення митних правил, товари комерційного призначення, митний кордон, адміністративна відповідальність.*

Постановка проблеми. Порушення митних правил належать до категорії адміністративних правопорушень, що підтверджується як положеннями Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), так і Митним кодексом України (далі – МК України). Згідно зі статтею 9 КУпАП адміністративним правопорушенням визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність [1]. Водночас відповідно до статті 458 МК України порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, яке являє собою протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений законодавством України порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України і за які цим Кодексом передбачена адміністра-

тивна відповідальність [2]. Необхідно зазначити, що адміністративна відповідальність за порушення митних правил – це визначений митним законом правовий обов'язок громадянина або конкретної посадової особи усвідомлювати свої винні, неправомірні діяння у сфері охорони митного правопорядку і за наявності достатніх для цього підстав понести кару у вигляді адміністративного стягнення, накладеного митним органом або судом. З цього визначення випливає, що об'єкт адміністративно-правового захисту в такому випадку індивідуалізований, специфічний і замкнений в особливі рамки суспільно-економічних відносин [3, с. 112]. Отже, у разі скоєння правопорушень, передбачених МК України, настає адміністративна відповідальність. Водночас застосування до особи адміністративних стягнень неможливе без доведення наявності у скоєному діянні юридичного складу порушення, за яке законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим елементами юридичного складу незаконного переміщення товарів комерційного призначення у своїх працях приділяли увагу такі науковці, як І. О. Базилюк, І. І. Вербіцька, Г. П. Гончар, А. О. Гребенюк, О. О. Дудуров, О. О. Зотенко, А. О. Єніна, С. В. Ківалов, В. В. Липинський, Р. О. Мовчан, О. М. Омельчук, С. А. Стороженко, В. В. Хомутянський, В. М. Шевчук, М. Ф. Шостак та інші. Вищевказані науковці зробили істотний внесок у розуміння особливостей юридичного складу незаконного переміщення товарів комерційного призначення, втім, правозастосовна практика свідчить, що кваліфікація таких діянь у деяких випадках супроводжується низкою питань, відповіді на які гарантують настання юридичної відповідальності за діяння, передбачене саме статтею МК України.

Метою статті є визначення особливостей юридичного складу незаконного переміщення товарів комерційного призначення через митний кордон за законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Вербіцька І. І. і Гончар Г. П. наголошують, що склад правопорушення як юридична конструкція та правове поняття слугує впорядкуванню зіставлення факту та права. При цьому склад порушення митних пра-

вил дозволяє визначити коло ознак, які слід зіставляти; дає можливість з'ясувати послідовність зіставлення окремих ознак; сприяє абстрагуванню від тих ознак, які не мають значення для кваліфікації; за відсутності збігу хоча б однієї ознаки дає підстави дійти висновку про відсутність одного складу правопорушення та перейти до встановлення наявності іншого складу порушення митних правил; за відсутності збігу з ознаками жодної з чинних норм МК України є підставою для висновку, що таке діяння не є адміністративно-караним; у разі констатації наявності всіх ознак складу правопорушення є підставою для переходу до вирішення інших питань, зокрема призначення покарання, звільнення від покарання.

Відповідно кваліфікація правопорушення може призвести до висновків про наявність: порушення митних правил; діяння, вчиненого за обставин, які виключають його протиправність; діяння, що через малозначність не є суспільно небезпечним; діяння, що містить ознаки злочину [4, с. 69–70].

Загальноприйнятим є виокремлення у структурі адміністративного правопорушення об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони. З'ясування змісту цих категорій дозволить розкрити специфіку юридичного складу контрабанди товарів комерційного призначення. Тому пропонуємо розпочати з об'єкта порушення митних правил, яким є те, на що саме спрямоване посягання. Це суспільні відносини, яким у результаті посягання особою може бути завдана шкода або завдається шкода. Такі відносини охороняються законом [5, с. 22].

Загальним об'єктом порушень митних правил є встановлений порядок управління. Порушення митних правил об'єднує родовий об'єкт, а саме митну справу. Безпосередніми об'єктами порушень митних правил є митний контроль, митні режими, митне оформлення, порядок справляння митних платежів [6, с. 217].

При цьому класифікація порушень митних правил за критерієм об'єкта посягання має доволі умовний характер, оскільки правопорушення може посягати не лише на порядок митного контролю, а й на порядок митного оформлення. Наприклад, діяння, передбачене статтею 482 МК України «Переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів

комерційного призначення через митний кордон України поза митним контролем», одночасно посягає на встановлений порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон та на порядок митного контролю, тому що переміщення поза митним контролем є одним із способів незаконного переміщення [7, с. 77].

Гребенюк А. О. обґрунтовує, що загальний об'єкт переміщення або дій, спрямованих на переміщення товарів комерційного призначення через митний кордон України поза митним контролем, слід сприймати як охоронювані правовими нормами торговельно-митні господарські суспільні відносини, родовий об'єкт – забезпечувані положеннями митного законодавства суспільні відносини щодо зовнішнього та внутрішнього товарообігу в Україні, видовий об'єкт – суспільні відносини стосовно порядку переміщення об'єктів через митний кордон України та забезпечувана дотриманням цього порядку економічна безпека держави. Основний безпосередній об'єкт являє собою суспільні відносини щодо встановлених правил переміщення товарів і транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України [8, с. 5].

У науковій доктрині також є підхід, відповідно до якого доцільно виокремлювати додатковий об'єкт порушення, передбаченого ст. 482 МК України, яким є встановлений законодавством України порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України. Вказане, як зазначає С. А. Стороженко, обумовлено особливостями предмета незаконного переміщення товарів, на який законодавець прямо вказує у диспозиції вищевказаної статті, а також способами здійснення такого діяння [9, с. 151].

Розглядаючи юридичний склад порушення, передбаченого статтею 482 МК України, необхідно акцентувати також на предметі правопорушення, яким є товари і транспортні засоби комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України особою або групою осіб, у діях яких вбачаються ознаки порушення митних правил [10]. Відповідно до п. 57 ч. 1 ст. 4 Митного кодексу України товарами є будь-які рухомі речі, у тому числі ті, на які законом поширено режим нерухомої речі

(крім транспортних засобів комерційного призначення), валютні цінності, культурні цінності, а також електроенергія, що переміщується лініями електропередачі [2].

Об'єктивна сторона порушень митних правил є сукупністю передбачених законом ознак, які характеризують зовнішній прояв діяння, що посягає на об'єкти правової охорони, а також об'єктивні умови цього посягання [11, с. 46–47]. Стороженко С. А. зазначає, що об'єктивна сторона охоплює передусім такі основні складові, як: протиправне діяння (дія чи бездіяльність), суспільно шкідливі наслідки та причинно-наслідковий зв'язок між діянням та його шкідливими наслідками. Водночас діяння має бути у причинно-наслідковому зв'язку зі шкідливими наслідками, яке воно спричинило. Встановити такий причинно-наслідковий зв'язок означає з'ясувати обставини виникнення шкідливих наслідків, визначити, чи настали вони в результаті скоєння протиправного діяння або внаслідок іншого, як діяння вплинуло на розмір цих наслідків [9, с. 22].

Якщо характеризувати порушення митних правил за ознакою об'єктивної сторони, то слід зазначити, що більшість порушень митних правил вчиняється у формі активної дії. Об'єктивною стороною митного правопорушення, передбаченого ст. 482 МК України, зважаючи на його зміст, є дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України поза місцем розташування митного органу або поза часом здійснення митного оформлення [12].

Водночас переміщення предметів поза митним контролем (згідно зі ст. 482 МК України) означає їхнє переміщення:

1) поза місцем розташування органу доходів і зборів. Одна зі схем «товарної контрабанди» полягає в тому, що в нейтральній воді України заходять танкери з паливно-мастильними матеріалами, до яких наближаються невеликі за ємністю судна, що без жодного розмитнення забирають цей товар, який потім потрапляє до автозаправних станцій;

2) поза робочим часом, установленим для такого органу, і без виконання митних формальностей;

3) з незаконним звільненням від митного контролю внаслідок використання службового становища посадовою особою органу доходів і зборів [13; 14].

На сьогодні триває дискусія навколо «широкого» та «вузького» розуміння категорії переміщення. Прихильники «широкого» розуміння переконані, що переміщення поза митним контролем передбачає ввезення або вивезення товарів та інших предметів через митний кордон України поза визначеними митними органами України місцями (митниці, митні пости) або поза встановленим часом для проведення митного контролю [15, с. 175]. Водночас М. Ф. Шостак, який є прихильником вузького розуміння поняття «переміщення», визначає його як фактичне переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України [16, с. 24].

Кваліфікуючим складом правопорушення, передбаченого статтею 482 Митного кодексу України, є вчинення таких дій або дій, передбачених статтею 483, особою повторно протягом одного року з моменту її притягнення до адміністративної відповідальності за такі правопорушення. Покаранням у цьому випадку буде накладення штрафу в розмірі 200 % вартості предметів порушення митних правил з конфіскацією цих товарів [2].

Суб'єктами адміністративної відповідальності за порушення митних правил можуть бути громадяни, які на момент вчинення такого правопорушення досягли 16-річного віку, тобто осудна особа, а в разі вчинення порушень митних правил підприємствами – посадові особи цих підприємств: керівник та інший працівник підприємства (резидент і нерезидент), які у зв'язку з постійно або тимчасово виконуваними ними трудовими (службовими) обов'язками відповідають за додержання вимог, установлених Митним кодексом України, законами та іншими нормативно-правовими актами України, а також міжнародними договорами України, укладеними в установленому законом порядку [17, с. 290–291].

Суб'єктивна сторона порушень митних правил характеризується психічним ставленням особи до вчинення правопорушення, елементами якої є: 1) вина – психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене

у формі умислу або необережності; 2) мотив – внутрішнє спонукання особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності; 3) мета – наслідок, якого прагне досягати особа, вчиняючи правопорушення [11, с. 50].

Згідно з роз'ясненнями Пленуму Верховного Суду, що містяться в п. 6 постанови від 3 червня 2005 р. № 8 «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил», порушення митних правил неможливе, якщо в діях особи відсутній умисел на вчинення таких дій [18]. Тобто особа, яка скоїла порушення, повинна усвідомлювати протиправний характер своєї дії чи бездіяльності; передбачати шкідливі наслідки; бажати або свідомо допускати настання таких наслідків своєї дії чи бездіяльності [19, с. 16].

Стороженко С. А. звертає увагу, що суб'єктивна сторона незаконного переміщення товарів характеризується лише виною у формі прямого умислу, коли особа усвідомлює протиправність своїх дій з незаконного переміщення через митний кордон конкретних товарів і бажає їх здійснити. При цьому МК України не вказує на мотиви й цілі незаконного переміщення товарів. Тому науковець робить висновок, що мотиви й цілі – необов'язкові ознаки суб'єктивної сторони правопорушення, передбаченого статтею 482 МК України, і не впливають на кваліфікацію скоєного, але можуть враховуватися при визначенні міри покарання за незаконне переміщення товарів [9, с. 153].

Висновки. Таким чином, доцільно погодитися з В. В. Хомулянським, що порушення митних правил – діяння суб'єктів митних правовідносин, для яких характерними є протиправність, винність та караність [7, с. 76]. Кожне порушення митних правил відрізняється від інших особливим юридичним складом, який вміщує такі елементи, як об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Об'єктом порушення митних правил за статтею 482 МК України є як встановлений порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон, так і порядок митного контролю. Під час кваліфікації діяння істотне значення має встановлення предмета порушення, яким, зважаючи на диспозицію статті 482 МК України, є товари

комерційного призначення. Тобто обов'язково має бути підтверджено комерційне призначення товарів, які переміщуються через митний кордон, в інакшому випадку таке діяння неможливо кваліфікувати за цією статтею. Об'єктивною стороною порушення є переміщення товарів комерційного призначення через митний кордон України поза місцем розташування митного органу або поза часом здійснення митного оформлення. Це свідчить про скоєння порушення у формі активної дії. Суб'єктами адміністративної відповідальності за порушення митних правил за статтею 482 МК України є громадяни, які досягли 16-річного віку, а також посадові особи підприємства в разі вчинення порушень підприємствами. Характерною особливістю юридичного складу незаконного переміщення товарів комерційного призначення через митний кордон України є специфіка суб'єктивної сторони порушення, а саме наявність вини у формі прямого умислу. Отже, доведення наявності вищенаведених елементів у вчиненому порушенні дозволяє кваліфікувати таке діяння за статтею 482 МК України.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122.

2. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012, № 44–45, № 46–47, № 48. Ст. 552.

3. Іщенко Ю. В., Чабан В. П. Митне право України : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 296 с.

4. Вербіцька І. І., Гончар Г. П. Зміст та ознаки митних деліктів в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2020. Вип. 44. С. 66–71.

5. Єніна А. Митне регламентування порушень митних правил та відповідальності за їх порушення. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2020. Вип. 1. С. 19–28.

6. Ківалов С. Митна політика та митне право в Україні. Оdesa : Юридична література, 2006. 360 с.

7. Хомулянський В. В. Сучасні проблеми юридичної кваліфікації порушень митних правил. *Право і суспільство*. 2019. № 6, ч. 2. С. 73–79.

8. Гребенюк А. О. Відповідальність за переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів комерційного призначення через митний кордон України поза митним контролем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2021. 224 с.

9. Стороженко С. А. Адміністративна відповідальність за незаконне переміщення товарів через митний кордон України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Тернопіль, 2019. 236 с.

10. Про затвердження Порядку взаємодії органів Державної прикордонної служби України з органами Державної митної служби України та Державної податкової служби України під час виявлення ознак порушень митних правил, а також виявлення майна, яке не має власника або власник якого невідомий : наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства фінансів України від 18.10.2018 р. № 849/828. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%20z1290-18#Text> (дата звернення: 07.02.2023).

11. Ліпинський В. В. Проблемні питання кваліфікації протиправних дій, спрямованих на недекларування товарів, транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України. *Правова позиція*. 2017. № 1 (18). С. 43–52.

12. Постанова Галицького районного суду м. Львова від 02.07.2019 р. по справі № 461/3937/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82778961> (дата звернення: 07.02.2023).

13. Омельчук О. М. Об'єктивна сторона контрабанди. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2011. Вип. 36. С. 482–487.

14. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Про рекриміналізацію товарної контрабанди в контексті євроінтеграційних прагнень України. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2021. Вип. 3 (95). С. 75–94.

15. Криміналістика : підручник : у 2 т. / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. Т. 2. 328 с.

16. Шостак М. Ф. Митне право : навч. посіб. Київ, 2003. 224 с.

17. Науково-практичний коментар до Митного кодексу України : у 3 т. / П. В. Пашко, В. Ю. Хомутич, Т. І. Єфименко та ін. Київ : ДННУ «Академія фінансового управління», 2012. 504 с.

18. Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил : постанова Пленуму Верховного Суду України від 03.06.2005 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-05#Text> (дата звернення: 07.02.2023).

19. Адміністративні правопорушення та відповідальність (у схемах і таблицях): навчальний посібник / А. М. Куліш, О. М. Рєзнік. Суми: Сумський державний університет, 2019. 98 с.

Skliar Yu.,

Post graduate student of the Department of Administrative,
Economic Law and Financial-Economic Security,
Educational and Scientific Institute of Law,
Sumy State University, Sumy, Ukraine
ORCID: 0009-0009-0177-6752

PECULARITIES OF THE LEGAL STRUCTURE OF THE ILLEGAL COMMERCIAL GOODS MOVEMENT ACROSS THE CUSTOMS BORDER ACCORDING TO THE LEGISLATION OF UKRAINE

The article is devoted to defining the peculiarities of the legal structure of the illegal commercial goods movement across the customs border according to the legislation of Ukraine.

It was found that violation of customs rules is an administrative offense for which administrative liability is provided. Each of the violations of customs rules defined by the Customs Code of Ukraine is characterized by a special legal structure that includes an object, an objective side, a subject and a subjective side. It was determined that the object of illegal movement of commercial goods across the customs border needs to be specified. In addition to the general object of violation provided for in Article 482 of the Customs Code of Ukraine, which is the procedure established by law for the movement of goods across the customs border of Ukraine, specific, generic, main direct and additional objects are distinguished. It has been established that a feature of the legal composition of the illegal movement of commercial goods across the customs border of Ukraine is the presence of the object of violation, which is commercial goods. The subject can be a citizen who has reached the age of 16, as well as company officials. It was found that the objective side of the specified violation is characterized by its commission in the form of an active action, and the subjective side is characterized by the mandatory presence of guilt in the form of direct intent.

It was concluded that the illegal movement of commercial goods across the customs border of Ukraine is distinguished among other violations of customs rules precisely by the peculiarities of the legal structure, the understanding and proof of which is the key to the correct qualification of the committed act.

Key words: violation of customs rules, commercial goods, customs border, administrative responsibility.

References

1. Code of Ukraine on Administrative Offenses (1984), *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*.
2. Customs Code of Ukraine (2012), *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, pp. 44–45, pp. 46–47, p. 48.
3. Ishchenko, Yu. V. and Chaban, V. P. (2010), Customs law of Ukraine, Yurinkom inter, Kyiv.
4. Verbytska, I. I. and Honchar, H. P. (2020), Content and signs of customs offenses in Ukraine, *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and management*, № 44, pp. 66–71.
5. Yenina, A. (2020), Customs regulation of violations of customs rules and responsibility for their violations, *Institute of accounting, control and analysis in the conditions of globalization*, № 1, pp. 19–28.
6. Kivalov, S. (2006), Customs policy and customs law in Ukraine, Yurydychna literature, Odesa.
7. Khomutyanskyi, V. V. (2019), Modern problems of legal qualification of violations of customs rules, *Pravo i suspilstvo*, № 6 (2), pp. 73–79.
8. Grebenyuk, A. O. (2021), Responsibility for the movement or actions aimed at the movement of commercial goods across the customs border of Ukraine outside of customs control, PhD thesis, Zaporizkyi natsionalnyi universytet, Zaporizhzhia.
9. Ctorozhenko, S. A. (2019), Administrative responsibility for the illegal movement of goods across the customs border of Ukraine, PhD thesis, Ternopil.
10. Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, of the Ministry of Finance of Ukraine on the approval of the Procedure for the interaction of the bodies of the State Border Service of Ukraine with the bodies of the State Customs Service of Ukraine and the State Tax Service of Ukraine during the detection of signs of violations of customs rules, as well as the detection of property that does not have an owner or whose owner is unknown № 849/828 (2018), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%20z1290-18#Text> (accessed 07 February 2023).
11. Lipinskyi, V. V. (2017), Problematic issues of qualification of illegal actions aimed at non-declaration of goods and vehicles moving across the customs border of Ukraine, *Pravova pozytsiia*, № 1 (18), pp. 43–52.

12. Decision of the Halytsky District Court of Lviv in case № 461/3937/19 (2019), available at: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82778961> (accessed 07 February 2023).

13. Omelchuk, O. M. (2011), The objective side of smuggling, *Bulletin of Lviv University. Legal series*, № 36, pp. 482–487.

14. Dudorov, O. O. and Movchan, R. O. (2021), On the recriminalization of goods smuggling in the context of Ukraine's European integration aspirations, *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko*, № 3 (95), pp. 75–94.

15. Shepitko, V. Yu., Zhuravel, V. A. and Konovalova, V. O. et. al (2019), *Forensics, Pravo, Kharkiv*.

16. Shostak, M. F. (2003), *Customs law, Kyiv*.

17. Pashko, P. V., Khomutynnik, V. Yu. and Yefimenko, T. I. et. al. (2012), *Scientific and practical commentary to the Customs Code of Ukraine: in 3 volumes. State Educational and Scientific Institution "Academy of Financial Management"*, Kyiv.

18. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine on judicial practice in cases of smuggling and violation of customs rules № 8 (2005), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-05#Text> (accessed 07 February 2023).

19. Kulish, A. M. and Reznik, O. M. (2019), *Administrative offenses and responsibility (in diagrams and tables)*, Sumskyi derzhavnyi universytet, Sumy.

УДК 343.8

DOI 10.32755/sjlaw.2023.01.112

Ткаченко О. Г.,

кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри підвищення кваліфікації персоналу органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС, Інститут підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України Академії Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-5640-0906;

Косов О. М.,

старший викладач кафедри підвищення кваліфікації персоналу органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України, Інститут підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України Академії Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-9651-5647;

Віговський В. Л.,

старший викладач кафедри підвищення кваліфікації персоналу органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України, Інститут підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України Академії Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7820-2284

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ПОВОДЖЕННЮ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

У статті проаналізовано сучасний стан незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами в Україні та шляхи розв'язання цього питання. Відсутність єдиного нормативно-правового акта, що регулює правовідносини щодо поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, супроводжується зростанням цього виду злочинності. У висновках наголошується на впровадженні в життя запропо-

нованих дієвих шляхів протидії незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.

Ключові слова: *запобігання, вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини, збройний конфлікт, цивільний обіг.*

Постановка проблеми. Основоположним вектором розвитку України в XXI столітті є подальша демократизація суспільних відносин та імплементація законодавства України до європейських стандартів, що вимагає кардинального оновлення сучасної правової системи. Незважаючи на істотні зміни у суспільстві, що відбулись останнім часом, майже незмінними залишилися нормативно-правові акти, які врегульовують суспільні відносини, пов'язані з предметами, що мають обмежений режим обігу. Таким чином, актуальною проблемою сьогодення, що потребує, на нашу думку, нагального правового врегулювання, є правові прогалини, пов'язані з регулюванням обігу зброї.

Оскільки, на превеликий жаль, на сьогоднішній день зброя стала прерогативою використання не лише військових та правоохоронних органів, які застосовують її з метою підтримання правопорядку і захисту держави, а й трапляються випадки використання її цивільним населенням і навіть злочинними угрупованнями для задоволення власних потреб, переважно з протиправною метою. Хоча понад 20 років тому тодішній Президент України своїм указом від 18 лютого 2002 року № 143 «Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян» зазначив необхідність «вважати пріоритетним напрямом діяльності всіх правоохоронних органів боротьбу з незаконним обігом зброї та вибухових речовин» [1].

Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами спричиняє руйнівні наслідки для нормального функціонування суспільства. Статистичні дані щодо злочинності, пов'язаної з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, в Україні є невтішними і вказують на те, що відбувається зростання цього виду протиправних дій у структурі всієї сукупності вчинених злочинів. У результаті незаконний обіг вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин погіршує без-

пеку в країні, що впливає на соціальне становище населення і створює несприятливі наслідки для розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для розв'язання проблеми незаконного обігу зброї, бойових припасів та вибухових речовин, а також удосконалення шляхів протидії цій злочинності було опрацьовано праці вітчизняних та зарубіжних науковців, серед них: Г. Г. Булатов, М. Г. Ібрагімов, А. І. Лобанов та інші.

Однак стан криміногенної ситуації, що нині спостерігається в державі, вимагає подальшого розгляду та розв'язання проблеми незаконного поводження зі зброєю.

Мета статті полягає в тому, щоб провести аналіз правового регулювання суспільних відносин щодо незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, і запропонувати шляхи його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Питання незаконного обігу зброї, бойових припасів та вибухових речовин завжди цікавило суспільство. З боку держави цій проблемі приділяється виняткова увага, оскільки вся історія розвитку цивілізації, від зародження до становлення сучасних держав світу, нерозривно пов'язана з війнами і використанням зброї, бойових припасів та вибухових речовин. Так склалося історично, що ті держави, які мали могутню та боекватну армію, підкоряли слабкі племена з метою розширення території свого правління. Але там, де є зброя, завжди існує незаконне поводження з нею. Ще від часів сивої давнини і до сьогодні в наукових спільнотах точаться жваві дискусії щодо незаконного обігу зброї, бойових припасів та вибухових речовин, здійснюються спроби визначити дієві шляхи запобігання цьому негативному явищу.

Від початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року російських військ в Україну, що призвело до складної економічної ситуації в країні, зросла кількість випадків незаконного продажу зброї і, як наслідок, поширення різного її виду на теренах нашої держави. Серед основних джерел незаконного постачання зброї та боеприпасів в Україні залишається перепродаж внутрішніх запасів і транскордонна торгівля.

Досліджуючи це проблемне питання, насамперед необхідно провести аналіз, що означає дефініція «зброя», тому що чітко закріплене на законодавчому рівні визначення цього терміну має безпосередній вплив на кваліфікацію правопорушення та на ефективну діяльність з метою притягнення до відповідальності за зазначені протиправні діяння. На жаль, у жодному чинному на сьогодні законі чіткої дефініції вищевказаного поняття немає.

В «Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів», затвердженої наказом МВС України від 21.08.98 № 622 [2], зброя визначається як вогнепальна, якщо основне її призначення є враження цілі снарядом, який одержує рух у стволі з допомогою сили тиску газів, утворених у результаті згоряння металевого заряду, та мають достатню кінетичну енергію для ураження цілі, що перебуває на визначеній відстані (п. 8.2).

Ми зосередили свою увагу на стрілецький вогнепальний зброї, оскільки високий рівень криміналізації населення нашої країни на сьогодні та доволі простий доступ до вогнепальної зброї обумовлені насамперед війсьним конфліктом з російською федерацією. Основною причиною такої популярності вищезазначеного виду зброї також є те, що порівняно з іншими видами стрілецька зброя більш доступна за ціною, також її легше приховати і зручно перевозити непомітно. Велике скупчення цього виду зброї в регіоні збройного конфлікту не є проблемою, проте досить легкий доступ до неї посилює інтерес маргінальних осіб та підштовхує їх до пошуку можливості її придбання. А у випадку отримання зброї вони бажають її застосувати, що неминує призводити до трагічних результатів.

Також, на жаль, актуальним проблемним питанням сьогодні є використання зброї добровольцями. У збройному конфлікті брала участь велика кількість добровольчих батальйонів. У перші дні повномасштабної війни органи державної влади

вимушено здійснили екстраординарні кроки з оборони та захисту українського народу, територіальної цілісності, суверенітету й незалежності нашої держави від окупантів, зокрема шляхом видачі вогнепальної зброї цивільному населенню для захисту України на період дії воєнного стану [3]. Виступаючи на брифінгу, Президент України Володимир Зеленський повідомив, що влада видаватиме зброю всім охочим захищати Україну [4]. «В Україні від початку повномасштабного вторгнення російської федерації МВС видало на руки громадянам кілька десятків тисяч автоматів», – про це сказав в ефірі українських телеканалів міністр внутрішніх справ України: «Кожен громадянин України може звернутися до управлінь поліції, довести, що він дійсно працює на захист України, працює або перебуває у рядах територіальної оборони, добровольчих формувань, територіальних громад, і отримати відповідну зброю». Йдеться насамперед про автоматичну зброю [5].

Незважаючи на це, ані державної, ані відомчої програми, яка б здійснювала контроль потоків стрілецької зброї, немає станом і на сьогоднішній день. У результаті оцінювання незаконних потоків зброї та її кількості, що перебуває в руках цивільного населення, висновки є неточними, оскільки відсутність реєстру стрілецької зброї армійського зразка унеможлиблює здійснити комплексне оцінювання. Про це відкрито заявив 29 липня 2022 року очільник Національної поліції: «Ми маємо усю зброю, яка була легально видана нашим громадянам, поставити на облік – ми її ставимо на облік і під час війни, і після війни ми маємо її поставити на облік» [6].

Норми чинного законодавства, що регулюють обіг вогнепальної зброї в Україні, практично повторюють головні принципи застарілого пострадянського законодавства з вищезазначених питань, які відповідали вимогам тодішньої тоталітарної системи. На сьогодні в Україні відсутній закон, який би регулював реально існуючі суспільні відносини, що виникають у сфері обігу як вогнепальної зброї, так і спеціальних засобів самооборони. Існує лише ряд підзаконних актів та інструкцій, виданих Кабінетом Міністрів України та Міністерством внутрішніх справ, хоча низка науковців, народних депутатів України, пра-

цівників правоохоронних органів та звичайних громадян постійно аргументують щодо необхідності на законодавчому рівні закріпити право громадянина на зберігання, носіння й застосування зброї та спеціальних засобів самооборони в єдиному законодавчому акті. Також є необхідність врегулювати право громадянина на зберігання, носіння та застосування ним короткоствольної нарізної вогнепальної зброї, а саме пістолета або револьвера, як зброї для самооборони. На нашу думку, до зброї самооборони може належати цивільна зброя, яка згідно зі своїми конструктивними й тактико-технічними даними може застосовуватися з метою самооборони, захисту інших громадян, власного майна від протиправних посягань.

Крім того, відповідно до Цивільного кодексу України об'єкт цивільно-правових відносин може бути вільно відчужений або бути вільно переданий від власника до будь-якої іншої особи як у порядку правонаступництва або успадкування чи будь-яким іншим чином відповідно до цивільного законодавства, проте за умови, що вони не є вилученими з цивільного обігу, або не обмежені в обігу, чи не є невід'ємними від фізичної або юридичної особи. Вид об'єкта цивільних правовідносин, перебування якого у цивільному обігу не допускається, або який вилучено з цивільного обігу, має бути прямо передбачено у законодавстві [7]. Брак у вітчизняному законодавстві окремого спеціального закону породжує можливість поставити під сумнів легітимність вилучення працівниками правоохоронних органів зброї, бойових припасів або вибухових речовин та порушення провадження, передбаченого ст. 263 КК України. Продовжуючи розвиток цієї думки, необхідно звернути увагу, що навіть сама назва статті 263 КК України є певною мірою некоректною і структурно нелогічною. Оскільки визначення «незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами» апріорі в обов'язковому порядку передбачає існування закону про зброю, який би регулював правила поводження зі зброєю та бойовими припасами.

Однак ті, хто проти легалізації зброї та запровадження окремого закону про зброю, тлумачать поняття «закон» не як конкретно існуючий нормативно-правовий акт, а як певну групу

правових норм, що регулюють однорідні суспільні відносини і яких зобов'язані дотримуватися власники зброї. Саме тому ми дійшли висновку про доцільність заміни частини назви статті 263 КК України з «незаконного поводження...» на «проти-правне поводження...» чи «несанкціоноване поводження...».

На підставі викладеного та аналізу українського законодавства щодо регулювання обігу зброї встановлено, що в Україні питання обігу зброї досі не врегульовано законом. У сучасній державі відсутність закону про зброю є суттєвим порушенням засад побудови правової держави. Станом на 2023 рік Україна залишається майже останньою країною в Європі, яка до цього часу не має власного закону з регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї.

Існує вислів: хочеш щось заборонити – дозволь це. Таке актуальне питання сьогодення як легалізація зброї сприймається нашими громадянами вельми неоднозначно. Певна група науковців вважає: легалізація зброї є обґрунтованим кроком сьогодення, що неминуче призведе до запобігання її незаконному обігу. Противники такої думки впевнені, що надання дозволу на використання зброї сприятиме істотному збільшенню злочинності, тобто збільшиться кількість убивств через необережність або під час перевищення меж необхідної чи уявної оборони. Також, на їхню думку, яка має право на існування, істотно зростуть корупційні ризики під час самої процедури отримання дозволу на зброю. Крім того, як вважають психологи, сама наявність у людини «ножа» неодмінно призведе до виникнення бажання кому-небудь його «встромити».

Проведене соціологічне опитування (в «Дії») показало, що більшість опитаних респондентів підтримують легалізацію зброї в Україні [8]. А легалізація зброї в обов'язковому порядку пов'язана з чітким правовим регулюванням правил її застосування. Іншими словами, закон чітко визначатиме, хто, коли, за яких обставин має право застосовувати зброю. Це проблемне питання набуло неабиякого значення у зв'язку з подіями, що нині відбуваються в Україні.

Таким чином, ми висуваємо пропозицію щодо пришвидшення легалізації зброї в нашій країні. На наше переконання,

продумана легалізація зброї неодмінно призведе до істотного збільшення надходжень до державного бюджету.

Яскравим взірцем держави, де на вищому законодавчому рівні закріплено дозвіл на носіння зброї, є Сполучені Штати Америки. Ще 1791 року у США набуло чинності право володіти зброєю, передбачене другою серед першого десятка поправок до Конституції держави, відомих як «Білль про права».

Подібні законодавчі акти існують і в низці європейських держав. У Німеччині перший закон про зброю було ухвалено 1891 року. Офіційно громадянам Німеччини можна мати при собі й носити зброю від 1928 року – саме тоді законодавство про зброю було лібералізовано.

Таким чином, ми ще раз наполягаємо на необхідності ухвалення єдиного комплексного нормативно-правового акта, який би регулював обіг зброї.

Певну роботу в цьому напрямку вже проводили – був розроблений проєкт Закону № 2105 [9] «Про обіг зброї невійськового призначення» від 09.02.2009 р., у якому зазначено, що цей нормативно-правовий акт регулює правовідносини, що виникають при обігу в Україні зброї невійськового призначення та боєприпасів до неї, і спрямований на захист життя та здоров'я, прав і свобод громадян, усіх форм власності, охорону громадського порядку і природних ресурсів, створення умов для військово-патріотичного виховання молоді, розвитку вітчизняного збройового виробництва, стрілецького спорту та полювання, відновлення традицій українського козацтва, а також зміцнення міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю та незаконним обігом зброї.

Крім того, 23 лютого 2022 року Верховна Рада ухвалила в першому читанні проєкт Закону від 25.06.2021 р. № 5708 «Про право на цивільну вогнепальну зброю» [10].

Відсутність на сьогодні окремого закону, що регулює суспільні відносини у сфері обігу короткоствольної нарізної зброї, не дає можливості громадянам повною мірою реалізувати своє конституційне право на самозахист. Це підбурює громадян до протиправного придбання зброї на так званому «чорному ринку». Дієвими заходами, що неодмінно призвели б до зни-

ження кількості випадків протиправного придбання зброї, на нашу думку, мають стати: по-перше, неухильне дотримання норм закону, що передбачають процедуру придбання, зберігання, перевезення зброї, боєприпасів та вибухових речовин; спрощення порядку видачі та продовження зареєстрованої зброї; неодмінне вилучення зброї, бойових припасів або вибухових речовин у випадку протиправного застосування й неналежного зберігання.

Оскільки Україна є правовою державою, регулювання обігу зброї має здійснюватися на законодавчому рівні. Ухвалення закону про зброю надасть змогу державі контролювати цю сферу, а за умови продуманого й економічно обґрунтованого підходу до розв'язання проблеми можливе наповнення державного бюджету за рахунок викорінення «чорних ринків» продажу зброї.

Висновки. На підставі викладеного й аналізу українського законодавства щодо регулювання обігу зброї встановлено, що питання обігу зброї в Україні досі не врегульоване законом. Ми впевнені, що ухвалення закону й чітке правове регулювання правовідносин та відповідальності за правопорушення, пов'язаних зі зброєю, вкрай важливе. Лише той факт, що в Україні відсутній закон про зброю, вже є кричущим порушенням засад побудови правової держави. Саме тому необхідно ухвалити єдиний комплексний нормативно-правовий акт, який би регулював обіг зброї. Станом на 2023 рік Україна залишається майже останньою країною в Європі, яка досі не має власного закону з регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї.

Аналізуючи вищевикладене, можна зробити висновок про необхідність внести зміни до назви статті 263 КК України, яка нині є структурно нелогічною: доцільно замінити частину назви статті з «незаконного поводження...» на «протиправне поводження...».

Список використаних джерел

1. Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян : Указ Президента України від 18.02.2002 р. № 143/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143/2002#Text> (дата звернення: 15.01.2023).
2. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної,

пневматичної, холодної охолощеної зброї, пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : наказ від 21.08.1998 № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (дата звернення: 15.01.2023).

3. Драп'ятий Б. Чого очікувати від ухвалення законопроекту про зброю? Концепція законопроекту про обіг цивільної вогнепальної зброї, запропонована МВС до другого читання. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/choho-chekati-vid-ukhvalennja-zakonoprojektu-pro-zbroju.html> (дата звернення: 15.01.2023).

4. Україна видаватиме зброю усім охочим. *DW*. URL: <https://p.dw.com/p/47Vjr> (дата звернення 15.01.2023).

5. МВС вже видало громадянам десятки тисяч автоматів – Монастирський. *Укрінформ*. *Мультимедійна платформа іномовлення України*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3429782-mvs-vze-vidalo-gromadanam-desatki-tisac-avtomativ-monastirskij.html> (дата звернення: 15.01.2023).

6. Легалізація зброї в Україні: голова Нацполіції назвав важливу умову. *Слово і діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/07/29/novyna/bezpeka/lehalizacziya-zbroyi-ukrayini-holova-naczpolicziyi-nazvav-vazhlyvu-umovu> (дата звернення: 15.01.2023).

7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.01.2023).

8. Опитування про вільне володіння зброєю. *Слово і діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/01/novyna/suspilstvo/opytuvannya-pro-vilne-volodinnya-zbroyeu-59-korystuvachiv-diyi-pidtrymalylehalizacziyu> (дата звернення: 15.01.2023).

9. Про обіг зброї невійськового призначення : проєкт Закону від 09.02.2009 № 2105. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF1MH00B> (дата звернення: 15.01.2023).

10. Про право на цивільну вогнепальну зброю : проєкт Закону від 25.06.2021 № 5708. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27190> (дата звернення: 15.01.2023).

Tkachenko O.,

PhD in Law, Associate Professor,
Head of the Department of Advanced Training
of the Personnel of Bodies, Institutions of Execution of
Punishments and Detention Centers of the State Criminal and
Executive service, Institute of Advanced Training of the Personnel
of the State Criminal and Executive service,
Academy of the State Penitentiary Service,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5640-0906;

Kosov O.,

Senior lecturer of the Department of Advanced Training
of the Personnel of Bodies, Institutions of Execution
of Punishments and Detention Centers
of the State Criminal and Executive service,
Institute of Advanced Training of the Personnel
of the State Criminal and Executive service,
Academy of the State Penitentiary Service,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9651-5647;

Vihovskyi V.,

Senior lecturer of the Department of Advanced Training
of the Personnel of Bodies, Institutions of Execution
of Punishments and Detention Centers
of the State Criminal and Executive service,
Institute of Advanced Training of the Personnel
of the State Criminal and Executive service,
Academy of the State Penitentiary Service,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7820-2284

WAYS TO IMPROVE THE PREVENTION OF ILLEGAL HANDLING OF WEAPONS, AMMUNITION OR EXPLOSIVES

The article analyzes the current state of illegal handling of weapons, ammunition or explosives in Ukraine and ways to solve this issue. Not one country, being in active wars, conflicts or skirmishes cannot boast of a high level of social, economic and moral condition of the population. With the onset of the local armed conflict in eastern Ukraine, namely in Donetsk and Luhansk regions, increased, social tensions the psychological state of the population deteriorated, and the number of crimes, including the use of weapons, ammunition and explosives.

The problem of the spread of crime with the use of weapons, ammunition or explosives requires state regulation and the search for effective ways to solve it.

The presence of a scattered legal framework in the form of a large number of instructions, departmental orders and directives leads to contradictions. The article presents the expediency of adopting a single legal act on the civil circulation of weapons. This proposal will make it possible to gather in one document the issues of subject composition, permitting nature, procedural system and the order of use of weapons. Ukraine is a state governed by the rule of law, and all relations must be regulated by law, including intercourses related to weapons.

The main sources of illicit supply of arms and ammunition in Ukraine remain the resale of internal supplies and a cross-border trade. All things considered, it is proposed to carry out a number of preventive measures in the law enforcement system. Due to the high latency nature of weapons theft, there is an emphasis on cooperation between the police and the military prosecutor's office and sufficient attention to places where weapons can be stored, as well as to control and close the black ways of hitting weapons from the war zone.

The conclusions emphasize the implementation of the proposed effective ways to combat the illicit handling of weapons, ammunition or explosives.

Key words: *prevention, firearms, ammunition, explosives, armed conflict, civilian circulation.*

References

1. Ukraine (2002), *About measures to further strengthen law and order, protection of citizens' rights and freedoms* : Order of the President of Ukraine dated 18.02.2002 № 143/2002, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143/2002#Text> (accessed 15 January 2023).

2. Ukraine (1998), *On the approval of the Instructions on the procedure for the manufacture, acquisition, storage, accounting, transportation and use of firearms, pneumatic, cold-cooled weapons, devices of domestic production for firing cartridges equipped with non-lethal rubber or metal projectiles similar in their properties, and cartridges for them, as well as ammunition for weapons, main parts of weapons and explosive materials* : Order dated 21.08.1998 № 622, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (accessed 15 January 2023).

3. Drapiaty, B. What to expect from the adoption of the draft law on weapons? The concept of the draft law on the circulation of civilian firearms, proposed by the Ministry of Internal Affairs for the second reading, *Mirror of the week*, Ukraine, available at: <https://zn.ua/ukr/internal/choho-chekati-vid-ukhvalennja-zakonoproektu-pro-zbroju.html> (accessed 15 January 2023).

4. Ukraine will issue weapons to anyone, *DW Ukrainian*, available at: <https://p.dw.com/p/47Vjr> (accessed 15 January 2023).

5. Monastyrskiy "The Ministry of Internal Affairs has already issued tens of thousands of automatic weapons to citizens", *Ukrinform, Multimedia platform of foreign language of Ukraine*, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3429782-mvs-vze-vidalo-gromadanam-desatki-tisac-avtomativ-monastirskij.html> (accessed 15 January 2023).

6. Legalization of weapons in Ukraine: the head of the National Police named an important condition, *Word and deed*, available at: <https://www.slovoidilo.ua/2022/07/29/novyna/bezpeka/lehalizacziya-zbroji-ukrayini-holova-naczpolicziyi-nazvav-vazhlyvu-umovu> (accessed 15 January 2023).

7. Ukraine (2003), *The Civil Code of Ukraine* : Law of Ukraine dated 16.01.2003 № 435-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (accessed 15 January 2023).

8. Survey on free ownership of weapons, *Word and deed*, available at: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/01/novyna/suspilstvo/opytuvannya-provilne-volodinnya-zbroyeyu-59-korystuvachiv-diyi-pidtrymaly-lehalizacziyu> (accessed 15 January 2023).

9. Ukraine (2008), *On the circulation of non-military weapons* : Draft Law dated 22.02.2008 № 2105, available at: <https://ips.ligazakon.net/document/JF1MH00B> (accessed 15 January 2023).

10. Ukraine (2021), *On the right to civilian firearms* : Draft Law dated 25.06.2021 № 5708, available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27190> (accessed 15 January 2023).

UDC 341.23

DOI 10.32755/sjlaw.2023.01.125

Rebkalo M.,

PhD in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Theory and History
of State and Law, Constitutional Law,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9633-5811;

Oliinyk V.,

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Theory and History
of State and Law, Constitutional Law,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5546-9613

THE CONCEPT OF “DUTY TO PROTECT”: INTERNATIONAL LEGAL ANALYSIS AND PROBLEMS OF IMPLEMENTATION

The article provides an international and legal description of the concept “Duty to protect”. The problems of implementing this concept are analyzed. It is noted that the latter problems arose due to the presence of conflicts between the content of the concept and some principles of international law, namely: inviolability of state sovereignty, non-use of force or threat of force, prohibition of interference in the internal affairs of other states.

Key words: “Duty to protect”, principles of international law, state sovereignty, non-interference in internal affairs, non-use of force and threat of force, collective measures, military force.

Target setting. “Duty to protect” is a relevant and discussed international concept in modern international law. Its appearance is dictated by radical changes in international relations and, unfortunately, the weakening of the role of international law as the only and recognized regulator of globalization processes in all spheres of international cooperation. In the 2009 report of the Secretary General of the United Nations (hereinafter – the UN) the following was stated: “... negative phenomena in the history of the 20th century were the Holocaust, the killing fields in Cambodia, the genocide in Rwanda (Africa) and the mass murders in Srebrenica (Bosnia and Herzegovina), and the last two manifestations were in the presence of the United Nations Organization representatives. Such situations have become a cruel

legacy of the 20th century and are a bitter testimony to the catastrophic inability of individual states to fulfill their main duty, which is to ensure the realization of human rights to life, health, freedom, and personal security. The events that are taking place in the Middle East, especially the civil wars in Syria, Libya, Yemen, humanitarian disasters, the aggravation of rivalry between regional states, the further expansion of the zone of instability and the growing wave of terrorism and extremism, the strengthening of inter-ethnic conflicts require the UN to take political, legal and humanitarian measures to prevent or eliminate these disasters. All these factors demonstrated the urgent need to develop new criteria for external humanitarian intervention in order to counter crisis situations and led to the emergence of the international legal concept “Duty to protect”.

Actual scientific researches and issues analyses. In Ukrainian legal science, the provisions of the concept “Duty to protect” are increasingly becoming the subject of discussion and scientific development. The scientists paid certain attention to such issues: Herasymenko D. S., Lukashuk I. I., Liubashenko V. I., Merezhko O. O., Nazarenko O. A., Hrystova H. O., Shumilenko A. P. and others. However, the mechanism of its implementation, as shown by modern international legal practice, faces certain problems that need to be solved.

Goals setting. On the basis of an international legal analysis of the concept “Duty to protect” problems need to be formulated which may negatively affect the mechanism of its implementation and ways to solve them also need to be determined.

The statement of basic materials. The Concept “Duty to protect” (hereinafter – the Concept) was first heard in the report (1999) of the International Commission on Intervention and State Sovereignty (hereinafter – the Commission). Famous scientists, political figures, diplomats and representatives of public organizations worked as part of the Commission. It is believed that the author of the Concept is Garrett Evans, who at that time was a special adviser to the UN Secretary General.

The Concept was first mentioned in the Report of the “High-level Group on Threats, Challenges and Changes” established by the UN Secretary General in 2004. And its principles were enshrined

in the Final Document of the 2005 UN Summit, which, in our opinion, should be considered a continuation of the Concept's content, which defines the obligation of each state to protect its population from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity. Referring to paragraphs 138, 139 of the Final Document of the 2005 UN Summit, the following reasons can be tentatively identified regarding the use of force (armed) actions by the countries of the international community in crisis regions: 1) seriousness of the threat; 2) the intervention should be aimed at helping the population, and not at changing the existing state system; 3) the emergence of an emergency situation, which is caused by a massive violation of human rights; 4) military actions can be legitimized only if their use has a reasonable chance of achieving a successful result in preventing mass crimes against the civilian population; 5) reasonable means of force action; 6) the primary and main goal of the intervention should be to end the suffering of the civilian population. In addition, the countries of the international community are obliged to use diplomatic, humanitarian and other means in accordance with the UN Charter [1].

It is worth noting that the measures provided for in the Concept, which are quite appropriate, may cause certain problems in the process of their implementation. The latter are caused by the possibility of violating some principles of international law, which are formulated in the UN Charter and the Declaration on the Principles of International Law.

One of the key principles of international law is state sovereignty. This principle has an imperative character, and therefore doubts arise regarding the possibility of implementing the measures outlined in the Concept without a certain contradiction with the mentioned principle. Despite this, the Commission pointed out that sovereignty not only gives states the right to control their internal affairs, but also imposes a direct responsibility to protect the people living within their territories. The commission noted that when the state is unable to protect people due to a lack of capacity or will, the responsibility shifts to the international community [2]. In addition, in his annual report, the former UN Secretary General Kofi Annan, characterizing the crisis phenomena associated with the

massive violation of people's rights in Rwanda and the Balkans, put forward the idea of the need to cede state sovereignty for the sake of saving people, and he rightly noted that no legal principle, even the principle of sovereignty cannot be applied to cover up the commission of crimes against humanity [3].

However, the UN Charter and the Declaration on the Principles of International Law do not yet establish rules and conditions that would allow violations of the principles of international law, even in crisis situations for the population. The specified documents, on the contrary, confirm that violations of the principles of international law are not admissible in any case.

Therefore, since the Concept by its legal force has the status of an international initiative, according to the authors, a rational way to solve the existing problem would be to standardize its provisions, taking into account that its content should not contradict the principle of state sovereignty.

The next principle, which, in our opinion, is also in conflict with the Concept is non-interference in internal affairs. The UN Charter and the Declaration on Principles of International Law (1970) state that no state or group of states has the right to interfere directly or indirectly for any reason in the internal and external affairs of another state. As a result, armed and all other forms of intervention or any threats directed against the state or against its political, economic and cultural foundations are a violation of international law [4; 5]. The obligation of this principle is manifested in the fact that, firstly, it prohibits anyone from interfering in the internal affairs of the state, and secondly, it does not allow any coercive actions aimed at subordinating the state to the own interests of another state. However, in one of the annual reports of the UN Secretary General, the opinion is voiced that "...the principle of non-interference in internal affairs should not be considered as a protective barrier behind which human rights are systematically and impunity violated..." and this corresponds to the content of the Concept [6]. According to Art. 39 of the UN Charter, the United Nations can make decisions on the application of collective measures exclusively for the maintenance or restoration of international peace and security. But the last reason, according

to the authors, cannot legitimize the actions of countries to interfere in the internal affairs of other countries due to the massive violation of people's rights. Therefore, the provisions of the Concept, in case of their implementation, may conflict with this principle. In our opinion, the solution to such a problem can be assumed in the following ways: first, supplement the UN Charter and the Declaration on the Principles of International Law with the necessary changes, but this approach can be carried out for quite a long time; secondly, to provide regulatory framework for UN actions to stop or prevent crimes against humanity without violating the mentioned principle.

The concept, in terms of its implementation, is at odds with another principle of international law – the non-use of force or the threat of force. The Final Document of the World Summit (2005) defines the grounds by which countries and the regional and sub-regional international organizations created by them can counteract genocide, war crimes and crimes against humanity. It should be noted that international law provides that it is not a violation of the principle of use of force in the case of self-defense or to implement the relevant resolution of the UN Security Council. However, in Part 4 of Art. 2 of the Charter states “...all members of the United Nations shall refrain in their international relations from the threat or use of force, both against the territorial integrity or political independence of any state, and in any other way incompatible with the purposes of the United Nations” [4]. Therefore, the above points to a conflict regarding the grounds for the implementation of the mentioned principle, the resolution of which, in our opinion, is permissible with the help of regulatory measures. The position of the authors again leans toward the need to adopt a legal act that would normalize the existing discrepancy between the principle of non-use of force or the threat of force and the provisions of the Concept.

The use of military force by the UN during events related to the mass destruction of the population in a number of countries (Rwanda, Kosovo, South Sudan) was mentioned above. Unfortunately, modern international law does not have a single approach to the criteria for military intervention in such situations.

The concept assigns the duty of making such a decision in case of inaction of the Security Council to the UN General Assembly (“Unity for Peace” procedure). As stated in the Concept, military force can be justified only in the event that all non-military means of resolving the crisis have been exhausted and have not yielded results. The scale of military intervention should be proportional to the situation, and its duration and intensity should be the minimum necessary to achieve the set goal [6]. As a result, the question of the need to normalize the mechanism of the use of military force under the auspices of the UN, which would eliminate the existing conflicts generated by the adoption of the Concept, is again relevant.

In our opinion, certain attention is being paid to questions regarding the interpretation of the content of the application of collective measures of a non-military nature, which are provided for by the UN Charter and the Concept. According to Art. 52 (2) of the UN Charter, states must make every effort to achieve a peaceful resolution of disputes, especially at the local level, through the conclusion of regional agreements or other actions of regional bodies even before transferring disputes to the UN [4]. On the other hand, Art. 53 (1) of the UN Charter warns that no coercive action shall be taken without authorization from the Security Council. Further in Art. 54 of the UN Charter states that the Security Council must always be fully informed about actions taken by regional bodies to maintain international peace and security. The provisions of the above articles are not always strictly observed in practice, but they emphasize the great importance of maintaining permanent working relationships between global, regional and subregional organizations for the prevention of crimes against humanity and the protection of the population [3]. As for the Concept, it contains only grounds for the use of collective force (more often military) in case of mass violation of people's rights, while it does not give clear recommendations to the UN Security Council to prevent conflicts and eliminate their consequences.

In general, it is appropriate to note that the problems discussed above had a significant impact on the decision-making by the UN Security Council (lack of agreement during voting) in order to end

crisis situations in a number of regions of the planet associated with massive violations of human rights and even in cases where sovereign states were not able to counter such crimes on their own. It should be expected that current legal conflicts may inhibit the processes of international response to prevent massive disruption of life, health, and safety of the population in specific countries or entire regions.

Conclusions. Based on the above mentioned, it is advisable to formulate the following conclusions:

First, the emergence of the concept of “Duty to protect” is due to such negative manifestations as massive and gross violations of human rights, genocide, crimes against humanity, ethnic cleansing, and others.

Secondly, the Concept formulates a list of grounds that give the countries of the international community the right to: prevent the occurrence of war crimes and violations of the requirements of international humanitarian law; application of international legal measures against states that are unable or unwilling to counteract crisis manifestations on their own; restoration, if necessary, of state territories where a situation of mass extermination of people took place.

Thirdly, the provisions of the Concept in some cases conflict with such principles of international law as the observance of state sovereignty, non-interference in the internal affairs of other states, non-use of force or the threat of force, which prevents the full implementation of the requirements formulated in this initiative.

Fourthly, the ways of overcoming the conflicts that are taking place are mostly reflected only at the level of various international forums held under the auspices of the UN or the annual reports of the UN Secretary General and have not yet acquired a normative form.

Fifth, the optimal way to eliminate existing problems would be to give the Concept the status of an international legal act. In our opinion, in addition to the measures already formulated in it, it is advisable to: establish clear rules and procedures for collective countermeasures against dangerous manifestations that threaten people's lives and health; determine the criteria for the use

of military force and peaceful collective measures on the territory of states in which manifestations of genocide and other crimes against humanity occur; formulate recommendations for the UN Security Council to prevent conflicts and eliminate the causes of their occurrence in a timely manner.

Thus, the concept of “Duty to protect” is still a young international initiative that does not have universal and established practical implementation mechanisms, but international legal practice confirms its support by a large number of countries of the international community.

References

1. United Nations (2005), *Final document of the world summit*: Resolution, General Assembly, New York, available at: <https://regulation.gov.ua/documents/id101843> (accessed 22 January 2023).
2. United Nations (2002), *Report of the International Law Commission on Intervention and State Sovereignty*: Report, General Assembly, New York, available at: <http://www.un.org/ru/ga/documents/gakey.shtml> (accessed 24 January 2023).
3. United Nations (2011), *The role of regional and subregional agreements in implementing the responsibility to protect*: Report, General Assembly, New York, available at: <https://www.refworld.org.ru/topic,51dc06d74,,4e7713ca2,0,,,html> (accessed 26 January 2023).
4. United Nations (1945), *United Nations Charter*: New York, available at: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (accessed 05 February 2023).
5. United Nations (1970), *Declaration on the principles of international law relating to friendly relations and cooperation between states in accordance with the Charter of the United Nations*: Resolution, General Assembly, New York, available at: https://zakononline.com.ua/documents/show/140050_140050 (accessed 07 February 2023).
6. United Nations (2009), *Fulfillment of duties to protect*: Report, General Assembly, New York, available at: <https://www.refworld.org.ru/topic,51dc06d74,51dc104d21a,498992762,0,UNGA,,.html> (accessed 09 February 2023).

Ребкало М. М.,

кандидат наук з державного управління,
доцент, доцент кафедри теорії
та історії держави і права, конституційного права,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9633-5811;

Олійник В. С.,

кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри теорії
та історії держави і права, конституційного права,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-5546-9613

КОНЦЕПЦІЯ «ОБОВ'ЯЗОК ЗАХИЩАТИ»: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті проведено міжнародно-правовий аналіз концепції «Обов'язок захищати». Зауважено, що її поява обумовлена негативними проявами, які призвели до масового знищення людей та порушення норм міжнародного гуманітарного права. Ключовими серед підстав, які можуть надавати право на проведення силових заходів у кризових регіонах, є серйозність загрози, породженої масовим порушенням прав людини. Під час наукової розробки змісту концепції сформульовано авторське бачення проблем, які можуть виникнути протягом реалізації цього документа й обумовлені порушенням деяких принципів міжнародного права. Ці принципи, які мають імперативний характер, стосуються непорушності державного суверенітету, незастосування сили чи загрози силою, заборони втручання у внутрішні справи інших держав. Зміст концепції активно підтримують на різних міжнародних форумах, які проводять під егідою ООН, та у щорічних доповідях Генерального секретаря ООН. Іншими словами, механізм реалізації ініціативи «Обов'язок захищати» обговорюють виключно на концептуальному рівні, й ставиться під сумнів законність передбачених у ній деяких заходів, оскільки вони вступають у суперечність із принципами міжнародного права. У статті приділена увага механізму застосування ООН воєнної сили під час подій, пов'язаних з масовим знищенням населення, і зазначено, що сучасне міжнародне право не має єдиного підходу щодо критеріїв військового втручання в подібних ситуаціях. Розв'язання наявних колізій, на думку авторів, доцільно здійснити шляхом приведення змісту концепції у відповідність до вимог Статуту ООН і Декларації про принципи міжнародного права та надання їй статусу офіційного міжнародного акта.

Ключові слова: «Обов'язок захищати», принципи міжнародного права, державний суверенітет, невтручання у внутрішні справи, незастосування сили та загрози силою, колективні заходи, військова сила.

UDC 343.5

DOI 10.32755/sjlaw.2023.01.134

Zvenyhorodskyi O.,

Ph.D. in Law, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Criminal, Criminal-Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1386-4919;

Terebylo N.,

Postgraduate officer of the Department of Criminal,
Criminal-Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9059-8517

PIMPING OR THE INVOLVEMENT OF A PERSON IN PROSTITUTION: THE ISSUE OF THE SCOPE OF THE CRIMINAL OFFENSE

On the basis of normative and doctrinal provisions, the issue of determining the object of the criminal offense composition provided for in Art. 303 of the Criminal Code of Ukraine "Pimping or involving a person in prostitution", which should include social relations defined by constitutional provisions and legal norms regarding the realization of human rights and freedoms in the sphere of morality, as well as a complex of moral and social values, that represent a generalized content basic ethical concepts and principles.

Key words: social morality, moral and social values, pimping, prostitution, legislation, criminal offense, object of criminal offense.

Target setting. One of the socially dangerous actions that undermine the principles of public morality is pimping and engaging a person in prostitution, provided for in Art. 303 of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter – CC), which make up about 20 % of all annually committed criminal offenses against morality (Articles 297–304 of the CC) [1].

According to the official statistical data of judicial authorities as for 2021, the number of criminal proceedings for committing criminal offenses against public order and morality was 6,855, 1/4 of which were criminal offenses against morality. According to the Office of the Prosecutor General as for January-November 2022, for the commission of a criminal offense provided for in Art. 303 of the CC, 173 criminal offenses were recorded, 67 of which were sent to court with an indictment [2]. As a type of criminal activity,

pimping and engaging a person in prostitution have a negative impact on public morality, undermine the moral foundations of the state, increase the number of associated criminal offenses and negatively affect the observance of the rights, freedoms and interests of citizens. And, therefore, encroachment on public morality as an object of criminal law protection causes serious damage to the foundations of most social relations.

At present, among the problems not sufficiently developed by the theory of criminal law is the question of determining the object of the criminal offense provided for in Art. 303 of the CC "Pimping or involving a person in prostitution", which is explained by a number of debatable issues regarding the doctrine of the object of the criminal offense.

In particular, the theory and law enforcement practice state the lack of unity of views in the doctrine of criminal law regarding the definition of the concept (content) of the object of the composition of the criminal offense, its terminological uncertainty, and in some law enforcement acts the term "object of the composition of the criminal offense" is used to define its subject and the actual object of the criminal offense [3, p. 53]. Along with this, in the science of criminal law there are two opposite concepts regarding the object of a criminal offense: the concept according to which the object of all criminal offenses is a set of social relations (M. I. Bazhanov, Yu. V. Baulin, I. O. Bandurka, V. Ya. Tatsii, O. V. Us, et al.) and the concept that includes such objects of value, personal goods, etc. (P. P. Andrushko, V. V. Benkivskyi, S. B. Havrysh, P. S. Matyshevskyi, I. M. Titenko, et al.).

There is also a problem of using and correlating of the terms "object of criminal offense" and "object of criminal law protection" that are similar in meaning [4, p. 77].

In addition to the above, questions about the content of the categories "public order" and "morality", which play a system-forming role as a generic object for criminal offenses provided for by Chapter XII of the Special Part of the CC [5, p. 393–394].

Judicial practice states certain errors in the qualification of socially dangerous acts provided for in Art. 303 of the CC when combined with other criminal offenses.

Actual scientific researches and issues analysis. The topic of various aspects of criminal offenses against morality was considered in the papers of such scientists as: Yu. V. Aleksandrov, P. P. Andrushko, V. H. Honcharenko, I. A. Holovko, P. I. Hryshaiev, S. F. Denysov, V. T. Dziuba, I. M. Dolianovska, O. O. Dudorov, V. V. Dzungza, D. O. Kalmykov, O. S. Kapinus, I. Ya. Kozachenko, V. V. Kuznetsov, L. S. Kuchanska, V. S. Komisarov, V. A. Kopylian, O. V. Kudelich, V. M. Kuts, V. A. Lomako, M. I. Melnyk, V. O. Navrotskyi, A. M. Orlean, M. V. Palii, O. V. Panchuk, S. P. Repetskyi, O. P. Riabchynska, A. V. Savchenko, O. O. Solovei, V. Ya. Tatsii, M. I. Trofymov, A. P. Tuzov, H. O. Usatyi, Ye. V. Fesenko, P. L. Fris, V. L. Chubariev, V. I. Shakun, N. M. Yarmysh, S. S. Yatsenko et. al.

Issues regarding the object of the criminal offense provided for in Art. 303 of the CC of Ukraine "Pimping or engaging a person in prostitution" were investigated in the publications of such scientists as: V. Ts. Abramian, I. O. Bandurka, O. B. Zapadniuk, V. V. Kuznetsov, A. V. Landina, N. O. Lopashenko, V. O. Navrotskyi, A. A. Niebytov, A. V. Plotnikova, Yu. A. Ponomarenko, I. I. Prypkhan, P. P. Serdiuk, N. O. Semchuk, I. M. Tiazhkov, I. M. Titenko, V. D. Filimonov, V. D. Chabaniuk, D. V. Chobit, V. V. Shendryk, S. V. Shlyk et. al.

Despite a certain amount of scientific papers devoted to this issue, many aspects still remain not fully defined.

According to I. O. Bandurka, the importance of the consideration of theoretical issues about the object of a criminal offense is conditioned by the prospects of further research into the problems associated with establishing its composition as the basis of a person's criminal responsibility and bringing the science of criminal law into line with modern methods of regulating social relations [6, p. 74]. O. V. Us notes that the problem of the object of a criminal offense is one of the fundamental ones in criminal law science and investigative judicial practice [3, p. 52].

Supporting the opinion of the above-mentioned authors, we consider an important area of criminal legal research to be the issue of determining the object of the criminal offense-pimping or involving a person in prostitution, which is one of the least studied in modern legal science, and also causes certain difficulties in establishing it when criminal law qualification.

The purpose of the article is to analyze and generalize normative and doctrinal provisions regarding the definition of the object of the criminal offense provided for in Art. 303 of the CC "Pimping or involving a person in prostitution" from the point of view of its essence, the content of its types.

The statement of basic materials. At the current stage of the development of criminal law science, the problem of the use of prostitution by pimps remains understudied, and the lack of comprehensive research on these issues complicates law enforcement practice. According to V. Ts. Abramian and O. B. Zapadniuk, the provisions of Art. 303 of the Criminal Code, is the initial stage for the establishment of a system that regulates legal relations in the sphere of morality and sexual morality, a component of which is the organization and provision of sexual services for a monetary reward, that is, involvement in prostitution [7, p. 157].

In our opinion, this process is caused by various factors of a specific state or society of a certain period (level of economic development, state of the social protection system, criminogenic situation, conditions of war or state of emergency, level of social morality, psychological factors, etc.). It is the above-mentioned factors that generate or spread such shameful phenomena as pimping and prostitution, which undermine the foundations of public morality and are recognized as criminal and illegal phenomena.

For the criminal legislation of Ukraine, the problematic issues of defining the object of a criminal offense as a general criminal law category, and the category of the object of relevant types of criminal offenses are quite relevant. Such a definition has an important legal significance, since: it makes it possible to establish the social essence of a criminal offense, its socially dangerous consequences; affects the definition of the very concept of a criminal offense; contributes to the correct qualification of the act and its separation from related socially dangerous encroachments; significantly affects the content of its objective and subjective features; is a decisive factor in the construction of the system of the Special Part of the CC [8, p. 119].

Establishing the object of the criminal offense provided for in Art. 303 of the CC, in our opinion, it is necessary to adhere to the

established position of the doctrine of criminal law on the division of objects into general, generic and direct, bearing in mind the ongoing discussion that such objects include not only social relations, which are encroached upon a criminal offense, causing them some damage, and which are protected by the law on criminal liability, but also certain public values, personal goods, etc. [6].

Titenko I. M., sharing the opinion of a group of scientists regarding values as an object of criminal offenses, singles out the general object as a set of values defined in part 1 of Art. 1 of the CC; generic as a group of values (public order, morality), and direct – as specific values that are harmed [7, p. 156–162].

Value is a philosophical concept that reflects the significance of certain objects for the life of a person and society [9, p. 250].

Philosophical science defines moral values as: 1) appropriate virtues understood by moral consciousness, ethically grounded, and their corresponding norms of behavior (wisdom, courage, tolerance, fidelity, truthfulness, sincerity, etc.); 2) a generalized content of the main ethical concepts (good and evil, justice, happiness, dignity, honor, duty) and principles (altruism, humanism, reverence for life, etc.); 3) universal standards and requirements that are directly significant for a person, moral ideals that have an independent status, are approved by public opinion, are embodied in law, religion, art, philosophy [10, p. 708].

The theory of ethics understands moral values as varieties of good and evil and their numerous manifestations, and their carriers can be not only individual people, but also communities of people (family, work team, society) [11, p. 384].

So, in our opinion, to the general object of the criminal offense provided for in Art. 303 of the CC, it is expedient to refer primarily to social relations regarding the realization of constitutional human rights and freedoms, which determine the moral foundations of society and the state and which are subject to criminal law protection. The provisions of the preamble and Art. 3, 11, 22, 32 of the Constitution of Ukraine, separate norms of articles of sections I-IV, XII of the Special Part of the CC, as well as provisions of the Law of Ukraine "On Protection of Public Morals" and others.

Therefore, taking into account the above, to the general object of the criminal offense provided for in Art. 303 of the CC, that represents a group of constitutional provisions regarding the moral foundations of society and the state of Ukraine, should be supplemented with a complex of moral and social values, which can represent universal and mental ideas of the Ukrainian people about moral and morality, life and dignity, justice, equality, tolerance, certain religious, cultural and family folk traditions, requirements for sexual education, norms of social behavior, etc. I. M. Titenko distinguishes such values into moral-social and personal-physiological values [7, p. 161].

We support the opinion of V. V. Kuznetsov that despite the insufficient development of the theory of the object of a criminal offense, the pluralism of scientific views regarding the content of the object of a criminal offense should be taken into account. However, the priority regarding the composition of the object of the criminal offense is still social relations, which are under criminal law protection [4, p. 79].

The theory of criminal law defines a generic (group) object of a criminal offense as a certain circle of social relations that are identical or homogeneous in terms of their social and economic essence, which, as a result, are protected by a single complex of interrelated criminal law norms [8, p. 123-125].

Criminal offenses against morality are provided for in Chapter XII of the CC of Ukraine "Criminal offenses against public order and morality", that gives reason to conclude that the legislator defines public order and morality as the two generic (species) objects of this group of criminal offenses. In particular, Yu. A. Ponomarenko emphasizes that the public danger of these criminal offenses lies precisely in the encroachment on the above-mentioned objects, in causing them significant damage or in creating a real threat of damage to such a school [12, p. 422].

In the doctrine of criminal law, questions about the content of the categories "public order" and "morality" remain debatable. Regarding the category of morality, there are uncertainties regarding its types (public, social), as well as regarding the relationship between the concepts of "moral" and "morality" [5, p. 393-394].

Accordingly, Art. 1 of the Law of Ukraine "On the Protection of Public Morality" dated November 20, 2003, public morality is a system of ethical norms, rules of behavior that have developed in society on the basis of traditional spiritual and cultural values, ideas about goodness, honor, dignity, public duty, conscience, justice.

Therefore, social morality should be understood as social relations that are regulated by social norms (principles, views, ideas) and arise as a direct reflection of the conditions of social life in the minds of people in the form of certain socially significant categories (good, evil, etc.) and shape people's behavior in society [13, p. 23].

According to A. V. Plotnikova, public order and morality are not the generic object of criminal offenses provided for in Art. 303 of the CC of Ukraine, and these are separate objects of criminal legal protection, that is, the author defines values or legal goods as such an object, and criticizes the position regarding the recognition of various manifestations of the organization of prostitution of public order and morality as a generic object. In her opinion, the specified objects are, by their content, separate generic objects of criminal law protection. Their unification in one section of the Special Part of the CC of Ukraine means that they collectively form a single object of crime. In this regard, the author emphasizes that the generic object of the organization of prostitution is social morality, and the immediate one is morality in the field of sexual relations as a component of social morality. Landina A. V. takes a similar position, noting that the generic object of criminal offenses against morality is morality itself [7, p. 160].

In the criminal law theory, the direct object of a criminal offense is a specific social relationship that is protected by the legislator under a certain article of the Special Part of the CC and which is harmed by a criminal offense that falls under the characteristics of a specific composition of a criminal offense.

We support the opinion of V. O. Navrotskyi that the main direct object of the criminal offense provided for in Art. 303 of the CC are the moral principles of society regarding the satisfaction of sexual needs, which according to the norms of social morality should be established not on a material basis, but on the principles of mutual sympathy, desire

and trust, and an additional object should be considered property, a person's health and his sexual freedom [14, p. 960].

Conclusions. The social danger of pimping and the involvement of a person in prostitution consists in degrading the honor and dignity of persons engaged in it, in the immorality of this activity, as well as in the illegal receipt of income from it, etc. Thus, after analyzing the legal norms and doctrinal positions, we believe that the general object of the composition of the criminal offense provided for in Art. 303 of the CC "Pimping or involving a person in prostitution" refers to social relations regarding the realization of human rights and freedoms in the sphere of morality, as well as a complex of moral and social values, which represent the generalized content of basic ethical concepts and principles, are approved by public opinion and are embodied in norms of social behavior and law, and which are negatively affected as a result of criminal and illegal actions (the Ukrainian people's perception of moral and morality, life and dignity, justice, equality, tolerance, certain religious, cultural and family folk traditions, requirements for sexual education, norms of social behavior, etc.); the generic object is relations in the sphere of social morality; the main direct object of this criminal offense is the moral principles of society regarding the satisfaction of people's sexual needs, and an additional direct object is property, a person's health and his sexual freedom.

References

1. Ukraine (2021), Official Internet portal "Judiciary of Ukraine", *Report of courts of first instance on consideration of materials of criminal proceedings*, available at: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcourt.gov.ua%2Fuserfiles%2Fmedia%2Fnew_folder_for_uploads%2Fmain_site%2F1k_2021_02.xlsx&wdOrigin=BROWSELINK (accessed 15 January 2023).
2. Ukraine (2022), Official website of the Prosecutor General's Office, *On registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation*, available at: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (accessed 15 January 2023).
3. Us, O. V. (2018), *Theory and Practice of Criminal Law Qualification: lectures*. Law, Kharkiv.

4. Kuznetsov, V. V. (2014), "The relationship between the concepts of "object of crime" and "object of criminal law protection" in the theory of criminal law", *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence*, Vol. 2, No. 11, pp. 77–79.

5. Tatsii, V. Ya., Borysov, V. I. and Batorygareieva, V. S. (2013), *Legal doctrine of Ukraine, Criminal and Legal Sciences in Ukraine: State, Problems and Ways of Development*, Vol. 5, Pravo, Kharkiv.

6. Bandurka, I. O. (2015), "The object of the crime as a criminal-legal category", *Pravo.ua*, No. 2, pp. 70–75.

7. Titenko, I. M. (2012), "Pimping or involving a person in prostitution: the question of the object of the crime", *Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series: Economy and Law*, No. 17, pp. 156–162.

8. Tatsii, V. Ya., Tiutiuhin, V. I. and Borysov, V. I. (2020), *Criminal law of Ukraine: General part*, Pravo, Kharkiv.

9. Blikhar, V. S., Kozlovets, M. A., Horokhova, L. V., Fedorenko, V. V. and Fedorenko, V. O. (2020), *Philosophy: a dictionary of terms and personalities*, KVITS, Kyiv.

10. Shynkaruk, V. I., (2002), *Philosophical encyclopedic dictionary: encyclopedia*, Abrys, Kyiv.

11. Toftul, M. H., (2014), *Modern Dictionary of Ethics*, Publishing House of Ivan Franko Zhytomyr State University, Zhytomyr.

12. Tatsii, V. Ya., Tiutiuhin, V. I. and Borysov, V. I. (2020), *Criminal Law of Ukraine: Special part*, Pravo, Kharkiv.

13. Kuznetsov, V. V., Semchuk, N. O. and Chabaniuk, V. D., (2017), *Criminal law protection of minors' morality: comparative legal study*, Sole proprietor Kandyba, T.P., Kyiv.

14. Melnyk, M. I. and Khavroniuk, M. I. (2018), *Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine*, Dakor, Kyiv.

Звенигородський О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-1386-4919;

Теребило Н. В.,

ад'юнкт кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-9059-8517

СУТЕНЕРСТВО АБО ВТЯГНЕННЯ ОСОБИ В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ: ПИТАННЯ ОБ'ЄКТА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті на основі нормативних та доктринальних положень досліджено питання визначення об'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 303 Кримінального кодексу України «Сутенерство або втягнення особи у заняття проституцією».

Обрунтовано, що до традиційної позиції вчених щодо об'єкта кримінального правопорушення – суспільних відносин, що поставлені під кримінально-правову охорону, необхідно включити низку цінностей, визначених конституційними положеннями та нормами законодавства.

Доведено, що до загального об'єкта кримінального правопорушення – сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією слід віднести суспільні відносини щодо реалізації прав та свобод людини у сфері моральності, а також комплекс морально-суспільних цінностей (загальнолюдські та ментальні уявлення українського народу про мораль та моральність, життя та гідність, справедливість, рівність, толерантність, певні релігійні, культурні та сімейні народні традиції, вимоги щодо статевого виховання, норми суспільної поведінки та інші), що являють собою узагальнений зміст основних етичних понять і принципів, безпосередньо значущі для людини універсальні зразки, вимоги, ідеали моралі, які мають самостійний статус, схвалюються суспільною думкою і знаходять втілення в нормах суспільної поведінки та права, і які зазнають негативного впливу внаслідок вчинення кримінально-протиправних дій.

Підтверджено, що сучасна кримінально-правова доктрина визначає родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 303 Кримінального кодексу України «Сутенерство або втягнення особи у заняття проституцією», суспільну моральність як суспільні відносини, що регламентовані соціальними нормами (принципами, поглядами, уявленнями) та виникають як безпосереднє відображення умов суспільного життя у свідомості людей у вигляді певних суспільно значущих категорій, формують поведінку людей у суспільстві і є частиною норм законодавства, в тому числі й кримінального.

Зазначено, що основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення – сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією слід вважати моральні засади суспільства щодо задоволення статевих потреб, а додатковим безпосереднім об'єктом – власність, здоров'я особи та її статеву свободу.

Ключові слова: суспільна моральність, морально-суспільні цінності, сутенерство, проституція, законодавство, кримінальне правопорушення, об'єкт кримінального правопорушення.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 1 (18)**

Відповідальний за випуск	Денисенко К. В.
Редактори літературні	Сила Л. М. Махотко О. П.
Комп'ютерна верстка і макетування	Сила Л. М.

За достовірність інформації у статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 10.04.2023 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 8,37.
Тираж 100 пр. Зам. № 106/23.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.